

Kartonsan
2014/1

paylaşım

“Kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur.” Uykusunu mu alamamış? Pek yaraşan kolalı gömleği ve kaykılmış fesiyle Üsküdar’a gidecek birazdan. Geçmişte kalmış huzur ve rehabet dolu bir masal. . .

Geçmişte kalan her şeyde nedense bir masal havası var. Belki bugünden bakıldığında bize masal geliyor. Ulaşamayacağımız için, o tadı yaşayamayacağımız için. Kumbara da öyle; onun yerine kredi kartlarımız var, borç biriktirir, taksitleri yayarız. Birikimler; dost olur, sanat olur, mal mülk olur, en çok da anı olur, hepsi toplanır hayat olur. Ve hayatın içinde neler yoktur ki, sayalım: Sanat; en tartışmalı alan. Tartışmaların ve ekollerin çağılayan olduğu 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı, sanat tarihinin en hareketli dönemi.

Bu dönem sanatçıların neredeyse her biri, bir dönemin, bir tarzın başlatıcısı konumunda.

Bir şeyler bitiyor, bir şeyler başlıyor. Eskisi tarihteki yerini alıyor.

Yeniliklerin kimi alımla çalımla gelir, kimi kıran kırana mücadeleyle.

Sanattaki yenilikler, düşünsel kavga dövüşlerle gelir. Teknolojik yeniliklerin bir kısmı ise çoğumuzu ekmeğinden etmiştir; hattatlar gibi. Geç de olsa gelen matbaa, ekmeğini hokkasından divitinden çıkararak hattatın ölümü olmuştur adeta, sonradan el emeğinin kıymeti anlaşılacak olsa da. . . Akıl almaz bir işe soyunup, ansiklopedi çıkaran tarihimizin

Elvan Arpacık

ilginç entelektüeli Reşat Ekrem Koçu da “bir eski zamanlar âşığı” olmalı ki, İstanbul’un geçmişini bir güzel anlatmış yayımladığı ansiklopedisinde. Neler var neler. . .

Afro-Türklere yer vermiş midir ansiklopedisinde? Yaşadığı dönemde henüz özgürlüğünü kazanmış olan kölelerden söz etmiş olabilir?

Memleketimizin sütlü veya bitter çikolata renkli vatandaşları. Acı bir geçmişin siyah gölgeleri. Osmanlıdan hatıra “Arap Bacılarımız,” “Gel tezkere gel diyen Esmelay’ımız.”

Rahmetli Selçuk Kaskan’ın yazdığı, rahmetli Şükran Güngör’ün Salim Uğurlugil’i, Yıldız Kenter’in Nebahat Uğurlugil’i ve Tevfik Gelenbe’nin Nurcihan Kalfa’yı seslendirdiği Uğurlugiller unutulur mu hiç! Her lafa atlayan evin sevimli büyüğü, bacı kalfası. . .

Hak etmedikleri, insanlık ayıbı kapkara bir geçmişin sevimli figürleri olarak bildik onları. Topraklarından koparılan, hadım edilen, köle olarak alınıp satılan... hatırlanmak istenmeyen gerçekler.

Gerçeğin su katılmamış ağır gelir insanoğluna. O yüzden vardır hayaller, o yüzden romanlar şiirler yazılır. Bu sayıda yazarımız; Sadık Yemni. Ayşe Kilimci’nin tanımıyla “Yeni zamanların iyi saatte olsunlar yazarı.”

Ve Puşkin.

Aşk uğruna ölen bir şair.

Aşkın ve gururun şairi diyebilir miyiz?

Karar sizin olsun. . .

2	Kâtibime Kolalı Gömlek Yaraşır	İyi Saatte Olsunlar Ve Yeni Zamanlar Kalemşoru Sadık Yemni	6
14	Hatıra Biriktirir Kumbara	Afro Türkler	18
22	Rus Edebiyatının En Büyük Şairi, Şiirin En Gerçekçi Solosu...	Reşad Ekrem Koçu Ve Eski İstanbul'un Halleri	28
32	Yazının Ömrü Kâğıdın Cilasında Gizli	Modern Sanatı Anlamak	36

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. Adına: Haluk İber

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü & Yayın Yönetmeni: Atiye Poyrazoğlu

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Prof. Bülent Tarcan Sk. Pak İş Merkezi No:5 K:3 Gayrettepe-İstanbul Tel: (0212) 273 20 00 Faks: (0212) 273 21 70 www.kartonsan.com.tr

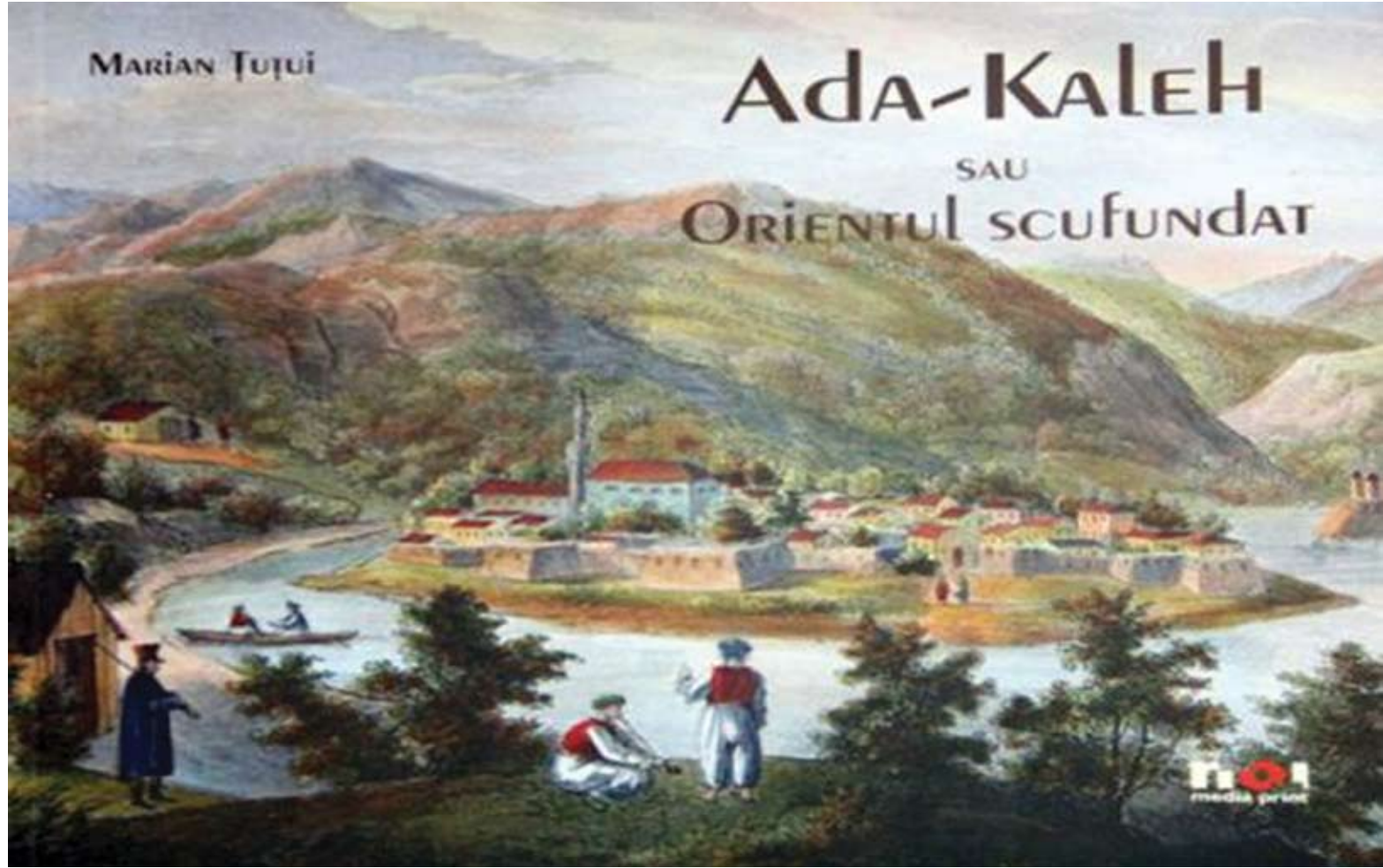
Elma Basım: Halkalı Cd. 164 B4 Blok Sefaköy-BüyükkçekmeceTel: (0212) 697 70 70-697 30 30 e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Paylaşım Dergisi Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından ücretsiz yayınlanır. Yazı, resim, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz kullanılamaz.
Baskı Tarihi: Mart 2014

“Söylemeye Dili Yoktur Tuna'nın”

Yazı: Ayşe Kilimci

Adakale'ye dair bu hikâyat... Balkanlar, eski sevdamız, son veda edilen yer Adakale. Adakale, Kal`â ı Ada, Adaköy, günümüz Romanyası içinde, Tuna Nehri üstündeki ve Türk nüfusu olan, 1968 yılında Demirkapı Barajının sularına gömülen, eski adı Caroline olan ada (Yeni Orşova olarak anılıyor.)

1691'de fethedilene, düşman akınlarını önlemek için Türk nüfus yerleştirdiği, Almanya'da doğup Balkanlara bereket taşıyan koca Tuna üstündeki, yüzölçümü 160.000 metrekare olan ada. Bir zamanlar vardı, şimdi olduğunu göstermektedir. Ada, ancak 17. yüzyılda, yani çevresinin tamamen Osmanlı toprağı olmasından iki asır sonra arşiv belgelerine girer. Bu sırada Adakale Avusturyalıların eline geçmiştir ve Belgrad'ın yeniden fethinden sonra sadece 400 kişilik bir birlik gönderilerek 1691'de geri alınır.

Ada uzun zaman, Osmanlı'nın Avrupa'daki önemli savunma noktasıydı. 18. yüzyıl başlarında yeniden

Avusturyalıların olan Adakale 1738'de, I. Mahmud döneminde Osmanlı sınırlarına katıldı. Mühimme defterindeki bir kayıta Adakale bizzat padişahın diliyle, "Kilid-i memleket-i Erdel ve Macar ve miftah-ı ülkât-ı Belgrad ve Tamşivar", yani Macaristan'ın kilidi ve Sırbistan ve Romanya'nın anahtarı olarak anılır.

Osmanlı Devleti 93 harbinde bölge topraklarını yitirse de Berlin Antlaşmasında ismi geçmediği için Adakale Osmanlı idaresindedir. Adada yaşayan halk II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan seçimlere de katılır. 12 Mayıs 1913'te Avusturya-Macaristan'ın işgaliyle Macaristan kısmına bağlanan, Adakale 1923 Lozan Antlaşması ile Romanya idaresine bırakılır.

Baraj yapımıyla sulara gömülen Adakale, kültürlerin kaydını ve tarihini de yanında götürdü, batarken... Tarih ve hatıralar suya yazıldı...

Avrupa'dan gelip, Balkanları berekete boğan Tuna, Avrupa'nın en uzun nehri. Romanya ve Sırbistan tam orada karşılaşıyor ama tarihiyle, hikâyeleriyle, anıları ve güzelliğiyle, suların altında şimdi.

Baraj yapımıyla sulara gömülen Adakale, kültürlerin kaydını ve tarihini de yanında götürdü, batarken... Tarih ve hatıralar suya yazıldı...

500 metre genişliğindeki ve 1,7 km uzunluğundaki Adakale ilkin Avusturya-Macaristan, sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun. Osmanlı, Balkanlar'dan çekilince, Adakale Türk bölgesi olarak kalmış.

Yer Romanya, ama, ada hâlâ Türk. Zaten sulara gömülmeden önce de Osmanlı'nın farklı bölgesinden çıkıp gelen, Bosnalı Bulgaristanlı, Kırgız, Sünni, Alevi, Arnavut her renk ve kültürden kişi oluşturmuş, ada halkını. Kayıtlar ve hatıralar böyle söylüyor.

500 metre genişliğindeki ve 1,7 km uzunluğundaki Adakale ilkin Avusturya-Macaristan, sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun. Osmanlı, Balkanlar'dan çekilince, Adakale Türk bölgesi olarak kalmış. Kültürüyle birlikte. Türk kültürü unutulmamış. Eski Adakale sakinlerinin sayısı onu geçmiyor. Eski ada sakinlerinden Turgut Hüsref, "Adanın son sakinlerinden olduğum için, hatıralarımıza sahip çıkıyorum. Kimse Adakale'yi hatırlamıyor ama aslında ada hep bizim içimizde" diyor. (Alıntı: Deutsche Welle Türkçe/10.02.2013/Ahmet İncel Haberbayern.de)

45 yıl önce Romanya adada 500 evi panzerle yıkmış, kimi kıyıya göçmüş kimi Türkiye'ye. Tuna barajı ve hidroelektrik santrali yapılmış, adanın yerine. Romen Yugoslav ortak yapımı, 60'larda bir nehir üstündeki en büyük hidroelektrik santralidir bu yapılan. Ada sakinlerine, santral yakınındaki bir diğer ada, Şimian'a yerleştirileceği sözü verilmiş verilmesine ya, bu söz tutulmamış. Taşındıkları Şimian'da adalarını yeniden yapmak istemiş Adakaleliler, kaleden kalan parçaları teker teker, elleriyle taşımışlar, ancak yetkililer vazgeçmiş. Ne kısmetsiz adaymış, ilkin batırılmış sonra taşınması ve yeniden inşası engellenmiş

Ruslarla 1878 Berlin Antlaşması yapılırken bütün Tuna boylarını kaybettiğimiz halde nasılsa Ayastefanos Antlaşmasında (1878) boşaltılmasına karar verilmesine rağmen, Avusturya - Macaristan, Romanya, Sırbistan sınırlarının keşiştiği noktada bulunmasından ötürü hangi devlette kalacağı belirlenemeyen Tuna'daki "Adakale"nin kime teslim edileceği Antlaşma metninde unutuluyor.

"Bu Ada'dan gelip geçtim,/Acı tatlı suyun içtim,/Ben yârimden ayrı düştüm,/Selamet kal şirin Ada." türküsü yakılan küçük adada Osmanlı egemenliği sürgittir.

Adakale sayesinde bir avuç toprakla Tuna'da hükmümüz sürer...

Anadolu'dan ırmak ve deniz yoluyla, 1300 km uzaklıkta bir toprak parçasının yönetimi böyle bir durumda ilk kez bir ilçe, idari olarak içişleri değil, dışişleri bakanlığına bağlanır... Viyana'da bulunan Osmanlı Büyükelçiliği aracılığıyla İstanbul'daki Hariciye Nezareti yazışmaları Adakale'ye ulaştırılır. 1923'e kadar Adakale'yi İstanbul'dan gönderilen nahiye müdürü yönetir.

Elimizden gidene dek kadı atanır. II. Meşrutiyet parlamento seçimlerinde, Adakaleliler de seçime katılıp, Osmanlı olduklarını, adanın Osmanlı sistemi içinde olduğunu dünya aleme gösterirler.

Ada, 12 Mayıs 1913'te Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilerek Macaristan kısmına bağlanır. Ancak Osmanlı bu işgali kabul etmez. Ada üzerindeki hak iddiamızı sürdürür. Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan Trianon Anlaşmasıyla ada Romanya'ya verilirse de Osmanlı Devleti bunu da tanımaz. Ankara, Lozan'a müdahale eder, Adakale elden gider. Bir mühür-ü Süleyman da kalan bütün izleri siler.

Romanya'dan 300, Sırbistan'dan 400 metre uzaklıktaki Tuna'nın bu stratejik adası için Lozan'da büyük çaba harcanır. O sırada TBMM Hükümeti de adaya Firuz Bey adında birini mülki amir olarak atar. Ama Firuz Bey, Romanya engeli nedeniyle adaya gidemez, bir tel emriyle pes edilerek Romanya'ya bırakılır, Adakale... 1923 yılına kadar resmen Osmanlı/Türk kasabası hüviyetini koruyan Adakale, Rumeli'de elden çıkan en son toprak parçası

Demirkapı Barajına gömülen Adakaleliler 1967'de Romanya'yı ziyaret eden Başbakan Demirel öncülüğünde Anavatana getirilir.

olarak kayda geçer. Tuna üzerindeki Ayla Yıldız da sulara gömülür. Buna rağmen ahalisi hâlâ büyük ekseriyetle Türk'tür... Ada bu haliyle bile özgün yapısını korur.

Sonraları Çavuşesku, Romanya tarafına bent yapar. 500 yıllık Türk toprağı Adakale; Tuna'nın suyu yükseldiğinden 1972'de 1967'de iki komünist, Çavuşesku ile Tito liderliğindeki Romanya ve Yugoslavya işbirliğinde yapımına başlanan Demirkapı Barajı adı verilen baraj suları altında kalır. Demirkapı Barajına gömülen Adakaleliler 1967'de Romanya'yı ziyaret eden Başbakan Demirel öncülüğünde Anavatana getirilir.

"Altınbaşaklıdır tarlası, bağı,/Yerliler toprağı, Zeynep Yatağı,/Sırbistan gölgesi Tuna toprağı /Gelin duvağı gibi güzel adamız,/Binlerce yıl yaşa sen çok yaşa Ada.../ Atıp'te tarlada ordu çarpışır,/Başıma güneşte sular akışır,/İlk defa bakışta gönül yakışır,/Gelin duvağı gibi güzel adamız,/Gönüller bağıdır hep sana,/Binlerce yıl yaşa sen çok yaşa ada..." türküsü de adanın gelin duvağı biçimini vurgular.

Gel zaman git zaman, Adakale üstüne ilk ve kapsamlı

araştırmayı yapar, Raşit Çavaş. 2007 yılı 12 Kasım Aksiyon Dergisindeki H.Gül imzalı haberde, "Tuna üzerinde 1968'e kadar 'var' olan Türk adası Adakale, kapsamlı bir belgeselle yeniden gün yüzüne çıkmak üzere." olduğu haberini okuyoruz. "Osmanlı'nın Tuna üzerindeki incisi, hoşgörü ve kardeşlik anıtı gibiydi." der, Gül, tıpkı bir masal gibi... Bir varmış, bir yokmuş; Tuna üzerinde bir Adakale varmış!... Cihan devleti Osmanlı yıkılalı yarım asır olmuştu; ama bu küçük adanın mimarisi buram buram Osmanlı kokuyordu hâlâ. Tuna Nehrinin ortasındaki bu uzun ince adada yaşayanların çoğu Türk ve Müslümandı üstelik. Lakin bu masal 1968 yılında bitti. Adakale hem tarihe hem de Tuna sularına gömüldü. Tuna'nın yuttuğu Osmanlı'nın masal adası "Adakale" tecrübeli yönetmen İsmet Arasan'ın belgeseliyle tekrar gün yüzüne çıkmak üzere. Projesi Safranbolu Film Festivali'nde birincilik ödülü kazanan ve kültür bakanlığının yanı sıra Romanya makamlarının da destek verdiği, "Kayıp Yurdun Ağrısı: Adakale" isimli belgesel filmin çekimleri tamamlandı.

Budur ol hikâyat... Öksüz Âşık'ın dediği gibi, "Söylemeye dili yoktur, Tuna'nın..."

İyi Saatte Olsunlar Ve Yeni Zamanlar Kalemşoru Sadık Yemni...

Yazı: Ayşe Kilimci

O kadarla kalsa gene iyi... Paralel evrenlerin, ölümsüzlüğün, cinlerin, tılsımın, durugörü sahibi olanların, öte tarafın, ecinnilerle yaşayanların imdadına koşan öte dünya sakinleriyle, umudun, çözümün anlatıcısı, kendine özgü tirilleyen diliyle, destancısı o. Anlatması zor. Dünya vatandaşı ama köklerine sınırsız bağlı. Çok gezip çok iş tutan, dünyanın her yanında ekmeğini taştan çıkaranlardan. Ekmeği gökte bile olsa kapıp yerdekilere yediren, hayallerini bulutlardan sağan, hayalsiz, hikâyesiz, aşksız, keyfsiz kalamayanlardan. Adı ona pek yakışıyor, her meşgalesinde sadık, en başta öyküye... Romanların ardından öykü yazdı, böylece romanın öyküye alıştırtma olduğunu gösterdi. Ona göre "Öykü yazmak beynin olumlu anlamda çocuklaşması, gençleşmesidir. Mucizevi Ö vitamini-
nidir. Kararında alınırsa yüreği ve beyni genç tutar... Nasıl kâğıtları, camları ve bazı metalleri yeniden dönüşüm için biriktiriyor sak, öykülere de öyle yapmalıyız. İyi öykülerin tek satırını ziyan etmeden daha yeni, özgün, umut ışık ve özgürlük titreşimli satırlara dönüştürmeliyiz."

Hayal Tozu Gölgeci'si'dir kendileri. Hayalin gerçek oluşu 1951 Tatavla. Sopalı Hüsnü Sokağında doğsa da iki yaşından itibaren İzmirli. Yaramazlık, matematik ve edebiyata meyyal. Ünlü hamamın yakınındaki Karataş Ortaokulunu bitirir. Hamam stajı, kadınlar hamamında etrafına dikkat etmeye başlamasıyla sona erer. Salah Bırsel, Samim Kocagöz, Attila İlhan, Necati Cumalı gibi o da Atatürk Lisesi'nde okur, ancak onun okuması uzatmalı askerlik gibi, altı yıl. Lisede kimyacı ve yedek öğretmen. "Durum 429" lise destanıdır. Teşerrüfümüz bu kitapla... Evdeki laboratuvarında roket uçurmaya, mendil tutuşturmaya, suda yanan taşlarla sihirbaz namını bileğinin hakkıyla aldı. Bu sıralar üç işe

koyuldu, "spor, fen dersleri vermek ve alengirli hayaller kurmak." Lise yıllarında Alsancak'taki evlerinde tuhaf olaylar yaşandı. Evin arka odalarından biri olan Kara Oda lakaplı mekân semtin en çok konuşulan yeri oldu. O da bunları Emanet Apartmanı romanında aynen faş etti. 1975 yılında Ege Üniversitesi'nde kimya mühendisliğinde 3. sınıf öğrencisiyken kısa süreliğine Amsterdam'a gitti. Gidiş o gidiş... Orda dayısının konfeksiyon atölyesinde çalıştı. Ağır cin kumaş toplarını sırtında üçüncü kata çıkarmak, beş yüz buruşuk yelege bir saatte ütölemek, polis basınca oturumu olmayan terzilerin arka taraftan ipe sarkıp kaçsınlar diye adamları oyalama becerisi edindi. Dayısının butiğinde kadınlara giysi satarken baştan çıkarılmanın 1001 farklı tekniği kitabını yazacak kadar ustalaştı. Aynı dükkân 1977'de Alsancak Börekçisi olunca daha değişik deneyim açıldı. Sabahın ilk müşterileri Türk kumarbazlardı. Bütün gece kumar oynar, börek yiyip uyurlardı. Türk yeraltı dünyasının özet haberlerini onlarda okudu. Sabah Amsterdam'ın ilk kuşak Türk restoran sahipleri düşer, palavracılık sanatından seçmeler yaşanır. Adam öldürmüş kabadayılar, jigololar, kaşarlanmış işsizler, iş arayan kaçaklar, çalıntı satan bitirimler, o biçimler, örtülü parlakçılar, acemi dolandırıcılar ve daha bin bir çeşidi dükkâna düşüp, günü renklendirir. Yetmiş sonlarında Amsterdam hâlâ hippydir. Ünü yurt dışına taşan The festival of the fools gösterilerini, o yılların Melkweg'ini, orada iş tutan Türklerini izledi. Belediye spor merkezinde hem ünlü, hem gönüllü hem öğretmen oldu. Sadık Yemni 1978 -1980 yıllarında pazarda döner satma, mobilya taşımacılığı, temizlik işlerinden sonra nihayet bir baltaya sap oldu: Demir yollarında köprücü. Babasının öğüdüne rağmen hem memur oldu, hem evlendi. Köprücülük dokuz yıl sürdü, yazın keyifli, kışın kimsesiz bir işti. Bu arada iki kere temelli kaçma girişiminde bulundu. Bu tebdili mekân harekâtının ilki Avustralya, Sydney'e ikincisi Brezilya Rio de Janeiro'da icra edildi. Bu ara baba oldu, 1985'teki bu kitabını iki yıl sonra basılan ilk kitabı Demirden Gaga izledi. Demiryolu işçilerini anlattığı sekiz öyküsüyle edebiyat alemine hoş geliş etti. Muhabirlik yaptığı dergi, demiryollarında bedava seyahat ettiği için Hollanda'nın en ücra köşelerine yolladı onu. Bunu 1991'de Köprü'nün Ruhu adlı ikinci kitabı takip etti. Derken diğerleri sökün etti.1993'te Amsterdam Gülü kitabıyla eurotürkün göçmenlik tarihindeki ilk dedektifi, Orhan Demir'i yarattı. Bu kitapta umuma sunduğu Görünür ve görünmez

Sağda 26 numaralı ev.

Yukarıdaki resimde küçük Sadık Yemni ve ailesi

Türkler,(zichbaar onzichbaar Turken), Kasıtlı Cahillik (opzettelijke onwetendheid) vb. terimleri hâlâ kullanımdaymış.

1994'te aynı kahramanın ikinci romanı çıktı. Amsterdam'ın Şövalyeleri. O yıllar göçmen edebiyatı hafife alınıyorken, Yemni "konuları daha alengirli, boğumu, büklümü gani, anlatımı gad-dar" romanlarını yazdı. 1995 yılında AKO uzun listesine giren Muska bunların ilkiydi. 1996'da Yemni'nin Türkiye'de basılan ilk kitabı oldu. Onu "Öte Yer" ve "Amsterdam'ın Gülü" (1997) izledi.

Hollanda Sağlık Bakanlığının inisiyatifiyle yazdığı on skeç filme çekilip TRT-INT tarafından yayınlandı. Opstap projesi kapsamında 4-6 yaşları arası çocuklar için öyküler yazdı. Bu öyküler Türkçe ve Hollandaca olarak yayımlandı. Bunu tiyatro oyunları, romanlar, çocuk öyküleri, senaryolar izledi. Yemni'nin Karagöz Hollanda'da, Dördüncü Vardiya, Paradigma adlı üç tiyatro oyunu Hollanda'da sahnelendi. 1996-97 yıllarında Türkiye'nin X files'ı denebilecek olan bir dizi için Sır Dosyası senaryoları yazdı. (Elinde kullanılmamış 26 öykü bulunduğu için bunları bir gün Türkiye'de dizi ya da film yapma hayalini hâlâ koruyor.) 2000 yılında yayımlanan Dördüncü Yıldız adlı romanı günü izah eden ve geleceği haber veren ilginç bir yapıt olarak karşılandı.

Türkiye'de 2002 yılında cümbüşlü tirildeme makamında Metros, Dört Amsterdamlı bir gün metroda

garip bir ışıktan etkilenip değişime uğrarlar. Zekaları, fizik güçleri artar ve bir misyon için uyarlanırlar. Olayın aslı 7000 yıl öncesine dayanmaktadır. Uzaydan gelen bir sonda sonradan İstanbul olacak yerde zekâ taşıyan canlıları toplayıp götürme işlemine başlar. O sırada mutasyonla bedensiz zekâlara dönüşmüş olan Ceanlar çok kayıp verme pahasına bu sondayı suların dibine gömmeyi başarırlar. Toplayıcı aygıt tarih boyunca defalarca aktifleşir ve kendine misyon insanları yaratır. Son fıskırma ikinci dünya savaşı sırasında olmuştur. İstanbul'daki Alman Konsoloslugu bu müstesna teknik olayın fizik delillerini Berlin'e yollar. Bu sıralar oradan Rusların eline geçer. Olayı kavramaları zaman alır. 1990 başlarında İstanbul Boğazı'nda yatan sondayı keşfederler. Oraya yakın evler kiralayıp tüneller kazarlar. Amerika bunu iki yıl farkla

keşfeder ve Rus bulgularına el koymak için planlarını yapar.

2003'te Pera adacığında sıkışanların gizemli öyküsü Çözücü, 2004'te tasavvuf bilimkurgumuz Ölümsüz ve 2005'te Sarp Sapmaz'lı Yatır romanı Alfa Everest'ce yayınlandı. 2005'te Türkiye'de ilk kez yayımlanan (Metis yayınları) 1002. Gece Masalları adlı fantastik öykü derlemesinde Bekleme Odası adlı öyküsüyle yer aldı.

2006 yılında 2005 yılının huzursuzca çalkantılı Hollanda'sını anlatan Muhabbet Evi çıktı. Durum 429 adlı anı kitabı 2007'de İfrit 18.19 (Nar yayıncılıktan) , "Alsancak Börekçisi" de öyle.

Farklı şeyler anlatıyor Yemni, korkusuzca ve hayal kanatlarıyla yedi kat göklerde gezdirerek, okurunu. Birbirinin tıpkısı olanlardan değil, iyi ki değil. Giderken yanında anadilini götürmüş, kilitli tılsımlı sandığında korumuş, unuttuğumuz bir dil lezzetiyle yazıyor. Dili, kökleri eskiye uzansa da, kendi zımba gibi buralı, öte yer'li değil, buyurli. Alabildiğine bizden oysa bir ömür gurbet gezdi... Onu okurken, çocukluğunuzun yaz tembelliği/tadıyla taşığa serilip okuyor gibisiniz ve elbet kara nesne, muska, ifrit kalbinizi hop ettiriyor.

Fatih Özgüven, Yemni'nin amacının S.King'lik olmadığını altını çiziyor.

"Yemni'nin, Stephen King'in profesyonel 'bööö!'lerinden farklı bir korku âlemi var. Sadık Yemni'den söz ederken 'ruh'lardan konuşacaksak, (...) her iki kitapta da sözü edilmesi gereken asıl 'Ruh', Türk romanında pek de rastlamadığımız, belki unuttuğumuz, belki İstanbul-merkezlilikten, artık 'memleket hikâyeleri' yazan yazarlarımız olmayışından ihmal ettiğimiz bir Ruh.

Yerin Ruhü. Sadık Yemni Muska ve Öte Yer'le son zamanların en güzel 'Yerin Ruhü' kitaplarından ikisini yazmış bulunuyor. İnanılmaz plastiklikte, uzansanız dokunabileceğiniz bir şey bu kitaplarda Yerin Ruhü. İzmir, sıcak, gölge, deniz kokusu, tembel öğleden sonraları şezlonglara uzanmış kestiren atletli adamlar, gerinen kediler, önden düğmeli küçük çiçekli yazlık elbiseli kadınlar, çarşı içinin boğuk gürültüsü... Plaj, deniz kenarı, büfe, yazlık ev, akşam yemek sonrası halleri, yemek kokuları, tatil sitelerindeki klasik akşam yemeği sonrası eğlenceleri... '94. Sokak'ta yaz akşamları evlerin bunaltıcı sıcağından kaçınmak için kapının önüne sandalyeler atılır ve yatana kadar dışarıda oturulurdu. Bu arada bazı kapı önlerinde akşam misafirleri de ağırlanırdı! Muska da, Öte Yer de bu ana eksenin etrafında dönüyorlar sanki. '94. Sokaktaki yaz akşamları'na, bu eşsiz rehavete davetli "akşam misafirleri" de bizleriz, okurlar. Bu tür şeyleri sevenlerin cazibesine kapılmaktan kendilerini alamayacakları bir davet, icabet edenlerin karşılığını bol bol aldıkları bir kokular-renkler-duyumlar-izlenimler ziyafeti. Her iki kitapta da, Atilla İlhan'ın bazı İzmir romanlarında ya da Orhan Pamuk'un Sessiz Ev'de giriştikleri -ama çok da derinine inmedikleri- bir yerin ruhunu aktarma çabasının başköşede olduğu, hatta kitapların konusunun bu olduğu söylenebilir; orta halli kentliliğin 'eylem halindeki' ruhu."

Fatih Özgüven Virgül dergisinde (1997) bizi asıl şaşırtanın, "öteki dünya"yla uğraşan bir yazarın bu dünyaya ayaklarının bu kadar sınıksız ve hoş basması, olduğunu belirtmeden geçemiyor. "Fantastik edebiyattan daha soyutlaştırılmış bir tasvir dünyası, daha 'uydurulmuş' bir gerçeklik dünyası, en azından 'dekoratif', 'teatral' bir dekor, iç mekânlar, perili köşkler filan bekliyoruz. Onun bizi -bütün 'ikincil' edebiyatta olduğu gibi- edebiyatı edebiyat yapan şeylerle değil de, şok efektleriyle şaşırtmasını bekliyoruz. Böyle olmayınca, roman, gücünü 'bu dünya'nın, 'açık hava'nın gerçekliğinden, üstelik onun bu kadar plastik bir biçimde tasvir edilmişinden alınca iki arada bir derede kalıyoruz. Bu da Yemni'nin romanlarının benzersizliğinin, daha doğrusu onlar karşısında kapıldığımız şaşkınlığın çekirdeği gibi bir şey. Yemni'nin kitaplarında tam 'korku'luk malzeme bol tabii; ama, sigara getiren kötü niyetli bakkal çırağına ansızın uzanan kılı kara pençe, yollarda beliren o pek zarif serabımsı torom-

lar, çocuklar top oynarken topun yaşlı bir teyze kılığında oradan geçmekte olan iyi saatte olsunlara tam üç kere aynı biçimde çarpıp dönüşü, yerin ruhu'nun birer dışavurumu olarak ortaya çıkıyorlar. Gün içinde hep başımıza gelen küçük zaman kaymaları, tuhaf olaylar, adlandıramadığımız tesadüfler, 'bu daha önce başıma gelmişti', 'daha önce buradan geçmişim' duyguları gibi... İlle bir yere bağlayacaksak, Stephen King'den çok Hüseyin Rahmi'ye, onun 'bizden' hortlaklarına, bir Fatihayla savuşturulabilecek gülyabanilerine, alaturka ruhlara yakın durduğu söylenebilir. Onunki, kötülük tehdidiyle dolu olsa da kötülükle büyülenmeyen, iyiliğin zaferine inanan pozitif, 'çocuksu' bir dünya: 'İnanç düzleminin yeşil ve dost bir çimenlik değil, tehlikeli derin çukurlarla, mayınlarla, zehirli böceklerle kaynayan bir alan olduğunu anlamıştı. Hep temkinli olmak gerekiyordu.' Yavrukurtlar, Kara Nesne'lere karşı! (Romanın Alacaranlık Kuşağı. Sadık Yemni, bir Stephen King değil ama -kendi seçimi sonucu- bir Borges ya da Cortazar da olmakla ilgilenmiyor. Bir kere tam anlamıyla romancı; ayrıca 'anlatma' meselesi üzerine yazarca 'düşünse' de bunu temalaştırmak istemiyor. 'Sarp sayısız deneyimlerinden anlatıcının birbirinin tıpatıp aynı olmayan iki parçaya bölündüğünü biliyordu. Birinci kopya anlatının başladığı yerde, ikincisi de anlatılanların geçtiği hayalî ya da gerçek yerde duruyordu. Anlatıcı, tıpkı rüyaların çoğunda olduğu gibi gördüklerinin tamamını dinleyicilerine aktaramıyordu. Az önce yanında Papaz, Ethem'in az arkasından yürüyorlardı. İleride derenin şırıltısı duyuluyordu. Sarp anlatmayı kestiğinde Papaz'ın sabırsızlıkla ona baktığını görünce içine hafif bir korku girdi.' Sarp da Sadık Yemni de, anlatıcı ve romancı olarak, doğaüstüne onu bir tema haline getiremeyecek kadar sadakatle, samimiyetle inanıyorlar. Zaten romanların hoş yanı da bu inançla olan samimi fakat kaçınılmaz olarak 'farklı', kaçınılmaz olarak 'edebî' ilişki. "Her öykünün bir aslı bir de negatifi vardı. Sarp şu anda negatif bölgedeydi.

Burada görüntüler ve sesler görkemli bir zenginlikteydiler. Sarp onları anlatmak yerine, arkadaşlarını bu olağanüstü diyara getirmek ve onların birlikte izlemek isterdi. Yazarın Edebi bir Power-Ranger Olarak Portresi...

Romanın en eğlenceli yanlarından biri de -belki de her serüven romanında olması gereken- iflah olmaz 'delikanlı'lığı, 'yumruğuna tükürmüşlüğü'... Sarp ileride 'dudaklarıyla sevişen, yumruklarıyla dövüşen, kötülerin cezalandırıcısı, iyilerin koruyucusu' bir kahraman olacağına dair bütün ipuçlarını veriyor. Allah'tan, Sarp'ı 'ruhani' derinliği kurtarıyor, aslında hayata nüfuz etmenin bir biçiminden başka bir şey olmayan o 'öteki dünya bilgisi'. Anneannesiyile ve onun iki arkadaşıyla olan ilişkisinde, bir iyi cadılar-çömez ekibinin akıl almaz maharetleri dışında, harbî mahalle veletlerinin -en azından romanlardakilerin,- pek gönül indirmeyecekleri cinsten bir sevecenlik, bir olgunluk var, bu da hayata ve romana, o 'yer'e yayılıyor. Bir de, iğneyi tam beklenmedik yerlerde kendine batırvermesini sağlayan mizah duygusundan sözetmeli: 'Yarışmacı dünya düzenini çok ciddiye almış bir çocuk olan Sarp'ın bu meydan okumaya karşılık vermemesi olanaksızdı. Aynı şeyi Sadık Yemni için de söylemek mümkün; romanın kişileri sadece sahicilikleri ve üç boyutlulukları ile seçkinleşmekle kalmıyorlar, kötü-pis-kara ve çirkinler bile, belli bir anlayışlılığın ışığıyla aydınlanıyorlar. Yemni'nin Muska'yı etkileyici bir biçimde başlatan Semra ile Halit'in aşkına olan yazarca nüfuzu, Zehra gibi küçükçe, 'olumsuz' bir karaktere getirdiği derinlik, Kara Nesne'nin kendisini bile insanileştirmeye çalışması bu bâb'da aklıma geliveren bir iki örnek. (Ayrıca yakın dönem Türk romanlarındaki en karakterli kedi karakterlerinden biri olan Minnoş'u ve onun Öte Yer'de de devam eden maceralarını unutmamak lazım!)

Muska'nın dili de çok eğlenceli. Önce başka bir dilde yazılmış ve çevrilmiş (?) olmasının ötesinde, Türkçeyi zorlayan, sevimli bir biçimde itekleyen buluşlar var içinde. Yukarıda örneklerini verdiğim 'maço'lüğünün uzantısı gibi bunlar,

ama onu da aşan yaratıcı bir tarafları var. Okurken gülmeden edemiyorsunuz: 'Tavuklar ve horozlar siesta yapıyorlardı' (...)'Kahvelerini hüpürdeterek lakırdı takırdatıyorlardı', 'Beyninde içi korku özü dolu bir şişe çalkalanmaya başlamıştı', 'Çok basılmış korku toprağının üzerinde öfke kaktüsleri açılmaya başlamıştı şimdi', 'Kara Nesne'nin kulaklarına fısıldadığı insanlara hakaret etmek için bulduğu yaratıcı formüller ve genellikle benimsediği kara mizah ise başlı başına bir eğlence. Muska da, Öte Yer de hiç beklemediğimiz sırada farklı bir şeye kalkışma cesareti gösteren iki kitap. Yemni cıva gibi, akli durdurak bilmeden yeni romanlar dokuyor, onları yazarken bir uçtan hikâyeler nakşediyor. Bir keresinde yazmayı bitirdiği romanını, farklı bir biçimde yazma kararı yüzünden, cd.leri çöp kutusuna attığını, çöpün alınmasını beklerken yaşadığı kıvrınmayı, ilkeli olmakla nasıl aştığını anlatmıştı, kolay iş değil bu... Yaratıcı kimliğinin ve aklında çiçeklenen soruların, aklın sınırlarını zorlayan yapıtları, bazıları çözümsüz kalsa da, kendi içinde yeni sorular üretirken evreni, bilimi, insanı habire meraklandırmanın üstesinden geliyor. İfrit'teki bilinç yüzdürebilmek', içinin pişmanlık kaynatması', sayfaları geriye doğru taramak, düşünce eğirmek, bir andırtı', fikir eğirmek, mekânlar salvosu, süte katran katmak, huşu macunu, içindeki endişe gölünün yüzünün kırışması, bir cız'ın içinde öfke gülü serpiltilmesi, huşu hisirdatmak, hissiyatının gülme ritiminden sıyrılması, endişe gazı sevk etmek, onun alamet-i farika dil oyunları. Sadık bir okuru olarak, Sadık'ın (!) bütün kitaplarını keyifle, ürpertiyle, kırklara yedilere karışarak, iyi saatte olsunlara gül uzatarak okudum. Elime son gelen Sınav Hortlağı adlı öykü kitabı, hedeflediği çocuk-geçer okur profili kadar, yetişkinlere de fantazyaya roketleri atan, romanları kadar incelikli, ustalıklı, kurgusu esaslı ve kendi okurunu kendi yetiştirme odaklı. Vardır ya hani böylelerimiz, ortak planlarla yapıtları habire burnumuza dayatılan, kendi gerçeği, kökleri, duruşuyla sıfır çekse de bir sunum harikası oldurulanlar... her şeyi hazır bulan zengin çocuğudur onlar, beğenmek ve almak zorundadır herkes... Onlardan değil Sadık Yemni, iyi ki de değil. her şeyi kendi yapıp çatanlardan, gık'ı çıkmadan. (Bir başka yanı var ki, sportmenlik, orada pek eyleşmesek de olur. Gerçi kendisi uzun mesafe koşusu, maraton gibi görür yazarlığı, doğrudur, ama, kırk yıldır bir gün aksatmadan en ağır aletli jimnastik, bisiklet, ağır kaldırma hüneri zor. Ağır kaldırmaya şerbetli olunca, kaldırmaya güç yetmeyen edebiyat mahallesinin her marifeti vız gelip tırıs gidiyor ona. Piyasada ille de polisiye, bilimkurgu türünde yavan- sahi ürün bolluğu, bunların edebi dilinin, kurgusunun kalite yahut kalitesizliği kadar, polisiye için vazgeçilmez olan yüksek zekâ gereğinin umra alınmadığı bu moda düşünülüğünde Yemni'nin emek emek kendi okurunu yaratma, bununla kalma- yıp öteki okurları, gençleri, çocukları didaktik olmayan üslubuyla durmadan kışkırtıp, dikkatin doğru yapıta odaklanmasında nefer gibi emek etmesi de değerlendirilmeli. Ölümsüzlük de aklını kurcalayanlardan, tıpkı hayat denen büyük oyunla, iyi kurallarla oynayarak baş etmek gibi... "Gılgamış'tan bu yana popüleritesi giderek artan, teknolojiinin yardımıyla erişmemize az kalmış heves, ölümsüzlük. Ruhun ölümsüzlüğüne inanç bedenleri çürüyenlerin zügürt tesellisi olarak görülmemeli. Kuvantum tekinsizliklerinin daha bu erken aşamada bile neler fısıldadığına kulak verelim. Belki evrenin henüz çakamadığımız (Bir tür Akaşa) bir türden kayıt mekanizması vardır. Arşivi vardır. Ruh arşivi hayal edin. Gidip beş kuşak önceki bir akrabamızla sohbet ettiğinizi hayal edin. Hayal edilen her şey gerçek olabiliyorsa, sınırlarımızın enginliğini düşünün. Günlük gaileler, uyduruk gündemlerle, dertler, sıkıntılarla bu enginliği anlamadan, tadına varamadan çekip gidiyoruzdur belki de arşivlerin kozmik tozlarla yüklü çekmecelerine." Dediğine bakılırsa, yazdıkları kadar yazacaklarını da meraklandırmadan edemiyor. Ve dil... Bi yapıtta önemli olan üsluptur, ona göre. Dildir. "Thriller,

serüven, gerilim, polisiye, bilimkurgu ve fantastik, yani kısaca tirildeme dalında yazacak kimseler asla şu yanlışı yapmamalıdır. Ben meraklı bir konuyu işliyorum. Edebiyat yapma kaygısı taşımama gerek yok. Ne yazarsanız yazın, eğer çok ilginç bir araştırma ya da buluşa dayanmıyorsanız diliniz kadar yazarsınız. Üslubunuz kadar ağırsınız. Konuların popüleriteleri uçar gider. Dil kalitesi kalır geriye."

Ona göre ölümsüz olan, dil şölenidir. Yemni'de ülke ülke içinde, dil dil içinde, dünya dünya, ayna ayna, kutu kutu içinde, resim resim, tılsım öteyerin, mucize durugörünün, çözümsüzlük çözümün içinde. Alttan alta muzip bir kahkaha duyuruyor kendini. Yerin ruhu atıyor olabilir, o kahkahayı... kahkahayı... Yahut paralel evrenlerin mimarı...

Yeni başlayanlara öğütleri şunlar, Yemni'nin: Çok okunacak! Öylesine çok okunacak ki, kalbinize, aklınıza en çok hitap eden kitaplar üçer beşer kez okunacak. Bu kural filmler için de geçerli. Özellikle başlangıç aşamasında kitaplar ve filmlerle "one night stand" takılanların gri hücreleri yeterince idman yapamaz. Televizyon izlemeden duramayan, nomofob (cep telefonu keşik) olanlar ve internetsiz saatlere tahammül edemeyenler yazı işinde irtifa kazanamaz. Aykırı olmaktan, anarşist damarı beslemekten korkulmayacak. İlhamşör, yani ilham erişiminde sürekli çevrimiçi durumunda bulunabilmek için at koşturulacak alan iyi tanınacak. Yoksa gelenin ilham mı, intihal mi olduğu belli olmaz.

Cyrtomnesia (Normal ortamlarda bilinen ve geçerli bilginin kaynağının hatırlanmaması) radarı ancak böyle keskinleşir. Bir de çok önemli; akıl gönlün çok ilerisinde yürümeyecek. İnsana dair yüksek dozlu kurnazlığı kaldırmaz. Ve de biraz grafik bilgisi iyi olur. Geometrik bakış yazıya derinlik kazandırır. Rasgele J (Kayıp Rıhtım'da yayınlandı)

1975 yılından beri Amsterdam'da yaşayan Yemni, 1985'ten bu yana durmaksızın kelime ve anlam üretmeye devam ediyor. Türkçe yazıyor, bu önemli. Anadili kadar hakim olduğu öteki iki lisana gönül eğdirmiyor. Yakınlarda memlekete kesin dönüş yaptı. Hollanda'da çeviriyle sekiz kitabı basıldı ve üç tiyatro oyunu sahnelendi. Son yıllarda Hollandacadan Türkçeye çevirdiği üç kitap basıldı. Türkiye'de 16'sı roman, biri anı, biri deneme ve üçü öykü kitabı olmak üzere toplam basılmış 20 kitabı var. Alsancak Börekçisi 21. kitap oluyor.

Yemni 2005'ten itibaren kısa öyküler de yazmaya başladı ve sayıları 70'i bulan öykülerini çokluk Gölge Dergisi (<http://golgedergi.blogspot.com/>) ve tersninja sitesinde (<http://www.tersninja.com/kategori/oykuler/sadik-yemninin-tuhaf-hikayesi>) dijital olarak yayınladı.

Sadık Yemni Sözlüğü için: <http://www.sadikyemni.net/category/sadik-yemni-sozlugu/Basili-kitapları>

ROMANLAR: Muska (1996 -2005 -2013), Yatır (2005 - 2013), Öte Yer (2005), Çözücü (2003 - 2013), Metros (2002), Ölümsüz (2004), Amsterdam'ın Gülü (1997-2002), Muhabbet Evi (2006), Zaman Tozları (2010 - 2011), Sokaklar Benim Yeniden (2011) , Akisfer (2011), Kuşadası'ndan Sevgilerle (2012), Ağrıyan (2012), Gizemli Evren - Zaman Tozları- 2(2012) Zihin İşgalcileri (2012), İfrit 18.19 (2013), Alsancak Börekçisi(2013)

ÖYKÜ: Hayal Tozu Gölgecisi (2009). Arafor (2012), Sınav Hortlağı (2012)

ANI: Durum 429(2007)

DENEME: Korkulobin (2012)

2013'te NAR KİTAP'ta :

İfrit 18.19, Çözücü, Yatır, Muska ve Alsancak Börekçisi

EKI

Sadık Yemni ile Söyleşi

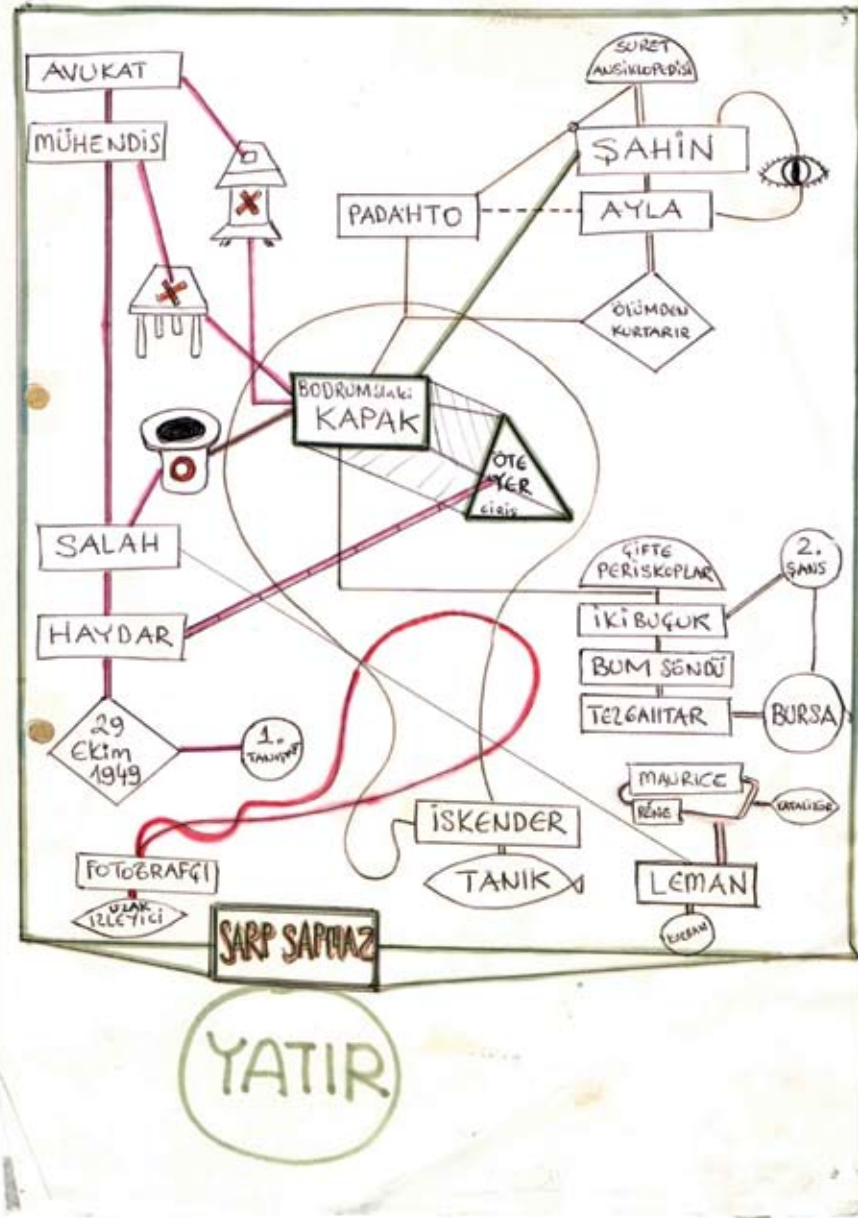
Göçmenlik aklımı kurcalıyor benim, dünya olmuş koca bir göç mekânı, herkes habire göçüyor, tuzu kurular dışında... Savaşlar, ekme kavgası, siyasi, kültürel denklik arayışı, hem büyük bir didinme ve mağduriyet getiriyor hem de göçmen edebiyatını. Göçmen olmak, kesintisiz kırk yıl göç ettiğin yad elde yaşamak nasıldı?

Bu benzetmeyi sıkça yaparım; benim gözümde Türklerin Avrupa'ya göçü Mars'a insanlı araç indirmek kadar önemli bir gelişmeydi. Sonuçları muazzam oldu. Yetmişlerde yurtdışına sınırlı ölçüde ve acayip kısıtlamalarla çıkılabiliyordu. Bankalardan kişi başına güç bela 100 dolar alınabiliyor, geri kalan

miktar için herkes kendi dövizini aracı bürolar kanalıyla kayıt dışı, illegal yoldan buluyordu. Türk lirası henüz konvertibilite edilmemişti. Yurtdışına telefon edebilmek için bazen günlerce bekleniyordu. Sosyal medya araçları mevcut olmadığı için Türkiye dışında ne olup bittiği bilinmiyordu. Kısacası Anadolu halkı altmış ortalarında ruh ve beden olarak sınırsız içine kapalıydı. Avrupa'ya misafir işçi olarak gitmeleriyle bu cenderede sıkışmışlık hali sona ermiş ve makus talihimizden sıyrılmaya başlamıştık. Resurrection denebilir, bir dirilişti. Göçmenlik Türkiyeliler için harika bir açılış oldu. Avrupa'yı, Dünyayı, çok ilginçtir komşularını, Yunanlıları, İranlıları, Arapları, Rusları ve hatta Kürtleri orada tanıyacaktı yeniden. Dahası, ülkemizin tanımadığımız yörelerinden gelen yurttaşlarımızla adeta tanışacak ve helalleşecektik. Avrupa'daki devlet dairelerinde vatandaşa yapılan muameleyi kendi devlet dairelerimizle kıyaslayacaktık. Memleketteki demokrasinin kaç ayar olduğu fark edilecekti. Okuma yazma bilmeyen birinci kuşak göçmen annelerin kızları üç dil bilen üniversite mezunları olacaktı. Anadolu insanına has girişimci ruh şahlanacak ve göçmenler kendi iş yerini kurmaya başlayacaktı. Bunda yabancıların uğradığı ırkçılık ve onun yeni zamanlardaki varyantı olan İslamofobi de bir katalizör rolü oynamaktaydı kuşkusuz, ama esas itici güç maziden gelmekteydi. Kabına sığmazlık ve basiret hassaları yeniden diriliyordu. Genetikte "İpek Yolu" deneyimi vardı. Euro-Türk'ün artık kendi orta sınıfı mevcuttu. Parmakla gösterilen zenginleri vardı. Türkler dünyayı yeniden küresel ölçekte deneyimlemeyegirişmişti. Edirne ile Hakkâri arasına sıkışmış vizyon bağından sıyrılmıştı. Genel bakışım böyle. Bunun tabii bir de şahsi deneyim kısmı var. 1975-2013 yılları arasında olmak üzere 38 yıl kesintisiz Hollanda'da yaşadım. Hippi devrinin sona ermesi, Fordizmin çöküşü, Sovyetlerin yıkılışı, iki Almanya'nın birleşmesi, I. Körfez Savaşı, İkiz Kuleler'in yıkılması, Irak'ın işgali, Avrupa'da yükselen ırkçılık dalgasını, İslamofobinin tesisini, Avrupa'daki ekonomik kriz gibi temel gelişmelerin etkilerini merkez halkadan izledim. Avrupa aydınını, insanını yakından tanıma fırsatı buldum. Türkçenin yanı sıra başka bir dil faunası içinde de düşünebilmeye başladım. Tarihini, geçmişini bilen, endüstri ötesi bir kültürü tanıdım. Bu bana geniş ufuklu bir bakış yetisi kazandırdı. Türkiye'de aldığım eğitimin monte ettiği at gözlüklerimi söküp atmam göreceli kolay oldu. Göçmenliğin memleketinden, sevdiklerinden uzak olma, yaban ellerde kendin gibi var kalma mücadelesinin harcadığı gayret, parçalanmış aileler, baba görmeden büyüyen çocuklar, yıllarca ayrı kalan eşler, sağlığa zararlı pis işlerde çalışmanın çürütücülüğü, zaman zaman ayrımcılığa uğrama gibi olumsuz yanları vardı, ama kazanımları kat ve kat daha büyük oldu. Çekilen çilelere değer bence.

Türkçenin Avrupa'daki serüveni, dünya üzre seyr-ü seferi için neler söylersin? Bu senin de sorular ürettiğin hatta denemeler yazdığın bir konu, biliyor ondan soruyorum. Göçmenlik üzerine az çiğnenmiş laflar, diyor-sun ya sen buna...

Türkçenin Kuzey Avrupa'daki evrimi göçmenlerimizin öykülerine sinmiştir. Çağrılı çağrısız sınırlar geçilirken kabasaba bavulların gölgesinde kanlı canlı bir dil kıpırdaşmaktaydı. Bu dil modernitenin göbeğinde kendine benzer canlar arayanların ekosu oldu. Tutunacağı dal oldu. İçinde var kalmayı sürdürebildiğimiz bir fanustur hâlâ. Sadık Yemni - Atlantiğe Açılan Dil Kapıları

– 2009 yılında bir dergi için kaleme aldığım denememe bu satırlarla başlamıştım. Ben yazarlığın yanı sıra 1984 ile 2011 yılları arasında dergicilik, radyoculuk, televizyonculuk da yaptım. Hollanda, Türkçe olarak yapılan edebiyat ve yayın alanında, Avrupa'nın en önde gelen ülkelerinden biridir. Türkçe olarak çıkan dergilerin birkaçı kendi reklam gelirleriyle yaşayabilmektedir. Türk medyasının başlangıcı ve gelişimi başlı başına bir söyleşi konusudur. Bu arada internet ve uydu bağlantıları sayesinde Türkçe yayın dinleyebilmek ve izleyebilmek çok kolaylaşmıştır. Bu nedenle de Türkiyeli göçmenlerin gözü ve kulağı Türkiye'ye yönelik durmaktadır. Bu giderek artan ilgi üçüncü kuşak göçmenlerin Türkçesi üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Türkçe yabancı kültüre asimilasyon nedeniyle geçirdiği ciddi badireyi atatarak çok canlı ve dinamik bir dil olduğunu kanıtladı. Türk Medyası Hollanda'da yıllar içinde çok gelişti. Başlangıcı ve gelişim süreci tek başına bir yazı konusudur. Zaman zaman Almanya, Fransa, Belçika'daki medya mensupları bir araya geldiğimizden tüm Kuzey Avrupa'da benzer bir gelişim olduğunu söyleyebilirim. Dahası ben 2010 ve 2011 yıllarında Ankara ve Kıbrıs'ta yapılan Türk Dünyası Edebiyat Dergileri Konferansı'na katıldım. Otuz küsur ülkede Türkçe yayın yapan yazar ve editörler buluştuk. Harika bir deneyimdi. 2007 -2011 yıllarında Atilla İpek adlı bir arkadaşımın dijital olarak Oda Sanat ve Edebiyat Dergisi'ni yayınlıyorduk. O teknik işleri, ben editörlüğü üstlenmiştim. Avrupa (Amsterdam) merkezli ve bütün dünyaya açık olmak üzere gençleri kaliteli Türkçe kullanmaya özendirmek için kurulmuş bir dergiydi. "odasanat.org"tan eski sayılara göz atılabilir. Yazarlarımızın aşağı yukarı yüzde 20'si dünyanın dört bucağından katılmaktaydı. Bu dergi çerçevesinde yazı atölyeleri de verdim. Esas amacım Hollanda'da Türkçe olarak icra edilen edebiyatın kalitesini yükseltmek ve bu genç yazarların Türkiye'deki yayıncılarla ilişki kurmasını sağlamaktı. Dergiyi temsilen katıldığım toplantılarda otuz küsur ülkeden temsilciyle bir araya geldim. Bu da Türkçenin dünya üzerindeki kullanımı, vitalitesi ve geleceği üzerine bir vizyon edinmemi sağladı. 2005'te Hollanda Türk Yazarlar Kulübü başkanı seçilmiştim. 3 Mayıs 2009 tarihinde Amsterdam'da Platform dergisinin katkısıyla Hollanda'da Türkçe eser veren yazarların tümünü bir araya getirdim. Otuz küsur yazar birlikte yemek yedik. İlk eserleri verenleri vefa borcumuzu ödemek için sahneye özel olarak davet ettik. Bol bol alkışladık. Bu bir ilkti ve bir daha bir araya getirilemeyecek kimseler nedeniyle de bir tekti. 2011 yılındaki bir araya gelişi de çok katılımlıydı ve çok güzel geçti, ama belirttiğim nedenlerden ötürü birincisindeki özgün atmosfer bir miktar incelmeye başladı. Burada da amaç başta gençler olmak üzere herkesi Türkçe yazmaya özendirmektir. 2004 yılının sonbaharında Türkçemiz temalı bir faaliyetteki konuşmamda, "Geleceğin Kafka'ları Avrupa'da yaşayan Türklerin arasından çıkacak." demiştim. Bu salt moral yükseltme amacıyla sarf edilmiş sözcükler değildir. Bire bir Kafka gibi yazmayı da kast etmiyordum. Avrupa'da giderek Kafkaeskleşen ortamın potansiyeline değinmekteydim. Güzel Türkçemizin Türkiye dışında destansı bir serüveni var. Burada kısaca değinmiş olayım.

Gizem, fantastik, bilimkurgu ve polisiye karışımında yazmak ve bunu edebiyat lezzetinde vermek; Muska, Yatır, Öte Yer gibi. Kolay iş olmadığını biliyoruz. Ama senin bütün işlerin zor, zor'u yeğliyor gibisin, yanılmıyor muyum? Sururi öğretmenden geliyor olmasın, bu?

Sururi beni yazar yaptı desem bir gerçek payı var. Oradan başlayayım anlatmaya. İzmir Atatürk Lisesi'nde ikinci sınıftaydım. Birkaç dersten ikmale kaldım. Cebir hariç diğerlerini verdim. Cebirden 4'le çaktırıldım. Bütün bir seneyi tekrar okuyacaktım. 4 buçuk olsaydı üçüncü sınıfa geçecektim. Çok üzülüm haliyle. Sağ şakağımda üzüntüden saç kıran bile belirdi. Tam durumu kabullediğim sırada tek dersten çakanlara af çıktı. Bir sınav hakkı daha verildi. İki

hafta deli gibi ders çalıştım. İçim dışım cebir oldu. Kitapta çözemediğim tek bir soru yoktu. Sınava girdik. Sorulan üç sorudan birini tanıdığım hiç kimse çözemedi sonradan. Blokajdı. Tekrar 4 ile çaktırıldım. Bu sayede 38 yıllık Fizik öğretmeni, namı bütün İzmir'i tutmuş olan Sururi Bayer'in öğrencisi oldum. O yıl onun öğretmenlik kariyerinin son yılıydı ve jübile yılı muhteşemdi. Benim hayat çizim de yön değiştirdi. Sonuçta yazar oldum. O kasıtlı çaktırma olmasa büyük bir olasılıkla yazar olamayacaktım. Sonradan Durum 429 adlı kitabımı yazarken çok düşündüm. Bu olay "derdim bana deva imiş makamında" anlamlı bir katalizatördü.

Gelelim edebiyat tadında serüven yazmaya: Bir örnek vereyim John le Carre'nin The Perfect Spy – Son Casus romanı, Borges'in gizemli polisiye deneyecek Yolları Çatallanan Bahçe öyküsü örneğin, edebiyat tadında casusluk ve gizem öyküleridir. Ben zamanımın çocuğuyum.

Edebiyat lezzeti, akıcı anlatım ve sinematografik montajı bir araya getirdim ve Muska, Yatır, Çözücü, Öte Yer ve Ağrıyan cinsi romanlarımı yazdım. Muska romanım 1996'da Türkiye'de yayımlandığında bir ilk oldu ve okuyucunun zihnindeki serüven romanı kredi notunu yükseltti. Bu türe kapıları araladı. Bu zor bir iş gerçekten. Hem akıcı, hem katmanlı olacak, hem kurgu benim tabirimle senfonik kıvamda dökülecek, hem de sinematografik montajlı, yani zihinlerde film imajları yaratacak evsafi tutturarak TÖHAF'ı uyuracak. TÖHAF benim uydurmam. Tam Özerk HAYal Film. Okuduğumuz ve duyduğumuz şeyleri zihnimizde filme çeviren yeti yani.

Yazdığım şeyleri kolay kolay beğenmem. Zorluğun kurguyla ilgili kısmı için çok özenli hazırlık yaparım. Haritalar, şemalar, karakter grafikleri, serüven akışı debisi çizimleri döktürürüm. Zorun insanı geliştiren ve diri tutan bir yanı var. Bunun tiryakisiyim.

Diziler. Zaman Tozları (1 ve 2 basıldı), Sokaklar Benim Yeniden (2.si basıya hazır), frit 18.19 TUM 7 timinin ilk kitabı ve benim pek önemsedğim gençlere öykü, ama, sahici, akıl aleminden evrilmiş polisiye, bilimkurgu, fantastik türlerde yazmak konularında ne söylemek istersin?

Gençlere önerim şu: (Bu tavsiyem ünlü yazarlarınkilerle beraber bu yakınlarda Kayıp Rıhtım'da yer aldı. www.kayiprihtim.org 'dan diğerleri de okunabilir. "Çok okunacak ve kalbinize, aklınıza en çok hitap eden kitaplar üçer beşer kez okunacak. Bu kural filmler için de geçerli. Özellikle başlangıç aşamasında kitaplar ve filmlerle 'one night stand' takılanların gri hücreleri yeterince idman yapamaz. Televizyon izlemeden duramayan, nomofob (cep telefonu keşik) olanlar ve internetsiz saatlere tahammül edemeyenler yazı işinde irtifa kazanamaz. Aykırı olmaktan, anarşist damarı beslemekten korkulmayacak. İlhamşör, yani ilham erişiminde sürekli çevrimiçi durumunda bulunabilmek için at koşturulacak alan iyi tanınacak. Yoksa gelenin ilham mı, intihal mi olduğu belli olmaz. Cyrtomnesia (normal ortamlarda bilinen ve geçerli bilgilerin kaynağının hatırlanmaması hali) radarı ancak böyle keskinleşir. Bir de çok önemli;akıl gönlün çok ilerisinde yürümeyecek. İnsana dair olan, yüksek dozlu kurnazlığı kaldırmaz. Ve de biraz grafik bilgisi iyi olur. Geometrik bakış yazıya derinlik kazandırır. Rasgele J"

Deneme yazarı olarak Sadık Yemni'den söz edelim mi biraz. En yeni minder bu, ağır sıklıkta... (http://www.sadikyemni.net/category/kuresel-sevgi-bakanligi/ Roman Kahramanları dergisinde yayımlandı.)

Roman ve öykülerin yanı sıra denemeler yazmaya görece geç başladım. Son on yılda falan. Bu alan ince öğütülmüş bilgi, geniş bakış açısı, kendine özgünlük ve akan giden içinde kalıcı olanı görebilmek türünden bir marifet düzeyi talep ediyor haliyle. Burada örnek olsun diye kaleme aldığım en yeni

denemelerden pasajlar vereceğim. Dili ve yöneldiği fikir patikası bir nebze de olsa kendini belli edecektir diye düşünüyorum. Küresel Sevgi Bakanlığı (2011) Bu aynı zamanda sizin varoluş nedeniniz. Yerin manyetik alanı gibi. O kadar natürel. Oswald Spengler ne diyor hatırlayın. Sizin notlarınızdan alıntı yapıyorum. "Faustvari medeniyeti kuran Batılı insan gururludur, bu trajik bir durumdur, o çabalar ve yaratırken için için gerçek hedefe hiçbir zaman erişemeyeceğini bilir."

Orwell'ın bu kitabı için 1943'teki yazımında "Avrupa'daki Son İnsan" başlığını kullandığını hatırlattınız bana.

Son falan değildi. Yoktu çünkü. Hiçbir zaman da olmamıştı. Ben bu konuda daha iyimserim. Eğer optimizm ödeleklikse, bu medeniyetin en üstün başarısının Faustvari kısta gerçeklikten kaçış olduğu anlamına gelir.

Peki insan iradesinin hiç mi rolü yok? İnsan iradesi komut vermeyi ya da almayı özgürlük olarak telakki eder. Çünkü özgür düşünce geçmişi yoktur. Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı romanını hatırlayın. 1931'de yazıldı ve Orwell'a ilham kaynağı oldu. 26. yüzyıl. Artık savaş ve yoksulluk yok ama, sanat, edebiyat, din ve felsefe de yok. Sadece hazcı bir cemaata dönüşmüştür insanlık. İnsanlıktan çıkmıştır yani.

Bravo. En önemli nokta bu. Cesur Yeni Dünya'da bu hale gönüllü olarak gelirler üstelik. Aynen.

Son 40 Yılın En tanınmış Öykücüsü Stephen King (2013) Sinematografik anlatımı ve psikotekinsiz kurgusuyla okurlarının gönlünde taht kurmuştur. Zihnini İki Kuleleri. İnsan zihninin ufkunda iki kule yükselir. Bunlardan biri gökkuşağı, diğeri de alacakaranlık kuşağı kulesidir. Gök kuşağı renkli olanı sıradan yaşama dairdir. Günlük pratikleri içerir. Diğeri karanlıkta kalan tekinsiz malzemenin yükseltisidir. Bu iki kule sayısız köprülerle birbirlerine bağlıdır. Bu kanallardan kâbuslar, iyi saate olsunlar, tekinsiz gölgeler günlük hayata bazen bir rüya, bazen de anlık belirmeler şeklinde nüfuz eder. Bu geçişlenmelere esin dediğimiz de vakidir. Birbirlerinden beslenen, aralarında organik ilişki bulunan iki kuledir bu. Dahası, biri olmadan, diğeri varılamaz. Doğamız icabı karanlık bölgeden fısıldanan öyküler dinlemeyi pek severiz. Stephen King bu hayal kulelerimizin dekore edilmesinde ve fazladan katların çıkılmasında katkısı olmuş nadir yazarlardan biridir. Altmışın üzerinde kitabı var. Bu öykülerden filme çekilenlerin sayısı, kısa filmler de eklendiğinde yüzü aşmakta. King'i anlatmak Son kırk yılda bu miktarda eser vermiş harika bir anlatıcı sınırlı bir alanda nasıl anlatabileceğimi düşündüm. Daha önce kendisi hakkında birkaç deneme kaleme aldım ve bunları yayımladım. Bütün kitaplarını (bazılarını birkaç kez) okumuş ve öykülerinden yapılmış film ve dizilerin tamamını görmüş biri olarak elimden gelenin en iyisini yapmaya çalıştım. Bir insan yedisinde neyse, yetmişinde de odur derler. Bu noktadan hareketle sizlere bu mutena öykücüyü anlatmaya çocukluğundan başlayıp, ününün ilk doruğuna çıktığı yere kadar getirmeyi düşündüm. Anlatım esnasında benim paralel bir varlığım belirecek zaman zaman. İki nedenle. Birincisi; hayal gücümüzü beslediğimiz kaynaklar pek benzeşiyor. İkincisi ise; bana zaman zaman 'Türkiye'nin Stephen King'i' denmesidir. Ciddi eleştirilenler ve tutkulu okurlarım bu benzetmeye kesinlikle karşı çıkarlar. Ben de şahsen kendimi ülkemizin King'i olarak görmem. Üretkenliğimiz ve zaman zaman ele aldığımız konular benzeşebilir, ama bu daha bir çok yazar için de aynen geçerlidir. "Güneşin altında yeni bir şey yoktur" sözü çok eskidir, ama hâlâ aşılamamıştır.

Bilim Kurgu Edebiyatı Eril karakterli midir? (2013) Dünya edebiyatında kadınların okuru ve yazarı olarak çok ciddi bir ağırlığı vardır. Bilim Kurgu tarzında yazılmış öykü ve romanlara bir göz atıldığında ise erkek yazarların yine erkek ağırlıklı okura hitap ettiği açıkça görülür. Bu öykülerden hareketle yapılmış film ve dizilerde de hedeflenen kitle aynıdır. Çünkü ister öykü, ister film olsun

hemen hepsi çizgi roman geleneğinin uzantısıdır.

Çizgi romanlar genelde erkek çocuklar ve delikanlıların hayallerine serüven tozları dolduran medyum işlevi görmektedir. Bu romanların çoğunda yer alan kadın figürleri aşırı seksilikleri ve fiziklerinin abartılı güzelliğiyle görsel ikon olurlar. Zeki, baskın karakterli, kurgunun temel zembereği olana, anaç kadına bu tür kurgularda nadiren rastlanır. Son otuz yılda roman ve filmlerde kadının ağırlığı belli bir ölçüde artmıştır. Dünyayı kurtaran kahraman kadınlarımız vardır artık. Bunlar bir ölçüde erkek gibi davransalar da hemcinslerine rol modeli oluşturmaktadır. Kadının ve erkeğin hassasiyet alanları değişiktir. Kadın örneğin; isterse yapabileceği halde tercih etmediği için genellikle matematikçi ve şair olmaz. Bilim kurgu yazarı da olmaz. Bu metinde ismi geçen ünlü kadın bilim kurgu yazarlar bir elin parmak sayısını geçmez. Bu durum yakın gelecekte değişecek ve sanıyorum kadın bilim kurgu yazarlarının sayısı artacaktır. Distopik kurgu alanında özellikle. Bilim kurguda baskın eril eğilimi ve bunun istisnalarını göstermek için şu ana kadar kitleleri etkilemiş bazı filmleri örnek olarak alacağım. Kitap yerine filmleri seçmemin nedeni görsel bilgiyi tercih eden en genç kesime de seslenebilmektedir. Kaldı ki, bahsini edeceğim filmler ünlü bilim kurgu yazarlarının çok tanınmış eserlerinden sahneye aktarılmıştır.

Dünyayı kurtaran kadınlar: Alien - Yaratık'tan Prometheus'a – 1979-2012 Ridley Scott'un çektiği bazı bilimkurgu filmlerinin bir özelliği var. Alien- Yaratık (1979) filmiyle bize 20 yıl hüküm sürecek bir kadın kahraman hediye etti. Sigourney Weaver'ın canlandırdığı Ripley, Alien ve onu takip eden üç filmde de zekası ve cesaretiyle dünyayı canavar görünömlü yaratıkların işgalinden kurtardı. On yılı aşkın uzun bir aradan sonra 2012 filmde gösterime giren Prometheus adlı bilim kurgu filminde, Ejderha Dövmeli Kız serisinden tanıdığımız Noomi Rapace'ın canlandırdığı Elizabeth Shaw dünyayı kurtaran kadın tacını başına geçirdi. Yeni kurtarıcımız bayan Shaw'ın hayran kitleleri Prometheus filminin devamını sabırsızlıkla beklemektedir.

K2rik ve Gece – Kadınca Bilim Kurgu Öyküleri 2009 yılında genç yazar arkadaşlarımla, Ozancan ve Gökcan'ın teşvikiyle sitelerinde başkahramanları kadın olan ve yaşanan serüvenin merkezinde kadınların durduğu altı kısa bilim kurgu öykümü yayınladık. Edebiyatımızda bir ilkti. Öykülerde kadınlar başrol oynasa da metnin bir erkek tarafından ele alındığı bellidir. Burada amaç kadın okurlara bilim kurgu türünü sevdirmek, okur ve yazar olarak bu türe katkılarını sağlamak ve erkek yazarlara kadın merkezli öyküleri model olarak sunmaktır. Değişik sitelerde yayınlanan bu dijital seçki aradan geçen zaman ciddi bir okunma sayısına erişti. Özellikle kadın okurlar tarafından gönderilen yorumlardan amacımıza bir derece ulaştığımızı gördüğümüzü görmemizin mutluluğunu yaşadık. Sonradan buradaki öyküleri de ekleyerek bir yayımcı arkadaşımın on beş öykümlük Arafor adlı bir kitap oluşturduk. Kitap 2012 yazında okurların beğenisine sunuldu.

Yıllarca think tank moderatörlüğü yaptığınızı açalım mı azıcık, nasıl bir iş bu, ne getirir ne götürür bedene? Ömre? Sanırım bir yazarın olmazsa olmazı dünya görüşüne de dokunmalıyız... Gelecekte beklenenlerini... biraz dünya görüşü de söylesek iyi olur. Bir de yakın gelecek beklentileri... Transhuman çok yakınımızda.

Oda Dergisi'yle eşzamanlı olarak Amsterdam'da Fikir Yongalama adlı bir çeşit think tank kulübü kurdum ve moderatör olarak üç yıl yönettim. Hollanda'daki Türkiyeli göçmenlerin tarihinde bir ilkti. Ayda iki kez konulu toplantılar yapıyorduk. Katılım bayağı iyiydi. O sıralarda çok ünlü olan John Gray, John Hobson, Slovaj Žižek, Naomi Klein, Fuat Sezgin, dünya ve Hollanda'daki politik değişimleri yorumlayan yazarların kitaplarını inceledik.

Bu kulüp daha sonra Amsterdam Tartışmaları adıyla Amsterdam Türkevi ça-

tısı altında faaliyetlerini sürdürmeye başladı. 2011 sonuna kadar moderatörlüğü ben yaptım. Amacım dünyanın nasıl bir yer olduğunu akılla kavramaktı. Meseleleri ancak akılla, bilgiyle kavrarsak, suni olarak kurulmuş yamuk algı âleminden sıyrılabilme imkânı doğuyor. Yoksa politik bir konudaki tartışma hissiyatların çatışması haline dönüşüyor. Oysa son 150 yılda dünyada politik arenada, ekonomide ve bilim alanında neler olduğunun sağlam bir özetine sahip olunmazsa bugünü, bugün tezgâhlanan yakın gelecek tarihli oyunların niteliğini kavramak mümkün değil.

Dünyada yakın gelecek tahminleri çok isabetli olan tanınmış fikir insanları var. Bunların düşünme ve bilgi edinme yöntemleri çok zihin açıcı oluyor. Biri ni örnek vereyim: Gerard Celente. 1980 yılından bu yana Amerikan Araştırma Enstitüsü, "Trendsresearch"te, dünyanın en saygın öngörü kurumlarından biriyle çalışıyor. Gerald Celente 30 yıldan beri gelecek hakkında tahminlerini topluma aktarmaktadır. Bunların başlıcaları şunlar.

1984 - Berlin Duvar'ının ve Sovyetler seksen sonlarında yıkılacak.

1993 - İslam Batı'da bir çeşit komünizm gibi algılanacak.

1998 - Amerika devleti önümüzdeki on yıl içinde büyük bankaları iflastan kurtaracak.

2001 - Altın fiyatları on yıl içinde beşe katlayacak.

2004 - Amerikan ev pazarı çöküşe gidiyor.

2006 - Kredi krizi yolda.

2010 - 2012 ile 2016 yılları arasında Avrupa içinde yaşayan Müslümanları deport edecek.

Sonuncu hariç (daha 2016'ya gelmedik ama!) diğer öngörülerinin aynen çıktığını görüyorsunuz değil mi? Celente 2014 yılı için de karamsar öngörülere sahip. Altın fiyatlarında yükselme, finansiyel panik, ekonomik çöküşler ve savaş öngörüyor. İnşallah bu defa şiddetle yanılıyordur. Ben kendimi bağımsız (futbol takımına bile sahip değilim), milli duruşlu, muhafazakâr, anti emperyalist, demokrat, liberal ve laik biri olarak nitelendiriyorum. Dünya görüşüm bu temelden hareketledir. Askerî ve sivil darbelere, vesayetin her türüne karşıyım. Suriye'deki vahşete sessiz kalan dünyayı, içeride bunu muhalefet için kullananları görüyor ve çok üzülüyorum. Daha önce de Bosna'ya sessiz kalınmıştı. Avrupada yaşayan Türkiyeliler olarak mahzun olmuştuk. Yine o sırada Türkiye'de Bosna'ya aldırmayanlar, görmezden gelenler gırlaydı. Bugünlerde Suriye'de korkunç bir soykırım yapıldığı belgelendi. Batı sanırım vicdansız, merhametsiz ve çıkarıcı sessizliğini metazori olarak bozacak. Bakalım Esad'a Miloseviç muamelesi yapılabilecek mi? Ben bu alanlarda da öykü yazıyorum. Merakedenlerin sitemden (sadikeyemni.net) HALT! öykü dizisini okumalarını salık veririm.

2011 Mart'ında Ahmet Şık henüz yayımlamadığı bir kitap nedeniyle tutuklanmıştı. Bir arkadaş toplantısında bunu Ortaçağ-Engizisyon hâkimlerinin icraatına benzetmiştim. HanefiAvcı ve eski genel kurmay başkanımız İlker Başbuğ'a yöneltilen istinatsız suçlamalar ve daha birçok bu cinsten şaibeli dava Türkiye'deki yargı mekanizmasında ciddi bir şeylerin aksadığının öncül işaretleriydi. Bu sıralar yargıda yapısal arızanın yanı sıra dışarıdan yöneltilen, içeride başına buyruk dışarıya karşı itaatkâr kukla bir yapının mevcudiyetinden söz ediliyor. Yargının ve diğer devlet kurumlarının her türlü vesayetten arındırılması gerekiyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bekası için bu şart. Türk - Kürt kardeşliğini, birlikte müreffeh ve huzurlu bir gelecek inşa etmemizi çok önemsiyorum. Çözüm Süreci'ni candan destekliyorum. Toplumsal mutabakata en çok ihtiyacımız olan zamanları yaşamaktayız. Ötekileştirme süreci toplum için kanserojen etki yapmaktadır. Asgari müştereklerimiz ön plana çıkarılmalıdır.

İnternet işi de önemli. Türkiye'de internet asla yürütmenin değil, bu alanda

sürekli güncellenen hukukun teminatı altında olmalıdır. İnternet bir devrimin adıdır. Buradan yakın geleceğe tahmin şemsiyeleri açayım. Çok yakında insalık için hem olumlu sıçrama, hem de kötücül tahripkâr, esarete gömebilecek iki gelişme görüyorum. Bunlar tekno-gelişmeler kaçınılmaz olarak. Birincisi 'Yapay Zekâ' diğeri de 'Transhuman'. Yapay zekânın en ilkel formunu şu anda telefon aracılığıyla yaşıyoruz. Bir yeri arayınca bir ses size şunun için 2'ye, bunun için 5'e basın diyor. Bir hamleyi eksik ya da fazla yaparsanız kafası karışıyor. Bunun gelişmişini düşünün. Adınızı söylüyorsunuz. O yapay zekânın hard diskine sizle ilgili bin sayfa bilgi yükleniyor. Bir şeyi yanlış hatırlama, eksik bildirme ya da bir konuda anlayış bekleme lüksünüz yok. Daha ileri safhaları da hayal edin. Korkunç bir şey. Transhuman da kaçınılmaz bir aşama homosapiensin önünde. Yenilenmiş organlar, çipli beyinler ve kompozit maddelerle desteklenmiş kol ve bacaklar. Robocop filminde olduğu gibi. Bu aşama da çok yakınımızda.

Dünyalı olmak nasıl bir şey sevgili Yemni? Yani biz bu kutsal köprü Anadolu'ya tek dille sıkışmış, tanklarla sıkıştırılmış, eğitimsiz bırakılmış yaşarken, nüfusun yarından çoğu kendine şair, yazar, bestekâr derken, büyük çoğunluk dilsiz, sağır, dar ufuktan dünyayı seyrederken, dünyaya karışmak, göçerek kafa tutmak, bir başka dilde, başka ufukta yazmak nasıl bir şey? Öğütler misiniz gençlere?

Dünyalı olmaya çalışmak, bu gayret geliştirici, yeteneklerinize meydan okuyan, sonuçta kendinizi olanca açıklıkla görebilmenizi sağlayan bir süreç. Göçmenlik bu süreci olumlu anlamda ittiren bir olgu. Bir başka dil faunasında yaşamak, oradan yazmanın artıları ve eksileri var. Eksiler yazdığınız konu Türkiye ile ilgiliyse sizin oradan kopuk, ama eklemlerle yaşamamız nedeniyle bazı ayrıntıları ıskalamanızdır mesela. Artılar da deplasmanda olmanın insanı diri ve idmanlı tutan sürekli tımar veren atmosferidir. Buna satranç oyununa dışarıdan bakmanın verdiği avantaj da ekleniyor. Türkiye'ye dışarıdan bakan, ama içeriye konu alan kitapların gelmesini bekliyorum. Parça parça yukarıda değindim.

Yazarın kendi hikâyesi için ne söyleyeceksiniz okurlarınıza?

Kimyagerlik mi, demiryolculuk mu, sevdaşörlük mü, roketçilik mi, babalık, hem Asya hem Avrupalılık mı, yazarlık mı, düşçülük mü, durugörü sahibi bir ananın torunu olmak mı, hangisi? Her biri ne getirip ne götürmüş olabilir bir ömre? Ki birden fazla ömür yaşadığınızı vehmediyorum...

Bana birden fazla ömür sürmüş hissi veren şey bu renkli kültürel arka plan, hayat yolunda yürürken zaman zaman içine dâhil olduğum cümbüşvari atmosferler. Küreselleşen küçük bir elektronik kalp ritimli bir köye dönüşen dünyada normal bir şey de bir yandan. Borges'in herkes ve hiç kimse tanımlaması var. Bunu andıran esintileri var. Dünyada kendini böyle hisseden insanların sayısı giderek artıyor. İnternet devrimi sanal dünya sunmuyor sadece, gerçek dünyanın sanalmış gibi algılanmasına da neden oluyor. Birden çok ömür yaşadım hissiyatını körüklüyor. Ömür boyu bir odada oturup böyle hissetmek mümkün.

Çıkınızda neler var, bundan sonrasında?

Dijital olarak yayınlanan Gölge Dergisi için her ay bir öykü yazmaya devam ediyorum.

Roman kurgu ve yazım çalışmam sürüyor. Yeni kitapları tek sıra hizaya soktum. Nefes alıp verdiğim sürece okurla paylaşacağım inşallah. En yakın roman Çözücü benzeri, "Bir Başka Gerçeklik" dalgaboyunda bir öyküyü işleyecek. Bugünlerde geçecek. Sanırım ilk kitap o olacak. Bakalım.

Hatıra Biriktirir Kumbara...

Yazı: Ayşe Kilimci

Bakmayın siz Sunay Akın'ın "Küçükken mazgalları kumbara sanıp da tüm harçlığını oraya attığını" söylediğine ve bu yüzden en çok denizden alacaklıym sandığına...

Denizden alacaklı olunabilir ama, çok para düşürülmüştür denize, sevinç, umut, simit, pabuç, elma şeker düşürülmüştür, deniz de biriktirir, geri verir üstelik, deniz verimkâr... Şişeye mektup koy, tıpasını kapat, ver dalgaların eline, dünyanın bi kıyısında bi insana ulaşır.

Günümüzde kitap kumbaraları var, ekmek kumbarası, sosyal yardım kumbarası, enva-i çeşit, ne güzel.

Biriktir ve sonra paylaş... Yalnız kendine biriktirme, herkese biriktir. Kalp de kumbara değil mi? Kumbaraların şahı, zaten kırılarak alınabiliyor içindeki altun.

Ülkemize ilk kumbarayı İş Bankası getirmiş. Doğru olabilir ama herkesin doğrusu kendine, benim Garanti Bankası kumbaram vardı, koyu yeşil, kabartma bir dört yapraklı yoncası olan, kitap biçimi kumbaraydı, ne severdim... Sayfa kısmı koyu sarı yarı parlak metaldendi, sayfa gibi çizik çizik... Üstünde para atma yeri vardı, dişlilerle korunurdu kitaptaki hazine, ama, biz dondurmacının sesini duyunca, bıçakla o metal dişlilerin arasından bi teklik yürütür dondurma alırdık. Benim içindekileri yürüttüğüme nazire, biri de kumbaramı yürüttü, hâlâ içimde hicran.

Kumbara daha 1928 yılında tasarruf alışkanlığını çocukken vermeyi amaçlayan İş Bankası'nın "Bir Kumbara Öyküsü" sergisiyle ülkede yeniden sahne aldı. Serginin metinlerini yazan Gökhan Akçura sonradan bunu kitaplaştırdı, banka yayını olarak çıktı. İş Bankası'yla bütünleşen kumbaranın ülkemizdeki serüveni, belge ve objeler, fotoğrafler eşliğinde anlatıldı. Bankanın Kumbara Dergisi'nin kapakları ve o dönemde kumbara üzerine yapılmış reklamlarla, ilanlar da... 23 bin kişinin gezdiği İstanbul'daki ilk kumbara sergisi, bir anı yolculuğuna çıkarak, aynı yıl Konak İş Sanat Galerisi'nde de tekrarlandı. Akçura, bankaların kumbara dağıtmasının ülkenin ekonomi tarihiyle ilişkisini, 1929 dünya krizinin etkilediği ülkenin ulusal ekonomiye geçme kararının, ulusal serveti koruma, yerli sanayii destekleme hamlesi olduğuna gönderme yaparak açıklıyor, kumbaranın gündeme oturmasını. "1929 yılında hükümet destekli yarı resmi bir dernek olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, bu anlayışın propagandasını yapmak için kurulmuştu. Genel sekreterliğini Vedat Nedim Tör'ün yaptığı Cemiyet yayınlarında, tanıtım faaliyetlerinde 'tasarruf' düşüncesini yaymayı amaçlıyordu. Ama bizim bu sergi ve kitabı hazırladığımız bu dönem daha şanslı... Artık enflasyon belli ölçüde kontrol altına alındı. Türk lirasının sıfırları atılınca demir paralar da yeniden değer kazandı. Bu nedenle İş Bankası'nın birkaç yıldır yeniden kumbara yaptırıp dağıttığını da ben yeni öğrendim. Yani

İş Bankası'nın ilk kumbara ikramiyesini kazanan talihli çocuklar.

kumbara artık sadece bir nostalji, anılarda kalmış bir obje değil. Günümüzde de yaşayan bir olgu. Bu nedenle 'Bir Kumbara Öyküsü' hâlâ özel bir anlam taşımaya devam ediyor... Etsin de!"

Kumbara insanlık tarihi kadar eski... Tarihte bilinen en eski kumbaralardan biri, İÖ. 2. yüzyılda Priene antik kentinde bulunmuş yani bizim Söke'de. Antik dönem öncesinde de var, bildik kumbara gibi olmasa da onu andırır şeyler, var... Para biriktirilen, para bulunmamışken, alışverişte kullanılan nesnelere koyulduğu, saklandığı, biriktirildiği kaplar hep olagelmiş. Ama bildik kumbara için 19. yüzyılın gelmesi gerekmiş. 20. yüzyıl başı bilinen anlamda para biriktirildiği, bu birikimin bankalara yatırıldığı zaman. Kumbaranın bizdeki hikâyesini Akçura humbara'ya bağlıyor. Savaşlarda toprakla atılan dış toprak, içinde de demir bilyeler olan yuvarlak nesnelere varmış. Bunların adı humbara, halk arasında kumbaraya dönüşmüş. Ama henüz ortada para saklamayla alakalı bir durum yok. Sonra savaşlar azalmaya başlayıp

teknikler değişince bu humbaraları üretenler bunu kumbaraya dönüştürmüş. Yani içindeki demirleri çıkartmışlar, sonra da bir delik açmışlar ve içine para atılan bir nesne haline getirmişler. Beyoğlu'ndaki Kumbaracılar Yokuşu'nun başında bu esnaf olurmuş ve kumbaralar oradan alınırmuş. Bir de Eyüp'te oyuncakçılar arasında topraktan kumbara üretenler varmış. Onun içine paralar atılır, sonra kırılarak açılır. Gelelim 1928'e, İş Bankası kurulalı dört yıl olmuş, Celal Bayar genel müdür. Bankanın idare meclisi, halkın tasarrufları değerlendirilebilsin diye kumbara kampanyası başlatma kararı alıyor. Dünyadaki kumbara olayını da araştırıyorlar. Celal Bayar da diyor ki "Acaba biz de kumbara yapsak mı?" Pek ilgi gösteren olmamış, Celal Bayar'ın hatırına bin adet kumbara Almanya'dan getirilmiş. Fakat öyle bir rağbet görmüş ki bu demir kumbaralar, şaşırmışlar ve büyük bir hızla kumbaraları önce ithal etmişler. Sonra bakmışlar ki yetmiyor, bin'i iki bin, on bin izliyor, banka önünde kuyruklar bitmiyor. Kumbara sahipleri arası çekilişler yapıp,

armağanlar veriliyor. Talep karşılanamayınca, o zamanın Şakir Zümre adlı döküm fabrikasında üretime başlanarak binler binleri takip etmiş. Bu rağbetin bir nedeni var. 1929'daki dünya kriziyle birlikte Türkiye'de ulusal ekonomiye geçiliyor. Ulusal ekonomide iki durum öne çıkıyor: Yerli malı kullanma ve para biriktirme. Kumbara kavramı o dönemki eğilimlerle bir anda çıkıyor. 1930 yılının ilk kumbara talihlisi 200 lira kazanıyor. İki yıl sonra ikramiye tutarı 2.500 liraya çıkarılıyor. Birinciye de 750 lira veriliyor. İş Bankasını Ziraat izliyor, İhâp Hulusi, Ziraat Bankası reklamlarına kumbaralı köylüleri çiziyor. Kumbara başrollerde, yardımcı oyuncular çocuklar, aile ve okul, aslında toplumun tamamı. Gene de kumbara çocuğu çağırıyor.

O dönemde tasarrufun konu mankeni çocuklar. Kumbara büyüklerin çocuklara aldığı armağan olagelmiş. Çocuk bununla tasarruf düşüncesini geliştirir, içine para atar, biriktirdiğiyle bir şeyler satın alır yahut yatırım yapar. 1932'de üç ayda bir yayımlanan ve 20 sayı çıkan (bu beş yıl boyu

çıkarmak demek) "İş Kumbarası" adında bir dergi çıkarıyor banka. Bu dergi kumbara alanlara hediye ediliyor. Dergideki her şey kumbarayla ilgili. Mesela Hikmet Feridun Es, Abdülhak Hamit'ten Kerime Nadir'e kadar dönemin ünlü insanlarıyla röportajlar yapıyor. Bütün röportajlar para biriktirme ve kumbara üzerine. Bu da yetmiyor, dergide dönemin bütün hikâyecilerine hikâye yazdırıyorlar. Sonra Faruk Nafiz Çamlıbel'e "Kumbara" adında bir oyun yazdırılıp, bu oyun okullarda sahneleniyor. İlk tasarrufunu hatırlayan var mı? Eski insanlar yetinen, harcamayan, saklayan insanlarmış. Evet, kumbaralar vardı, ama, bir de gönül vardı, alınacak kitaplar, sokaktan geçen dondurmacı, evde acil para gerektiği... Oğlum, Tarsus Kaymakamı rahmetli Nail Taşdelen'in ona armağan ettiği ahşap ev kumbarasını (sanırım Yapı Kredi Bankası'nındı, hâlâ durur, odasında) evde sütçü için para bulamadığımızda çatısından ayırıp, para getirmişti, sonra onarmıştık. Diyeceğim, tasarruf kolay iş değil. Bayram seyranı, karne zamanları, eh onlarda verilen harçlıkların da yeri hazır. İşten artmaz, dıştan artar, hiç bile... Zaten bu tasarruflu kuşağın peşi sıra kredi kartları çıktı, ört ki ölem...

Aşağıdaki yazı, İş Bankası'nın kumbara fonunu tanıttığı metinden alıntıdır. "Yıl 1928... İş Bankası Türkiye'deki bütün yerli ve yabancı bankaların tasarruf hesapları ve bu hesaplara uygulanan faiz oranları konusunda kapsamlı bir çalışma yapar ve halka tasarrufu sevdirecek bilinçli bir tasarruf alışkanlığı kazandırma hedefiyle eylül ayından itibaren İstanbul Şubesi (bugünkü Yenicami Şubesi) vasıtası ile bir reklam kampanyası yapmaya karar verir. Kampanyada kullanılacak temel araç, Türk halkının ilk kez tanışacağı 'kumbara' olacaktır. Bu kampanya aynı zamanda, İş Bankası'nın gerçek anlamdaki ilk reklam kampanyası olma özelliği de taşıyacaktır. Bu doğrultuda Avrupa'ya kumbara siparişi verilmiş ve ilk kumbaralar eylül ayı başında İstanbul'a ulaşmıştır. Bu ilk kumbaraların ardından İstanbul'daki Şakir Zümre fabrikasının ürettiği kumbaralar kullanılmaya başlanmıştır. Evet, kısa sürede halk ilk kez tanıştığı bu tasarruf aracını çok sevmiş, büyük küçük herkesi, her aileyi bir 'İş Bankası Kumbarası'na sahip olma heyecanı sarmıştır. Böylece sistemli bir çalışmanın sonucu olan bu buluş benimsenmiş, önceden içerisinde ne olduğunu bilemediği dört duvardan oluşan 'banka' kavramı, giderek halka daha çok anlam ifade eder hale

gelmiştir. Her şeyden önemlisi, Cumhuriyetin bu ilk yıllarında Türkiye'nin kalkınma için en çok ihtiyaç duyduğu şey olan 'tasarruf bilincinin topluma kazandırılmasında 'İş Bankası Kumbarası' çok büyük bir rolü başarıyla yerine getirmiştir. Kumbara ve beraberinde getirdikleri o yıllar için o kadar önemli hale gelmiş ki dönemin Milliyet Gazetesi 'Tasarrufa Alışmalıyız' başlıklı yazısında olayı şöyle anlatmış: 'İş Bankası çok faydeli bir harekete geçmiştir. Aileler arasında tasarruf fikrini temniye için bilhassa çocuklarımızı tasarrufa alıştırmak maksadıyla Banka tarafından çok hoş bir vasıtaya müracaat edilmiştir. Bu vasıta da resmimizde gördüğünüz zarif kutudur. Herhalde her aile babası bu kutudan bir tane alırsa çocuğunu sevindirmiş olacaktır. Bu kutu, içerisine atılan paranın çıkarılmasına imkân olmayacak surette yapılmış mükemmel bir kumbaradır.' Kumbara kampanyasının halk tarafından büyük talep görmesiyle kısa süre içinde tüm kumbaralar tükenmişti. 1928 yılında kampanyaya başlanırken kumbara sayısının 5 bin mi yoksa 10 bin mi olması tartışılırken, 1929 yılının sonlarında tüm ülkede hükümet politikası olarak başlatılan tasarruf seferberliği ve bankanın küçük tasarrufları değerlendirme konusundaki kararlılığının sonucunda kumbaraların cazibesi artmış ve iki yıl içinde sayısı 16 bini geçmişti. Yıl 1930...Türk Yurdu Dergisi'ndeki bir yazıda şöyle deniyordu: 'Halen 16.000 İş Bankası kumbarası, aileler içinde müstakbel milli sermayeyi toplamakla meşguldür. Her kumbaranın ayda 5 lira topladığını farz edersek, yalnız bu sayede senede bir milyon liraya yakın bir aile tasarrufu yapılıyor demektir. Bu güzel teşebbüsün vereceği maddi manevi tesirleri düşünürsek, istikbal hakkında ümitvar olmamak mümkün müdür?'

Kumbara ile başlatılan küçük tasarruf kampanyası İstanbul Yenicami Şubesi tarafından

yürütüldüğünden, şubenin kuruluş günü olan 25 Aralık tarihi 'tasarruf günü' ilan edilerek şubede 'Türk annelerine ve Türk muallimlerine' çay ve ıhlamur ziyafeti verilmişti. Sonraki yıl Beyoğlu şubesinde, özel olarak Amerika'dan getirtilen 'tasarrufa ait filmler' gösterilmişti. Ayrıca Kumbaralarını boşaltmak için gelen çocuk ve büyüklere yaşlarına uygun hediyeler verilmişti. 'Damlaya damlaya göl olur' atasözüne uygun olarak, çocuk ve aileler kadar, ülke ekonomisine de kaynak yaratması hedeflenen Kumbara ile halka ve özellikle de çocuklara tasarrufun sevdirmesine çalışılmıştır. Gerek reklam gerekse tanıtımlarda verilmek istenen: 'Günlük yaşantımızda önemsiz sayılan bozuk paraların kumbarada biriktirilerek bankaya yatırılması ve bu paranın çoğalarak bir gün işimize yaraması fikridir. İş Bankası Kumbara uygulaması, yaygın bir reklam kampanyasıyla yürütülmüş, çeşitli gazetelerin yanı sıra İstanbul'da yayımlanan Ermenice, Rumca ve Fransızca gazete ve dergilere ilan verilmişti. Kumbara kampanyasının başarısı, Banka'nın 1924'te Türkiye'deki toplam mevduat içindeki %3,5 olan payının, 1932'ye gelindiğinde %24'ü aşmasından anlaşılmaktadır. Yıl 1934... Dağıtılmış ve hesapları açılmış kumbaraların sayısı 50 bini aşmıştı. Yine aynı sene yayınlanan 'Türkiye İş Bankası'nın 10 Yılı' kitabında Türkiye'deki ilk kumbara uygulamasını İş Bankası'nda tatbik eden dönemin İktisat Vekili Mahmut Celâl Bey'in kumbara kampanyası ile ilgili şu sözleri yer almıştı: '1928 senesinde İş Bankası İdare Meclisi'nden bir karar almıştık. Kararımız milletin ruhunda gizli kalan tasarruf definesini ortaya atmaktı. Milletin umumi refah ve mal varlığı üzerinde kuvvet membaı olan tasarruf hareketine şuurlu bir cereyan vermektir. Arkadaşlarımla bu karara varmak için müzakere ederken tasarrufa vasıta olarak kullanacağımız kumbaraların sayısı üzerinde tereddüt hasıl oldu. 1.000 kumbaranın kâfi geleceğini iddia edenler bulundu. İşe başladıktan az bir müddet sonra ilk 2.000'i, 1.000 kumbara siparişi takip etti. Bu 10.000'ler taaddüt etti. Bugün yalnız İş Bankası'nın vatandaşlara açtığı küçük cari hesaplar ve dağıttığı kumbaraların sayısı 50.000'i geçmiştir.' Kumbarayı ilk dolduran çocuk Biga Mebusu Şükrü Bey'in oğlu Süha Efendi olmuştu; 1950'li yılların ve sonrasının tasarruf sahipleri de yine, ilk dönemde İş Bankası'nın yöneldiği çocuklar olacaktı. Kumbaralar; sadece paraların birikimini değil; özellikle küçük çocukların tasarrufa ilgilerini çoğaltmayı sağlamıştı. Yıl 1935... İş Bankası'nın İdare Meclisi raporunda, tasarruf kampanyası ve kumbara işleri konusunda şu değerlendirme

yapılmıştı: 'Geçmiş çalışma yıllarımızdaki faaliyetlerimizden en çok övündüğümüz bu işimizin, ulusal ekonomi yaşayışımızda derin izler bırakacağına inanıyoruz... Her Türk çocuğunun ve evinin süsü değil, fakat ufak kasası olan mütevazı kumbara, bugün için hemen hemen bankamızın ismiyle bir birlik teşkil ederek, para artırma hevesini ve zevkini aşıl原因an en büyük biriktirme vasıtası olmuştur.' Yıl 1955... Çocukların hayatında kumbara o kadar önemli bir yere sahip olmuştu ki İş Bankası çocuklarla iletişim konusunda yeni bir adım daha atarak 1955 Temmuz'unda Kumbara Mecmuası'nı yayımlamaya başladı. Dergi kısa zamanda büyük ilgi gördü. 1978 Ekim'inde ise bu yayın 'Kumbara Dergisi' olarak çocuklara ulaşmaya başladı."

Anlayacağımız, "al al al, bi daha al, onarma, yetinme, ölümüne al" dönemine çeyrek kala, biriktirmesini biliyormuşuz, alımlarda terbiyeli, almamaya talimliymişiz. Cumhuriyet'in kuruluşundan 50'li yıllara kadar sosyal olgular, toplumsal mesajlar minareler arasına gerilen mahyalara taşınmaktadır: "İçki kötüdür", "Tasarruf yap" gibi...

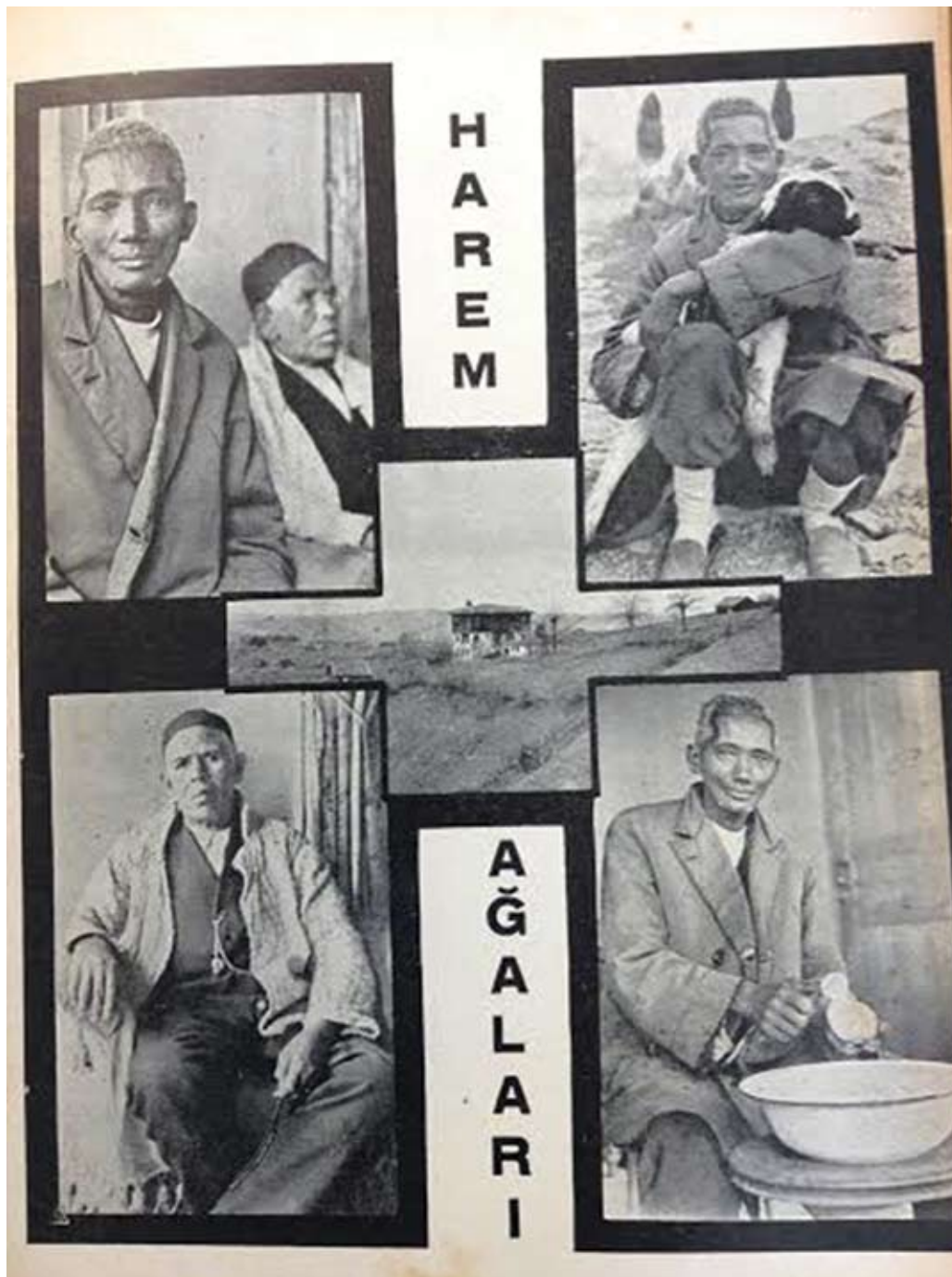
Somut olarak İş Bankası kumbarasını amblemiyle beraber bir mahyada görünce çarpıldığını söylüyor, Gökhan Akçura. Sonra devran değişiyor, kumbara çaptan düşüyor, elbet tasarruf da öyle. 70'li yılların İş Bankası reklamlarında kumbara simgesi var. Kampanyalar açılrsa da, 70'lerden sonra enflasyon yüksek, demir para değersiz. Akçura, Enis Batur'un yazısına gönderme yapıp, hepimize hatırlatıyor, "Cumhuriyet'in 75. yılındaki bir yazısında şöyle diyor Batur: 'Zaman hızla kemiriyor durduğu yerde duran akçeyi. Kumbarayı dolaşımdan kaldıran, onu mummyalar müzesine götüren enflasyon.' Gel zaman git zaman, paramız değer kazanıp, sıfırları atıldıktan, enflasyon bir ölçüde sabitlendikten sonra artık demir paralar yeniden hayatımıza girdi. Anlam kazanarak, değerini koruyarak üstelik... İş Bankası'nın bildik metal kumbarası, Akbank'ın uğur böcekli kumbarası, oyuncak mağazalarındaki, masal ya da çizgi kahraman kumbaralar. Bütün kumbaralarda ince uzun bir aralık var, o metal para atılsın diye bir de yuvarlak delik, kıvrılan kâğıt para için... Cumhuriyetle yaşıt bir olgu, bir miras. Tasarruf bilincinin simgesi. Herkeste farklı biçimde, aslında metal yahut kâğıt para biriktirdiği kadar, belki daha çok hatıra biriktiriyor, kumbara. Antik kalıntılar ve eski mezarlarda define ve kumbara çıkmaktadır. Şekilleri günümüz kumbaralarını andırdığı gibi, tümüyle farklı

biçimlerde olabilmektedir. Eski çağ insanları eşyaları ile gömülürken, kumbaralarını almamaları düşünülemez elbet. Antikçağ insanı ölümden sonra gideceği yerde kullansın diye aile üyelerinden toplanan paralar kumbaraya konulur ve mezarın içine, ölü'nün yanına bırakılmıştır. Eski mezarlardaki bu kumbaralardan sikke, antik para kadar takı, taş, kül, süs eşyaları, koku ve gözyaşı şişeleri çıkması da muhtemel. Otuz yaş ve üstündekilerin pek aşına olduğu bir hoş film bu, konusu çocukluk olan kumbara. Enflasyon madeni paraları hükümsüz kılaberi gündemden kalktı, kumbara. Otuz yaşın altındakilerin bihaber olduğu, bundan. Akçura'nın aktardığı çocuk şarkısını hatırlayan var mı? "İçi neşe ile dolu birer kumbaramız var/ Biz aşarız her yolu, çünkü kumbaramız var/ Bayram ne kadar tatlı, kollarımız kanatlı/ Neşemiz iki katlı, çünkü kumbaramız var." Kumbara para kadar, hatta paradan daha değerli şeyler biriktirmez mi sizce de? Hatıraları...

Kaynakça: Bir Kumbara Öyküsü. Gökhan Akçura İş Bankası Kültür Yayınları. Görsel Kaynak: İş Bankası Müzesi arşivi.

“Afro-Türkler”

Yazı: Özgül Özdemir

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı Afrikalılar; nam-ı diğer "Afro-Türkler." Yaşadığımız bu topraklar çağlar boyu sayısız medeniyete, kültüre ve insana ev sahipliği etti ve etmeye de devam ediyor. Türkiye Cumhuriyeti bu eşsiz medeniyetin bugün şanslı mirasçılarından biri. Cumhuriyet ile birlikte pek çok şey değişirken, Osmanlı İmparatorluğu altı yüzyıllık geçmişi ile yeni kurulan devletin birçok anlamda manevi babası olma rolünü üstleniyordu. En büyük değişikliklerinden biri ulus millet anlayışıyla inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile Osmanlı'nın renkli tebaasının yerini homojenleşen etnik yapıya bırakması olsa gerek. Yeni kurulan Cumhuriyet rejimi tarihi, Türk Tarih tezi ile "Türklük" üzerinden temsil edilirken Osmanlı Ermenileri, Rumları, Yahudileri imparatorluğun sonu ile tarihin sessizliğine gömülüyordu. Bu sessizlik hiyerarşisi içinde başı çeken diğer bir grup da bu yazının konusu olan "Afro-Türkler": Afrika'dan Osmanlı topraklarına zorla getirilerek köle olarak istihdam edilmiş, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin özgür vatandaşları. Bu yazıda, Osmanlı İmparatorluğunda kölelik konusunda bir pencere açarak, "kara kıtadan" getirilmiş Afrikalı esirlerin tarihine naçizane ışık tutma ve Cumhuriyetin ilanından sonra bu insanların yaşamlarına dair okuyucuya bilgi sunmaya çalışacağız. "Osmanlı", "Kölelik", "Afrika" yan yana kullanınca, lise kitaplarında bahsi geçmeyen bu konuların, ezbere alışık zihnimize dahi birtakım sorular getirmesi çoğu kez kaçınılmaz: Osmanlı'da kölelik var mıydı? Varsa kimdi bu köleler? Şimdi nerede yaşarlar?..

Tüm bu ve benzeri sorular cevaplanarak tarihin daha çok suskun/gölgede kalmış kısmına yolculuk etme davetimize icabet edeceklere buyrun yazımız;

Öncelikle Osmanlı İmparatorluğunda kölelik var mıydı sorusuyla başlayalım. Çok kesin ve net bir cevapla, evet, Osmanlı'da kölelik vardı. Tezini bu konuda Oxford Üniversitesi'nde, Osmanlı, İngiliz arşivleri ve pek çok ikincil kaynak kullanarak hazırlamış olan tarihçi Hakan Erdem'e göre, imparatorluğun başlangıcından itibaren kölelik mevcuttu ve hukuki bir statü olarak hiçbir zaman yok sayılmamıştı. Burada küçük bir parantez açmakta

fayda var; Osmanlı'daki kölelik Amerika köleliğinde olduğu gibi plantasyonlarda ağır koşullarda çalıştırılan iş gücünden farklıydı. Türkiye'de Osmanlı köleliği üzerine söylemin, daha geniş Batı kölelik söyleminin parçası olması şu temel noktalara dayanmaktadır: Afrika'da yaşayan insanların ana vatanlarından esir tacirleri tarafından zorla kaçırılarak ve para karşılığında satılarak köleleştirilmesine, bir diğer ortak payda ise birçoğunun zorlu yolculukları sırasında hayatlarını kaybediyor olmalarına. Erdem'in arşivden elde ettiği bir belgede, 1849 yazında Bornu'dan Fizan'a hareket eden 1600 kişilik bir köle kervanının, su kuyularının kurumasından dolayı esircilerle birlikte yolda ölmüş olduğu bilgisi yer alır. Yalnız bu örnek dahi köleliğin affedilemez kara tarihinin küçük bir örneği.

Osmanlı kölelik tarihinde, bu konuda ilk yasaklamaların da "reform yüzyılı" olarak nitelenen 19. yüzyılda gerçekleşmesi de önemli. Lakin bu yasaklamalar köleliğinin kendisinin ilgasından ziyade kölelik ticaretinin engellenmesini amaçlıyordu. Alınan önlemler, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin çabasına paralel Osmanlı İmparatorluğunun bu konuda siyasi ve insani nedenlerle işbirliğine gitmesi sonucu gerçekleşmişti. İlk olarak 1846 yılında payitahtın başkentindeki "Esir Pazarı" kapatıldı. Tam bir yıl sonra dönemin padişahı Sultan Abdülmecid köle ticaretine karşı ilk yasaklamayı getirdi. O yıl Osmanlı bandıralı gemilerin Doğu Afrika-Basra Körfezi güzergâhındaki Afrikalı köle ticaretine karışması yasaklandı. Aslında bu yasak Osmanlı'yı besleyen köle arzını çok etkilemiyordu. Osmanlılar, Afrikalı kölelerin çoğunu Hicaz, Mısır, Trablusgarp ve Bingazi yoluyla Kanem, Bagirmi, Waday, Bornu, Darfur, Sudan ve Habeşistan'dan ediniyorlardı. Erdem, kesin sayının tam olarak bilinmemesine rağmen tüm imparatorluğa gelen Afrikalı köle sayısını 19. yüzyıl için yıllık 10 bin olarak verir.

Osmanlı'daki diğer önemli köle kaynağı ise Kafkaslar idi. Haremi süsleyen cariyeler buradan getirilirdi. Bir başka

Halid Ziya Uşaklıgil'in
Aşk-ı Memnu adlı
romanının 1975 yılı
televizyon
uyarlamasındaki "Beşir"
karakteri.

yazının konusu olabilecek beyaz köleler, siyah kölelerden birçok bakımdan daha farklıydı. Siyah köleler daha ağır işlerde istihdam ediliyor; kadınlar ev işleri için satın alınırken, erkeklerin bir kısmı ise hadım edilerek haremağası yapılıyordu.

Birçoğumuzun filmlerde, mutfakta yemek yaparken farklı aksanlarını işiterek izlediğimiz “Arap Bacı”lar, görünmeyenler içinde küçük bir ayrıntı. Tanzimat dönemi romanlarında ise dadı olarak karşımıza çıkıyor bu insanlar. Birkaç örnek paylaşacak olursak: Halid Ziya Uşaklıgil’in Aşk-ı Memnu adlı eserinin dizi versiyonundaki Beşir adlı karakter romanın kendisinde siyah bir esir. Eserin ilk televizyon uyarlaması olan 1975 tarihli dizide Beşir, eserin orijinalindeki rengiyle temsil edilirken, 36 yıl sonra beyazlaştırılır. Yine aynı yazarın Ferhunde Kalfa adlı öyküsünün Ferhunde’si Afrikalı bir cariyeyken 1987 yılında Füsun Demirel tarafından beyaz şekilde temsil edilir. Böylece çok eski değil, bundan yüzyıl önceki eserlerde karşımıza çıkan “siyah” insanlar yıllar içinde “beyazlaştırılarak” unutturulmuştur.

Azat edildikten sonra gidecekleri hiçbir yer olmadığı için sahiplerinin evinde kalmayı sürdüren Afrika’dan getirilmiş bu esirlerin büyük bir kısmı aile kurup, nesillerini devam ettiremezken, aile kurabilme şansı elde edenler ise beyazlarla evlenerek melezleşmiştir.

Madem Osmanlı’da kölelik varmış, peki bu insanlar nerede sorusuna cevaben son cümleler: Az sayıda bir grup birbirleri içinden evlenmeyi tercih ederken, bugün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak mevcudiyetini koruyor. İzmir, Antalya, Adana gibi vilayetlerde köyleri mevcut. Geçtiğimiz yaz yedincisi Bayındır’da düzenlenen Dana Bayramı adını verdikleri şenlikleri (içlerinden bazıları kendilerine “Afro-Türk” ismini verir), Afrikalı Dayanışma Kültür ve Dayanışma isimli dernekçe düzenleniyor. Derneğin başkanı Mustafa Olpak eşi benzeri olmayan, unutturulmuş tarihlerinin peşinde olan üçüncü nesil bir “Afro-Türk”. Kenya-Girit-İstanbul Köle Kıyısından İnsan Biyografileri kitabı bugün raflarda, ayrıca “Arap Kızı Camdan Bakıyor” isimli belgeselin çekilmesinde ve yedi yıldır düzenlenen Dana Bayramı şenliklerinde emeği çok. Olpak’ın kitabında, Girit’in Yunanistan’a bırakılması sonrası, zorunlu mübadele ile atalarının Ayvalık’a olan zorlu yolculuğu anlatılıyor. Yıllarca sahibinin yanında çalışmaktan dış dünyadan bihaber olan büyük dedesine, sahibinin bir gün, “Artık seni azat ettim” demesi ile değişen ve çok daha zor olan yaşamlarını resmediyor.

Beş kuruluş almadan, dış dünyaya dair hemen hiçbir şey bilmeyen bu insanlara verilen şeye özgürlük demenin ne kadar yerinde olduğunu da alttan altta tartışıyor. Cumhuriyet ile birlikte “özgür vatandaş”lar olan bu insanlar, diğer insanların renklerini zaman zaman hor görmelerinden muzdarip. Zorla köleleştirilen atalara sahip olmanın ne suçlusu ne de teşvikçisi. Bu yüzden bu unutturulmuşluğa kulak verip, tarihin utanç sayfalarındaki karanlığı aydınlatmalıyız.

Özet Kaynakça:

LEWIS, Bernard, Ortadoğu’da Irk ve Kölelik, Truva Yayınları, İstanbul, 2006, s.13.

ERDEM, Y. Hakan, Slavery in the Ottoman Empire and Its Demise, 1800–1909, Macmillan, Londra, 1996.

Osmanlıda Köleliğin Sonu, 1800–1909, çev. Bahar Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

GÜNEŞ, Günver, “İzmir’de Zenciler ve Zenci Folkloru”, Toplumsal Tarih, Şubat 1999.

MARTAL, Abdullah, “Afrika’dan İzmir’e. İzmir’de Bir Köle Misafirhanesi”, Kebikeç, 10, 2000.

OLPAK, Mustafa, Kenya- Girit- İstanbul- Köle Kıyısından İnsan Manzaraları, Punto Yayınları 2008

PARLATIR, İsmail, Tanzimat Edebiyatında Kölelik, Türk Tarih Basımevi, Ankara, 1987.

TOLEDANO, Ehud R, Slavery and Abolition in the Otoman, Middle East University of Washington Press, Seattle, 1998.

The Ottoman Slave Trade and Its Suppression, 1840–1890, Princeton University Press, Princeton.

As If Silent and Absent /Bonds of Enslavement in The Islamic Middle East, Yale University Press New Haven and London.

Osmanlı Köle Ticareti, 1840-1890, Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.

Suskun ve Yokmuşçasına- İslam Ortadoğusunda Kölelik Bağları, çev. Y. Hakan Erdem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Şubat 2010.

“The Concept of Slavery in Ottoman and Other Muslim Societies:

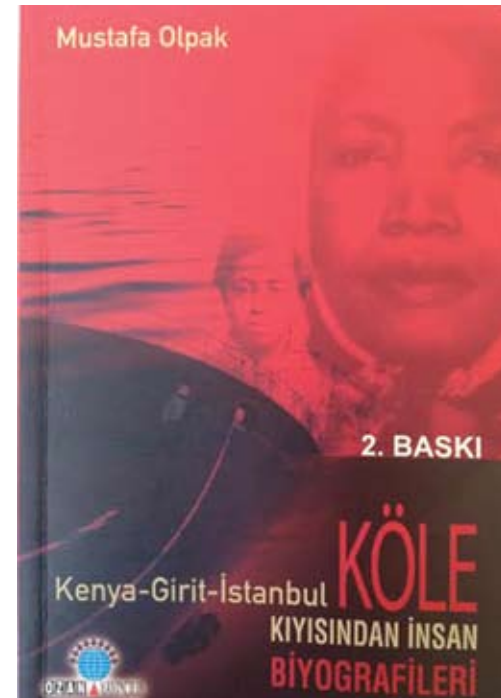
Dichotomy or Continuum?, Poetics Today, Vol. 14, No. 3, Cultural Processes in Muslim and Arab Societies: ModernPeriod I (Autumn, 1993), pp. 477–506. Duke University Press. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1773282>.

Köklerini araştıran adam Mustafa Olpak, Hürriyet, 17 January 2005, retrieved 25 January 2009. Arap Kızı Camdan Bakıyor isimli belgesel.

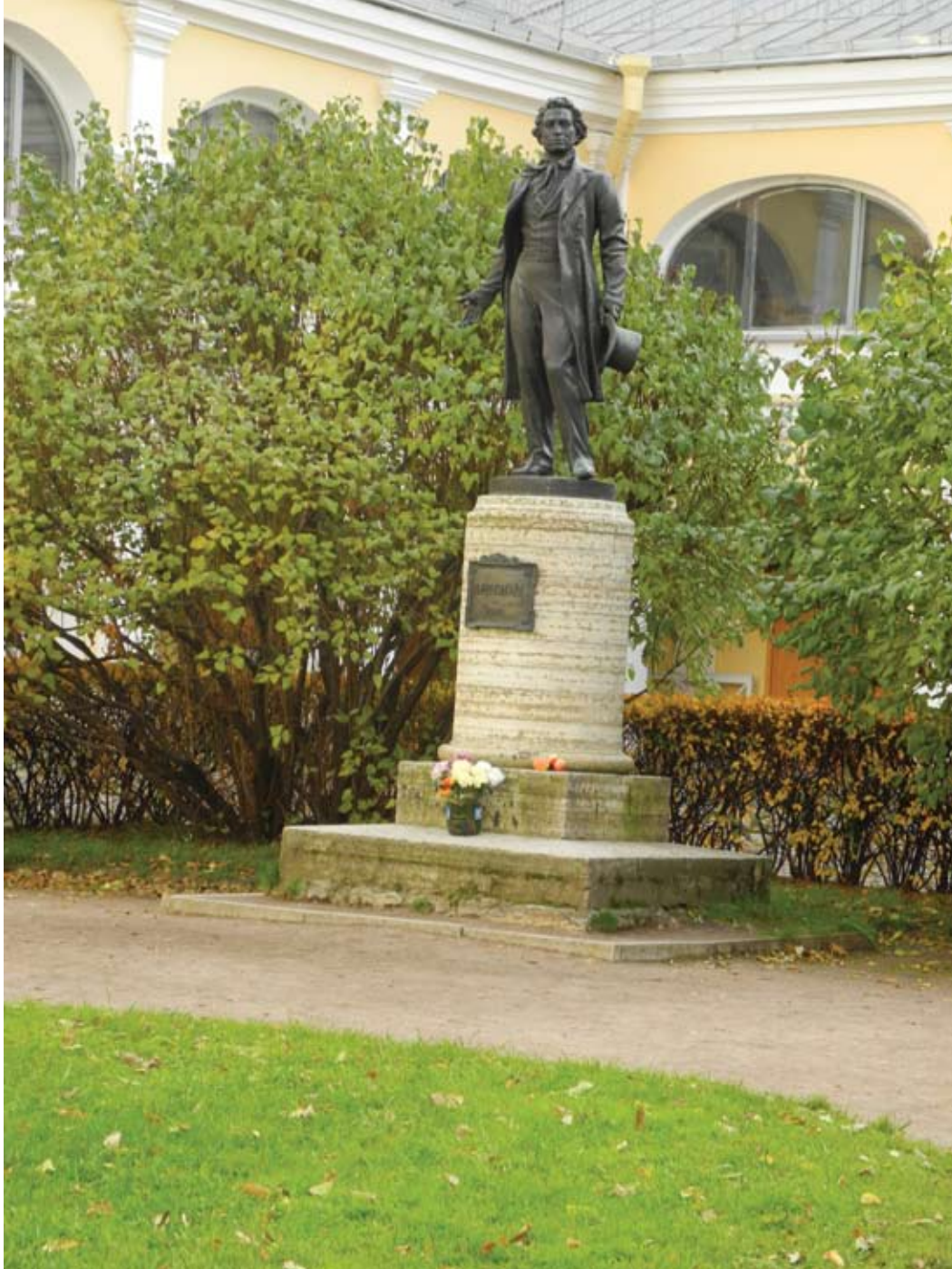

Afro Türkler derneğinin kurucusu ve yazar Mustafa Olpak (ortada)

Azat edildikten sonra gidecekleri hiçbir yer olmadığı için sahiplerinin evinde kalmayı sürdüren Afrika'dan getirilmiş bu esirlerin büyük bir kısmı aile kurup, nesillerini devam ettiremezken, aile kurabilme şansı elde edenler ise beyazlarla evlenerek melezleşmiştir.

RUS EDEBİYATININ EN BÜYÜK ŞAİRİ, ŞİİRİN EN GERÇEKÇİ SOLOSU... YASAKLARIN YILDIRMADIĞI BİR ST. PETERSBURG OTHELLO'SU... PUŞKİN!

Yazı: Sevda Kaynar

27 Ocak 1837... St. Petersburg yakınlarında kara derenin kıyıları. Bir düello yapılacaktır. Aslında düello o devirde gerçek bir hesaplaşma olayıdır. Polis kayıtlarına bile geçmez. Ve eğer taraflardan biri Rus edebiyatının kurucusu sayılan Aleksandr Sergeyeviç Puşkin olmasaydı bu düello da tarihin karanlıkları içinde bilinmezler kervanına katılacaktı diyebiliriz rahatlıkla. Ama dedik ya taraflardan biri Puşkin. Bir büyük isim. Ama kaderin bundan ne haberi olabilir ki?

İki taraf da silahlarını çeker. Puşkin'in rakibi George Charles d'Anthes omzundan yaralanır. O da atışını yapar ve Puşkin karnından öldürücü darbeyi alır. Günlerce can çekişen şair, soğuk bir şubat öğleden sonrasında şiirlerini, hayallerini, romanlarını bıraktığı dünyadan sessizce göçüp gider. Ama sonrası sessizlik değil neredeyse isyandır. Şairin ölümü duyulunca evinin kapısı önünde binlerce kişi birikir. Yevgeni Onegin'in son baskısını tüketen halk, neredeyse hükümete karşı ayaklanma noktasına gelmiştir. Olayların büyümesinden korkan polis, bir gece yarısı şairin tabutunu kiliseden alır ve Mihavloskoye Köyü'ne götürerek toprağa verir.

Şairler zamansız öldüklerinde, insanın aklına şu soru gelir kendiliğinden; acaba ölmeydi daha neler yazacaktı? Üstelik Puşkin bu soruyu hak eden bir yaşta yani otuz sekiz yaşında göçüp gidince, yazılmamış onca eser sonsuzlukta bir yerlerde başıboş bırakılmış gibi gelir onun eserlerini okuyup, büyülenen herkese.

Gelin biz de şimdi bu kısacık hayata bir göz atalım ve özgürlüklerin, gerçekçiliğin destanlarını Çar baskısı altında, sürekli polis gözetiminde yazan bu efsane ismi bir kez daha analım.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin 1799'da Moskova'da dünyaya geldi. Şairin ailesi, oldukça soylu kuşakların bir devamı gibi. Örneğin, annesi Nadejda Osipovna Hannibal'in dedesi Etiyopyalı Hannibal, Rus Çarı 1. Petro'nun vaftiz çocuğu...

Bu soyluluğa çarlığın da damgası vurulmuş bir başka deyişle. Bunun yanı sıra çok kültürlü bir anne babaya sahip Puşkin. Yabancı eğitimlerle yetiştirilen çocuğun sekiz yaşında Fransızcası Rusçası kadar iyidir. On bir yaşına geldiğinde ise

Fransız edebiyatını ezbere bilir Puşkin. O edebiyatın özgürlükçü ve alaycı tavrına o kadar hayrandır ki, kendisi de Fransızca şiirler ve komediler yazmaya başlar.

Dönemin bütün şair ve yazarları Puşkin Ailesinin konuklarıdır. Hepsinden etkilenir ama kendisine Rus masallarını anlatan, eski Rus türkülerini söyleyen dadısı Arina kadar hiç kimse onun çocuk ruhunda derin izler bırakmamıştır.

Puşkin 12 yaşına gelmiştir artık. Rus çarı 1.

Aleksandr'ın, Tsarskoye Selo'da açtığı okula yazılır. Tam altı öğrenim yılı boyunca dış dünyadan tamamen kopuk olarak eğitim alır. Petersburg'a gitme izinleri bile yoktur öğrencilerin. Ama bir şairin dünya ile bağı şiirleridir. O şiirlerle dünyanın gidilmemiş bütün yörelerinin kapılarını açar kendisine. O şiirlerdeki üstün hayal gücünün engel olamadığı gerçekçilik, yeni bir şairin doğuşunu haber vermektedir Rusya'ya. Yenidir çünkü o dönemde hiç kullanılmayan kaba ve gündelik sözcükleri şiirlerine taşır. Canlı ve kıvrak zekâsı bu sözcüklerdeki kabalığı derin bir gülmeceye çevirmesine yardım eder. Öyle ki ünlü Derjavin'in bile dikkatini çeker.

Artık tanınan bir şairdir. Sıkıcı okul yılları da bitmiştir. Petersburg'un eğlenceli hayatına bir kuyruklu yıldız gibi dalar. Yazdığı şiirlerin birçoğu yasaklanmıştır ama özgürlükçü şiirleri ve taşlamaları dillerdedir artık. Rus edebiyatında şiir ilk kez bu kadar sevilmede, bu kadar çok hayranlık toplamaktadır. Kısaca bir yıldız doğmuştur edebiyatın uçsuz bucaksız ufuklarında parlamak üzere...

Kafkasya; Puşkin Destanının Doğduğu Topraklar

Rus Çarı Aleksandr, Puşkin'i Kafkasya'ya atar. Petersburg bir yıldızını yitirmiştir ama dünya edebiyatı gerçeği tam anlamıyla duyumsayan ve duyumsatan bir şairin destanlarını kazanmıştır. "Kafkas esiri" ve "Bahçesaray" destanlarında o şairin bilinen bütün kurallarını yıkar. Romantizmle görüş alanı daralan

okuyucuya fantastik güzelliklerden uzak duran gerçeği anlatır ve şiirin görüş alanını genişletir.

Ama askeri yönetime karşı oluşu bilinmektedir. Bundan dolayı dört yıl süreyle başkente girmesi yasaklanır. Ailesinin sahip olduğu Mihaylovskoye Köyü'nde yaşaması istenir. Hükümet, oğlunu gözetlemek ve aşırı hareketlerini engellemek için bizzat babasını tayin etmiştir. O gözetmenlik görevini canla başla yerine getirir. Kim bilir belki oğlunu korumak belki de Çara sadakatini göstermek için. Ama bütün bunlar Puşkin'in zekâsının ve yaratıcılığının döküldüğü nehir yatağını kurutmaya yetecek mi, o nehir dünya edebiyatı denen sonsuz okyanusa ulaşır, o sulara kendi damlalarını katabilecek mi? Zaman bu sorunun yanıtını onun ölümsüzlüğü ile verecektir.

Yedi Yıllık Sürgün... Yüzyıllara Yansıyan Eserler

Puşkin yirmi dört yaşındadır. Sürgün onun kalemini kırmamıştır. Yedi yıl sonra tamamlayacağı Yevgeni Onegin romanına başlar. "Çingeneler", "Peygamber" ve "Boris Godunov" hep bu sürgün yıllarının eserleridir.

Bu uzun ve bekleyiş dolu yıllar Rus Çarı 1. Nikolay'ın onu Moskova'ya çağırmasıyla son bulur. Ama artık her şey, her yazdığı, Çarın sansüründen geçecektir. Tüm yaratıcı yazarlara musallat olan sansür, yine iş başındadır.

Puşkin'in hayatı artık polis baskınları ve aşk hikâyeleri ile dolu geçmektedir. Ama bir şair için baskı bazen yaratıcılığın kapılarını da zorlar ve o kapıları gelecek kuşaklara açar.

Kader Bütün Hayatlara Yön Veren Bir Zaman Yargıcı Evlilik Ve Sonun Başlangıcı

Puşkin bütün balolara gitmektedir. Ünlüdür, gençtir ve şairdir. Herkesin gözdesidir. Bir baloda yüksek rütbeli bir memurun kızı olan Natalya Gonçarova ile karşılaşır. Natalya büyüleyici bir güzelliكتedir ama o kadar. Ne Puşkin'in şairliği, ne edebiyat Natalya'nın ilgi alanı değildir. O sadece, kendisine rahat bir yaşam sağlayacak koca peşindedir. Onun güzelliği ile etkilenmiş şairin ise bu ayrıntıları düşünenecek hali yoktur. Natalya'ya evlenme teklif eder. Natalya ise bu teklifi ileri bir tarihte yanıtlamak üzere askıya alır. Puşkin üzülmüştür.

Büyük insanlardaki duygular da büyüktür. Umut-suzluk, şairi Moskova'dan uzaklara sürükler. Yıl 1829. Puşkin gözlemci olarak Rus ordusuna katılır ve Osmanlı topraklarına gelir. Bu yürek acılı yolculuktan yine bir eser doğar.

Erzurum yolculuğu. Bir büyük şairi bizim tarihimize de katan eser. Puşkin bu eserde yol boyunca izlenimlerini anlatır. Sonradan yazdığı eserlerde Erzurum'dan aldığı esinleri görürüz.

Yine Moskova ve bitmeyen aşkın yinelenen teklifi.

Sol sayfa: Şairin Petersburg'daki müzeevinin bahçesindeki heykeli.

Sol tarafta: şairin düelloya neden olan eşinin ayakkabıları

Üstte: Müze evine uzanan taşlı yol ve müzede sergilenen Puşkin'in karalamaları, notları.

Sırasıyla sol sütundaki fotoğraflar: Düello takımı, ölüm döşeğinde yapılmış yağlıboya tablosu ve ölümcül darbeyi aldığı anda üzernde bulunan gömleği.

Sağ Sütun sırasıyla; evinden bir köşe, evindeki bibloların bulunduğu sehpa ve çocuklarından birinin patikleri

Uzun çekişmeler ve sonunda kızın ailesini ikna ediş... Ama bir başka şey vardı ve henüz Puşkin in dikkatini çekmemiştir. Natalya her şeye kayıtsızdır. Bu kayıtsızlık evlilik yaşamları boyunca sürer. Puşkin'in kayınvalidesi ise gerçek bir ömür törpüsüdür. Her şeye kayıtsız güzel bir eş, her şeyi gözden geçiren bir kayınvalide ve aralıksız polis baskınları... Sıradan her insanın pes diyeceği bu duruma Puşkin dayanır ve ardı ardına eserlerini yayınlar. Yevgeni Onegin", "Don Juan", "Veba sırasında ziyafet" gibi manzum trajedilerini ve "Dubrovski", "Maça Kızı" gibi önemli eserlerini bu dönemde yazar.

Çok değerli bir arkadaşı da vardır bu güç yıllarda; Gogol. Rus edebiyatının bu dev ismine "Ölü Canlar" romanını yazma fikrini Puşkin verir.

Şairler ve yazarlar kalemleri ile dünyanın akışını, insanlığın ileriye gidişini sağlayabilirler. Ama onlardan daha etkili, daha usta ve daha kurnaz bir olgu daha vardır. Biz kader deriz ona. Ve kader Puşkin için son noktayı koymaya hazırlanıyordu yaşamının en verimli yıllarında.

Yukarıda sözü geçen George Charles d'Anthes Bayan Natalya Puşkin'e mektuplar aracılığı ile kur yapmaktadır. 1887'dir yıl. Puşkin bunu öğrendiğinde her Rus'un yaptığını yapar ve rakibini düelloya çağırır. Hatta silahların alınması için gümüşlerini bile satar. Ve o gümüşler çağın altın çocuğunun sonu olur. Puşkin anlamsız bir düello ile hayata veda eder. Ne acıdır ki; belki hiç bilinmeyecek, kimsenin adını duymayacağı Charles d'Anthes'in de tarihe geçmesini sağlar.

Puşkin Heykeli, Evi Ve Melon Şapkası...

Nedim Gürsel şöyle anlatır: "Rus halkının şairlerine sahip çıktığını biliyorum. Bunun en belirgin örneği önümde heybetle dikilen Puşkin heykeli. 132 yıldır ayakta. Oysa nice heykeller söküldü bu kentin alanlarından. Moskova ölü şairler kenti bir bakıma. Öldürülen ya da intihar eden şairlerin ruhları dolaşıyor her yerde. Heykelleri, bronz mantolarına sarılmış, gelen geçene dalgın gözlerle bakıyor. Bu dünyada değiller artık, ama aramızdalar. Onların anısıyla yaşıyor, dizelerini mırıldanıyoruz. Basamaklara oturup aşağıdan Puşkin'in heykeline bakıyorum. Her zamanki gibi zarif ve kederli. Sağ eli redingtonun içinde, bakışları düşünceli. Öleceğini biliyor sanki. Rus edebiyatının temellerini

attığı için ölümsüzler arasına katılacağını da. Ölümüne isyan niteliği taşıyan dizelerinde şöyle dile getirmişti bunu:

'Hayır, büsbütün ölmem ben
Ruhum kutsal lirdedir
Yaşayacak bedenim ve kaçacak çürüme
Şu yeryüzünde kaldıkça tek şair..
Duyulacak ünüm her yerde.

Artık şiirlerinde, Rus halkının kalbinde yaşıyor ama heykel de canlı gibi. Alnını biraz açıkta bırakan kıvrıkcık saçları dağınık. Favorileri de öyle, uzun ve gür, gelişigüzel düşüyorlar çenesine kadar. Etli, kalın dudakları atalarından birinin Habeş kökenli olduğunu anımsatıyor. Gözlerinin rengi belli değil. Heykellerin gözleri tunç rengidir çünkü, kar yağdığında beyaz. Hava sıcak, haziran ayındayız. Bu nedenle belirgin bir rengi yok Puşkin'in gözlerinin, ama bakışları sanki mavi. Şairin 1827'de Orest Kiprenskiy tarafından yapılan yağlıboya portresini Tretyakov Galerisi'nde gördüğüm için gözlerinin maviyle yeşil arası, açık renkte, (nasıl desem, yosun yeşili mi, nefti mi yoksa?) olduğunu biliyorum. Boynunda siyah, ipek bir fular taşır o resimde ve başucundaki çıplak heykel lir çalar. Tasalıdır hep, gülmez, gülümsemez. Uzun burnunu çeker, kalın dudaklarıyla somurtur. Uzun yoldan gelmiş gibi de yorgundur. Oysa neşeli, şen şakrak biriydi hayatta. Hazzın ve coşkunun peşindeydi, kendinden çok genç karısı Natalya'nın hoppalıkları nedeniyle kıskançlık içini kemirmeye başlamadan, hayatını zehirleyecek bir saplantıya dönüşmeden, onu St. Petersburglu bir Othello gibi şüpheye sürüklemeyen önce. Kadınları, içkiyi ve kumarı seviyordu. Dadısından mum ışığında dinlediği halk masallarıyla esin perisini de seviyordu elbet. Tehlikeli bir alanda dolaştığının, şehvetle dolu bedeninin her an Eros'un oklarıyla delik deşik olacağını bilincindeydi. Şu ateşli dizeleri yazacak kadar:

'Yok, canlı zevkler vermiyor bana
Tenin coşkunluğu, yalancıkta sıkımlar
Genç yosmanın hıçkırıkları, çığlıkları
Bir yılan gibi kollarımda kıvrılırken
Ateşli okşayışlarıyla, titrek öpüşleriyle
Son sarsılış anına aceleyle koşar.'

Puşkin Şubat 1831'de Moskova'da Büyük Miraç Kilisesi'nde önce dünya evine girdi, sonra da o çivit mavisini, iki katlı eve taşındılar. Arbat Sokağının bitimindeki (Dışışleri Piramidinin bulunduğu yerden girerseniz, başlangıcındaki) bu eski Moskova evini ben de ziyaret ettim. Tam karşısındaki küçük heykelde, genç eşiyile mutlu görünüyordu şair. Hatta kendisinden daha uzun boylu karısının yanında dimdik durmaya çabalarken ağzı kulaklarına varıyordu. Etekleri uçuşan, kızın elinden tutmuş onu sanki dosdoğru yatak odasına götürür gibiydi. Çok değil birkaç yıl sonra güzelliğiyle dillere

Çalışma odası ve piyanosu

Öldükten sonra çıkarılan maskı, çocuklarının oyuncakları, dinlenme koltuğu ve bastonu.

destan Natalya'nın, yalnızca St. Petersburg sosyetesinin, baloların değil Çar Birinci Nikolay'ın da gözdesi olacak bu çocuksu, sorumsuz, aptal genç kadının onu ölüme götüreceğinden habersizdi. Çiftin, paradan başka şey düşünmeyen kaynanaya rağmen, St. Petersburg'a taşınmadan önce mutlu yaşadıkları bu evi Puşkin biyografisinde şöyle betimliyor Henri Troyat: 'Genç evliler Kitrovo'nun evinin ikinci katını kiralamıştı. Salon kabartma çiçekli, leylâk kadife taklidi pek güzel duvar kâğıtlarıyla kaplanmıştı. Kapılar gotik üslûpta işlenmişti. Pütürmeçli tuğladan sobalar tavana kadar yükseliyordu. Mobilyalar gösterişliydi, ama ev içinde tertipten, temizlikten eser yoktu.'

Ev Puşkin'in ölümünden çok sonra onarılıp müzeye dönüştürülmüş. Siyah melon şapkası hariç şairin özel eşyalarından pek azı sergileniyor. Buna karşılık yazı masası, elyazmaları, kitaplarının ilk baskılarıyla mektuplarını görmek mümkün. Tabii duvarları süsleyen karakalem ya da yağlı boya portresini de. Aile büyüklerinin portreleri arasında meleziği ilk bakışta göze çarpıyor. Esmer güzeli bir genç adamın ateşi var bakışlarında. Bu ateş, şair kıskançlık krizlerine kapıldığında, melankoliye dönüşecek sonradan. Öz yıkım eğilimini tetikleyecek. Ve kontes

Puşkin'in St. Petersburg'ta yaşadığı ve bugün müze olan evin cephesinden bir görünüş

ile Karamazov Kardeşler'in yayımlanmasından sonra ününün doruğuna erişen Dostoyevski de davetliler arasındaydı. Biri "Batıcı" öteki "Slavcı" bu iki yazarın yaptığı konuşmalar çok etkileyiciydi, ama özellikle Dostoyevski'nin Puşkin üzerine söyledikleri izleyenleri coşturmuştu. Yazar ilk kez kalabalık bir kitlenin doğrudan ilgisine mazhar oluyordu. Henri Troyat, Dostoyevski biyografisinde bu coşkulu gecenin ardından yazarın, Puşkin'in heykelinin dibine bir çelenk koyuşunu şöyle anlatıyor: "Başı ağır, gözleri ağrılı, gücünü tüketmiş bir durumda gidiyor odasına. Yatağına uzanıyor, uyumaya çalışıyor. Ama mutluluğunun neredeyse fiziksel duyumu uyumasına engel oluyor. Kalkıp giyiniyor, gündüz kendisine verilen defne dalından tacı alıyor, Puşkin anıtına doğru yollanıyor. Gece sıcak ve mavidir. Hiç esinti yok. Sokaklar ıssız. Spaskaya alanına varınca arabadan iniyor ve anıta doğru ilerliyor. Heykel granit kaidesi üzerinde, göğe doğru kapkara dikilmektedir. Fedor Mihailoviç bu tunç yüzü, yere bakan bu ölü gözleri seyrediyor. Sonra tacı güçlkle kaldırıyor ve heykelin ayakucuna koyuyor. Bir an, üstadın yanında düşünmeye dalıyor. Ta çocukken şairin ölüm haberi geldiğinden bu yana aldığı yolu kafasında ölçüp biçiyor. İşte şu dakikada Puşkin'in anıtı önündedir, ama çok yaşlıdır, çok yorgundur, o da yaşamının sonuna yaklaşmıştır."

Bu olaydan bir yıl sonra Dostoyevski de öldü, ölümsüzler arasına karışarak. Aleksandr Puşkin'in düello günü uğradığı son yer; Petersburg Nevski Prospekt'te Wolf's şekerçisidir (şimdiki Cafe Littérature). Bu kafede Puşkin'in balmumundan bir heykeli vardır.

ŞAİRE:

Ey şair! kulak asma, sevgisine sen halkın
O canım meth ü sena, anlık gürültü geçer;
Kuru kalabalığın gülüşünü duyarsın,
Ve aptalın hükmünü; fakat metin ol, boş ver.
Sen çarsın; yalnız yaşa, yolunda yalnız yürü,
Yürü, hür vicdanının seni çektiği yere,
Olgunlaştır, sevgili meyveyi, tefekkürü;
Hizmetine karşılık bir mükafat bekleme.
Her şey sendedir, sende; büyük mahkeme sensin;
Eserine, elden çok, kıymet biçebilensin,
Söyle ey titiz şair, sen ondan memnun musun?
Memnunsan, kalabalık varsın küfretsin sana,
Tükürsün, ateşini yakan, ulu mihraba
Şamdanını, çocukça öfkeyle sarsadursun....

Ficquelmont'un kehaneti gerçekleşecek: 'Puşkin eskisinden de sevimli. Zekâsında kendisine pek yakışan bir ağırlık var. Karısı göz kamaştırıcı ama dalgın, gönülsüz hali bir felâketi haber veriyor gibi...'

Gogol, 'Puşkin, olağanüstü bir olaydır' der; Dostoyevski daha mistik bir tavırla 'Puşkin, bize gelecek-

ten haber veren bir peygamberimizdir.' der."

Tarihi Konuşma; Dostoyevski Ve Puşkin'den Ölümsüz Bir Hatıra

Rus Yazarlarını Sevenler Derneği, Puşkin Anıtının açılış törenine dönemin ünlü yazarlarını da davet etmişti. Şairi şahsen tanıyan Turgenyev

Reşad Ekrem Koçu ve Eski İstanbul'un Halleri...

Koçu için tarih insanın hikâyesidir. Kahramanlarını öyle bir anlatır ki, onlara dokunabilirsiniz. Eserlerinin kahramanları tüm yönleriyle; kötülükleri, iyilikleri, zaaflarıyla sanki resmedilmiş gibilerdir.

Yazı: Ayşe yetmen

Eski bir bürokrat aileden gelen Reşad Ekrem Koçu, tarihi konularda yazdığı roman, hikâye, fıkra ve incelemeleriyle ama en çok da Şehr-i İstanbul'un adeta bir kütüğü niteliğindeki "İstanbul Ansiklopedisi" adlı eseriyle ünlüdür.

Alanında ilk ve tek önemli örneğini veren Koçu'nun 1975 yılındaki ölümüne değin büyük özveri ve kişisel çabasıyla sürdürdüğü ve ancak 11 cilt; 173 fasikül yayımlanabilen ansiklopedinin son maddesi "Gökçınar" dır. Eserin okuyucuyla buluşanı bu kadar olsa da yazar, ansiklopedisini tamamlamıştı. Öyle ki, Reşat Ekrem'in Kumkapı meyhanelerinden birinde unuttuğu bir zarf tümüyle "K" maddesiymiş. Zarfı bulan ve Koçu'ya teslim eden Erhan Eskici adlı küçük bir gazeteci çocuğun ansiklopediye geçmesine neden olan bu olay, yazarı pek sevindirmiş, hatta Koçu, çocuğun daha sonraki yıllarda Almanya'ya işçi olarak gitmesini de maddesine eklemiştir.

1905 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Reşat Ekrem Koçu, Ekrem Reşat Bey ile Hacı Fatma Hanımın oğludur. Yazar yaşamında çok özel bir yeri olan annesini "Yangın Var" adlı eserinde "İtfaiyeci Bedri'nin dünyalar güzeli ablası olarak okuruyla tanıştırır".

Bursa Lisesi'nden 1921 yılında mezun olan Reşat Ekrem 1931'de İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nin Tarih bölümünü bitirdi. 1933'deki "Üniversite Reformu"na kadar yaşamını ve yazılarını derinden etkileyen Hocası Ahmet Refik Altınay'ın asistanı olarak Üniversite'de kaldı. Emekli oluncaya kadar, Vefa, Pertevniyal ve Kuleli Erkek Liselerinde tarih öğretmenliği yapan Koçu, 6 Temmuz 1975 yılında İstanbul'da öldü.

Tarihi sevdiren adam olarak bilenen Reşat Ekrem çok sayıda kitap, sayısı yüzleri bulan makaleler kaleme aldı. Eserlerinden bazıları, Kızlarağasının Piçi (1933), Hatice Sultan ve Melling (1934), Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri (1947), Tarihimizde Garip Vakalar (1952), Osmanlı Padişahları (1960), Erkek Kızlar (1962), Yeniçeriler (1964), Osmanlı Tarihinin

Panoraması (1964), Fatih Sultan Mehmed (1965), Patrona Halil (1967), Kabakçı Mustafa (1968).

Koçu için tarih insanın hikâyesidir. Kahramanlarını öyle bir anlatır ki, onlara dokunabilirsiniz.

Eserlerinin kahramanları tüm yönleriyle; kötülükleri, iyilikleri, zaaflarıyla sanki resmedilmiş gibilerdir.

Tarihimizdeki Garip Vakalar adlı kitabındaki Köçekler bölümünde, tariflediği bir Çingene genci "İsmail" mesela. Şöyle yazar adı geçen eserinde Reşad Ekrem; Hicri 1199 yılında İsmail adında bir meyhane köçeğinin şöhreti dillere destan olur; evvela Galata'nın batakhane –meyhanelerinde görünür, vücut yapısı harikulade narin ve çalak, "kişmiri" denilen esmer tenli, karakaş karagözlü, güzel yüzlü, tatlı sözlü bir gençtir. (...) "Her cilvesi canperver, eli ağzına uyar dilber" olan Kıpti İsmail Ayvansaray'da oturur. * Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizdeki Garip Vakalar, S. 70 2. Baskı, Nisan 2001 Doğan Kitap A.Ş.

- Sümbül çiçeğinin mor renkli ve katmerlisinin ilk kez 18. yüzyılda ünlü Türk bilgini Kâtip Çelebi tarafından elde edildiğini,

- İşlenince 48 Kıratlık Kaşıkçı Elması olan taşın, Eğrikapı çöplüğünde bulunduğunu,

- Tanzimat'a kadar çarşı hamamlarında gayri Müslimlerinin, nalın giyemedikleri, peştamallarına halka taktıkları, hatta bu halkayı yetersiz bulup halkanın ucuna bir de çingirak taktırmayı çok büyük bir görev bilinci addeden vezir-i azamı,

- Yine Tanzimat'tan önceki dönemde payitahtta padişahın başka ancak ilmiye sınıfından üç kişinin; Şeyhülislam, Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri'nin ata ya da arabaya binebildiklerini,

- Sultan III. Osman'ın tarihimizde kadından nefretiyle tanınmış bir padişah olduğunu hatta haremdeki kadınların ayak seslerini işiterek yolundan ve gözünden kaçmaları için ayakkabılarının altına gayet iri gümüş kabaralar taktırdığını,

- Osmanlı Sadrazamları arasında iki metreyi aşan boyuyla uzun boy rekorunun Sokullu Mehmed Paşada, en kısa boyluların ise, İpşir Mustafa Paşa ile "Şapur Çelebi" lakabıyla ünlü Küçük Said

Paşa, şişmanlık rekorunun da, Semiz Ali Paşada olduğunu,
- Şirketi Hayriye'nin kurulması gerektiğine inanıp öncülük eden iki Babıali efendisi; sonradan Sadrazam Keçicizade Fuad Paşa ile Adliye Nazırı Müverrih Cevdet Paşa'nın, Bursa'daki bir kaplıcanın soğukluğunda, bellerinde peştamal, ayaklarında nalınla hamamcılardan edindikleri hokka, kalem ve kâğıda kurulacak şirketin ilk nizamnamesinin müsveddesini yazdıklarını, * Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizde Garip Vakalar, 1. Baskı, Nisan 2001, Doğan Kitap A.Ş.

Reşat Ekrem Koçu'dan okuyup öğreniyoruz.

Koçu'nun kaleminden Eski İstanbul'da Kadınlarının başına gelenler ise şöyle:
- Fatih'ten Meşrutiyet dönemine kadar kadınların, tek ya da 2-3 çifte kayıklar da erkeklerle beraber olamayacakları, Haliç ve Boğaziçi iskelelerine dolmuş olarak çalışan kayıklara dahi erkeklerle binemeyecekleri, Eyüp'e türbe ziyareti bahanesiyle giden kadınların kaymakçı dükkânlarına gidemeyecekleri 1573 (hicri 981) tarihli fermanla yasaklanmıştı. * Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizden Garip Vakalar, 2. Baskı, Nisan 2001 S.74
Söz kaymakçı dükkânlarından açılmış iken Yazarın Forsa adlı eserinin Kara Hüsam Efendi bölümünde ballandırarak anlattığı Efendi'nin kaymak yiyişini yazıya aktarmadan edemezdim.

(...) İznik işi koca bir çini tabak ortasında pür ihtişam bir lüle manda kaymağı... tabağın bir yanında misk gibi kokusu uzaktan alınan Atina balı, bir yanda da kaşık yerine kullanılan tarçın çubukları. Kara Hüsam Efendi memnun; "Elhak, bunlar bana nafidir!" diyerek eline tarçın çubuğu aldı, evvela irice bir kaymak lokması kopardı, o misk kokulu bala şöyle bir buladı, dili ile dudakları ballı kaymağı sıyırıp alırken dişleri de bir kıymık tarçın kırdı... Öyle bir lezzet ki, adeta sarhoş ediyordu.(...) * Reşat Ekrem Koçu, Forsa Halil, 2. Baskı, S. 21, Nisan 2001, Doğan Kitapçılık A.Ş.

- III. Selim döneminde 1791 (hicri 1206) senesinde, birer kopyası İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadıları ile yeniçeri ağasına ve terzibaşıya gönderilen bir yasak fermanına göre: "...Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarlarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları öteden beri yasaktır. İngiliz şalisi denilen çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvapları dışarıdan görünüyor. Kadınların ferace kestirmeleri evvelce şiddetle men edilmişti. Aralıkta bazı hayâsızların yine Engürü şalisinden ferace kestirdikleri ve giydiklerini işittik ve gördük. Yasağımızın şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şalisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar emrediyorum. Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânının kapısına asılacaktır." * Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizden Garip Vakalar, 2. Baskı, Nisan 2001, S. 76,77.

Kadınların kılık kıyafeti ile ilgili bir ferman da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dan. Dönem, meşhur Lale Devri, yani, İstanbul'da lüks ve sefahatin alabildiğine hüküm sürdüğü demler. Sadrazamın 1725 (hicri 1138) tarihli yasaklı fermanın can alıcı bölümleri şöyle:

- "Allah her türlü bela ve afetten korusun, İstanbul, Osmanlı ülkesinin yüzü suyudur, ulema, suleha, üdeba beldesidir; ahalsinin, tabaka tabaka tesbit edilmiş kıyafetleri vardır. Hal böyle iken bazı yaramaz avretler, halkı baştan çıkarmak kasdıyla sokaklarda süslü püslü gezmeye, libaslarında türlü türlü bidatlar göstermeye, kefare avretlerini taklit ederek serpuşlarına acaip şekiller yapmaya başlamışlar, ismet adabını tamamen kaldıracak mertebede kıyafetler uydurmaları evvelce men edilmiş iken namus perdesini tekrar kaldırmaktan korkmamaları, türlü türlü kötü kıyafetlerle dolaşmaları, birbirlerini görerek ismet ehli hatunları da baştan çıkarmak mertebelerine varmıştır. (...) Bu garip kıyafetler yasaktır. Kadınlar bundan böyle büyük yakalı feracelerle sokağa çıkmayacaklardır, başlarına 3 değirmiden büyük yemeni sarmayacak-

lardır. Feracelerinde süs olarak bir parmaktan kalın şerit kullanmayacaklardır. Kadınlar sokaklarda veya mesirelerde yeni çıkma büyük feracelerle görülürlerse, feracelerinin yakaları o anda alenen kesilecektir, uslanmayıp ısrar edenler olursa ikinci ve üçüncü seferinde yakalanıp İstanbul'dan taşraya sürgün edileceklerdir. Bu husus mahalle imamları vasıtasıyla bütün İstanbul kadınlarına tebliğ olunsun. Yaramaz avretlere uymak yüzünden sokakta elbiseleri yırtılarak perde-i isimleri lekeleneyeceği ırz ehli hatunlara anlatılsın. Bunları diken terzilere ve şeritcilere de tembih olunsun. Bu yasağın tatbikine yeniçeri ağası memur edilmişlerdir. Asla göz yumulmasın, merhamet edilip himaye yolu tutulmasın. Yasak gereği gibi tatbik olunsun..." * Reşat Ekrem Koçu, Tarihimizden Garip Vakalar, 2. Baskı, Nisan 2001 S. 75, 76,.

Ömrünü vakfettiği İstanbul Ansiklopedisine gelince, yukarıda sözü edildiği gibi, üstadın ansiklopedisi yarım kalmamıştı; "K" maddesi de hazırды, diğer maddeleri de. "Para istemez, yeter ki şunu kaybolmadan basın" diye çaldığı kapılar yüzüne kapanınca, G'ye kadar basılabilen İstanbul Ansiklopedisi Arşivi'nin Hikâyesi ise şöyle: Reşad Ekrem Koçu ile gençlik döneminde tanışan ve İstanbul Ansiklopedisi yazarları arasında yer alan Semavi Eyice'nin "Evinde yüzlerce zarfta, ansiklopedide çıkacak maddelerin notları, resimleri ve çeşitli malzemesi toplanmıştı. Son yıllarda umutsuzluğa düşen Reşad Ekrem Koçu, bunları oturduğu apartmanın önündeki küçük düzlüğe yığıp yaktıracağını söylüyordu. İstanbul'un Soy Kütüğü" olarak kabul edilecek bu büyük arşiv üstadın ve kalem arkadaşlarının bir ömür toparladıkları muhteşem bir bilgi kaynağıydı.

İstanbul Ansiklopedisi'nin bu önemli ve eşsiz arşivinin nasıl oluştuğunu anlamak için ansiklopedinin birinci cildinin kapağında "Bu ansiklopedide Reşad Ekrem Koçu'ya yardım eden salahiyetli kalemler" başlığıyla yer alan isimlerden bazılarını bakmak yeterli olacaktır. Bu büyük eserin oluşumuna Haluk Akbay, Mehmed Ali Akbay, Şinasi Akbatu, Saim Turgut Aktansel, Sermet Muhtar Alus, Ekrem Hakkı Ayverdi, Naşid Baylav, Pertev Naili Boratav, Münir Süleyman Çapanoğlu, Osman Nuri Ergin, Muzaffer Esen, Enver Esenkova, Dr. İsmail Ersevimi, Semavi Eyice, Ali Genceli, Ali Nüzhet Göksel, Hakkı Göktürk, Kevork Pamukciyan, Şevket Rado, Ali Rıza Sağman, Haluk Y. Şehsuvaroğlu, Cahide Tamer, Hadi Tamer, İbrahim Hakkı Tanışık, B. Ülker, Süheyl Ünver, A. Cabir Vada, Mahmud Yesari katkı sağlamışlardır. Kimi şifahi kimi de elindeki ve hafızasındakileri yazılı notlar halinde Reşad Ekrem Koçu'ya ulaştırmışlardır. Çizim, resim, planları ise Ferzan Baydar, Sabiha Bozcalı, Aydın Burteçene, Behçet Cantok, Hayri Çizer, H. Hüsnü Tengüz, Nezih İzmirlioğlu, A. Bülend Koçu, Reşad Sevinçsoy, Abdullah Tomruk sağlamışlardır. Bütün bu yazışmalar, notlar, araştırmaya dayalı metinler, planlar, çizimler madde taslakları Reşad Ekrem Bey tarafından yıllarca titizlikle toplanmış, saklanmış, biriktirilmiştir.

Reşad Ekrem Koçu'nun tüm arşivi, ölümüne kadar Servet-i Fünun Matbaasının devamı olan bir matbaada Reşad Ekrem Bey'in hatırasına hürmeten çalışan Mehmed Koçu'ya kalmıştı. Bâb-ı âli Caddesi'ndeki köklü bir yayınevinin sahipleri Mehmed Koçu'nun ömrünün son yıllarında aileye devrettiği bu muhteşem arşivi muhafaza etmiş, günümüze ulaştırmayı başarmıştır. İstanbul Ansiklopedisinin ciltlere göre madde dağılımı ve her cildin basıldığı matbaalar:

1. Aba, Abacılar-Alafranga Baloz. Tan Matbaası
2. Alageyik Sokağı-Âşir Efendi Kütüphanesi Nurgök Matbaası
3. Aşiret Mektebi-Baba Nurgök Matbaası
4. Baba-Bayrampaşa Nurgök ve Hüsnütabiat Matbaaları
5. Bayrampaşa Medresesi-Boğaziçi Deniz Hamamları Nurgök ve Hüsnütabiat Matbaaları

6. Boğaziçindeki İskele, kayık ve sandalları – Cemil (Mes'ud) Hüsnütabiat ve Ercan Matbaaları

7. Cemil Bey (Tanburî)-Çiray (Hacer) Ercan ve Hamle Matbaaları

8. Çiroz-Dişbuğdaycılar Sokağı Hamle ve Sıralar Matbaaları

9. Eritmek-Fırın Yaylacık Matbaası ve Milli Eğitim Basımevi.

10. Dişçi-Erişteci Sokağı Sıralar ve Yaylacık Matbaaları

11. Fırın, Fırın Uşakları-Gökçınar Milli Eğitim Basımevi * Sanat-kop internet sitesi

Ansiklopedi maddelerinden bir örnek; Ünlü Deniz Hamamları: İstanbul'da halka açık deniz hamamları, kadınlar ve erkekler hamamı olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İki hamam arasında, seslerin duyulmayacağı kadar bir mesafe olma koşulu vardı. 1867 yılında İstanbul kıyılarındaki hamamların sayısı 62'yi bulmuştu. Erkek hamamlarında bir kahve ocağı bulunur, burada çay, kahve, limonata, gazoz satılırdı.

Sarhoş gelenler kesinlikle hamama alınmazdı. Hamamların içinde herkesin kullandığı localarda soyunanlar bir kuruş, özel

localarda soyunanlar ise iki kuruş ücret öderlerdi. Kadınlar hamamı ile erkekler hamamı arasında polis sandalı aralıksız devriye gezerdi..."

Koçu o günlerin ünlü deniz hamamlarını (plaj) şöyle sıralamıştı: Yeşilköy, Bakırköy, Samatya, Yenikapı, Kumkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Salıpazarı, Fındıklı, Kuruçeşme, Ortaköy, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Yenimahalle, Beykoz, Paşabahçesi, Kuleli, Çengelköyü, Beylerbeyi, Üsküdar, Salacak, Moda, Fenerbahçesi, Caddebostan, Bostancı, Kartal, Maltepe, Pendik, Tuzla.

Demek ki o zamanlarda İstanbul'un hemen hemen tüm sahillerinden denize girmek mümkünmüş. Geçmiş zaman olur ki, hayali cihan değer.

Yazının Ömrü

Kâğıdın Cilasında

Gizli

Yazı: Necati Güngör

İnsanoğlu önce yazıyı buldu, sonra üzerine yazı yazacağı malzeme arayışına girişti. Önce taş, kil, tablet, ağaç levha, ince hayvan derisi, papirüs, parşömen ya da tirşe... Kâğıdı buluncaya dek tam üç bin yıl arayışlarını sürdürdü... Beş bin yıl sonra bile insanoğlunun arayışları durmuş değil.

Kimi dilcilere göre kâğıt sözcüğünün kökeni Türkçedir. Kâğıdı bulan Çinlilerdi ama, o yüzyılda Çinlilerle komşu olan Türklerin ilişkileri pek sıkıydı. Bir iddiaya göre kâğıt sözcüğü, Uygurca "soğutça"dan türemişti. Celal Esat Arseven ise, "kakaç" sözcüğünü köken olarak gösteriyordu. Kakaç, dövülüp yassılatılmış et anlamında kullanılıyordu. Dolayısıyla, taş merdaneyle ezilen elyaf hamurundan elde edilen yaprağa da "kakat" denilmiş, bu da zamanla kâğıt biçimini almıştı... Yine bir görüşe göre, Uygurca kağat sözcüğünden geliyordu.

İÖ. 105 yılında Çin tarım bakanı Tsai Lun'un kâğıdı icat ettiği biliniyor. Lun, dut ağacı, bambu, rami liflerini suda döverek keçeletirmeyi tasarlamıştı. Bu üretim sırrının, Uzakdoğu'da tam altı yüzyıl boyunca kıskançlıkla saklandığı kaydediliyor. Bu sırrı elde etmek isteyen Araplar, 751 yılında yapılan bir savaşta, kâğıt yapımını bilen askerleri tutsak alarak Semerkant, Bağdat ve Şam'da üretime başlamışlardır. Böylece kâğıt üretimi, Arap fetihleriyle birlikte Kuzey Afrika, İspanya, Sicilya gibi ülkelere yayıldı. Haçlı Seferlerinde tutsak alınan Fransız askerleri, Şam'daki kâğıt üretiminde zorla çalıştırıldı. Daha sonra özgür bırakılan bu tutsaklar, on üçüncü yüzyılda, kâğıt üretimiyle ilgili bilgi ve deneyimlerini kendi ülkelerine taşıdılar. Ağaç lifiyle birlikte paçavra kullanımını da kâğıt üretiminde kullandılar.

Elde edilen kâğıt, parşömen ve tirşe kullanımına son vermiş oldu.

Düğme ve agrafarı ayıklanan eski giysiler, nemli bir ortamda bekletilerek çürütülüyordu. Daha sonra şeritler biçiminde kesiliyor, hidrolik enerjiyle çalışan tokmaklarla dövülerek temiz suda yıkıyor, ayıklanıyordu paçavralar. Teknelere alınıp çökertiliyor, süzülüyor; preslenerek açık havada kurutuluyordu. Kuruduktan sonra jelatinli bir tutkalla batırılarak emici özelliği gideriliyordu.

Sonra yeniden kurutuluyor...

Avrupa'da bu biçimde başlayan kâğıtçılık, zamanla ağır sanayi olarak gelişecekti. Çin, Hindistan ve İran gibi ülkelere bu süreçte, artık "abadi" denen ipek kâğıt üretimine geçmişti. Öteki kâğıtlarsa şu adlarla anılıyordu: Adilşahi, dımışki, haşebi, hatayi, hariri, sultani, muhayyer, hariri semerkandi, hariri hindi, nizamşahi...

Türkler de önemli ve resmi yazışmalarda, belgelerde "abadi" kâğıdını kullanıyordu. Topkapı Sarayı arşivinde yapılan saptamalara göre, on altıncı yüzyılda hindi ve semerkandi kâğıtlar pek rağbetliydi. Yazma eserlerde ve levhalarda, Doğudan ya da Avrupa'dan getirilen ham kâğıtlar işlenerek kullanılırdı.

İki İşlem

İşte ham kâğıdı işleyip ömrünü artırmak da Türklerin bir becerisi ve ustalığıydı. Ham kâğıt aharlanıp mühreleniyordu. Bu işlemler sayesinde yazılı belgelerin ömrü yüzyıllarca uzatılabiliyordu.

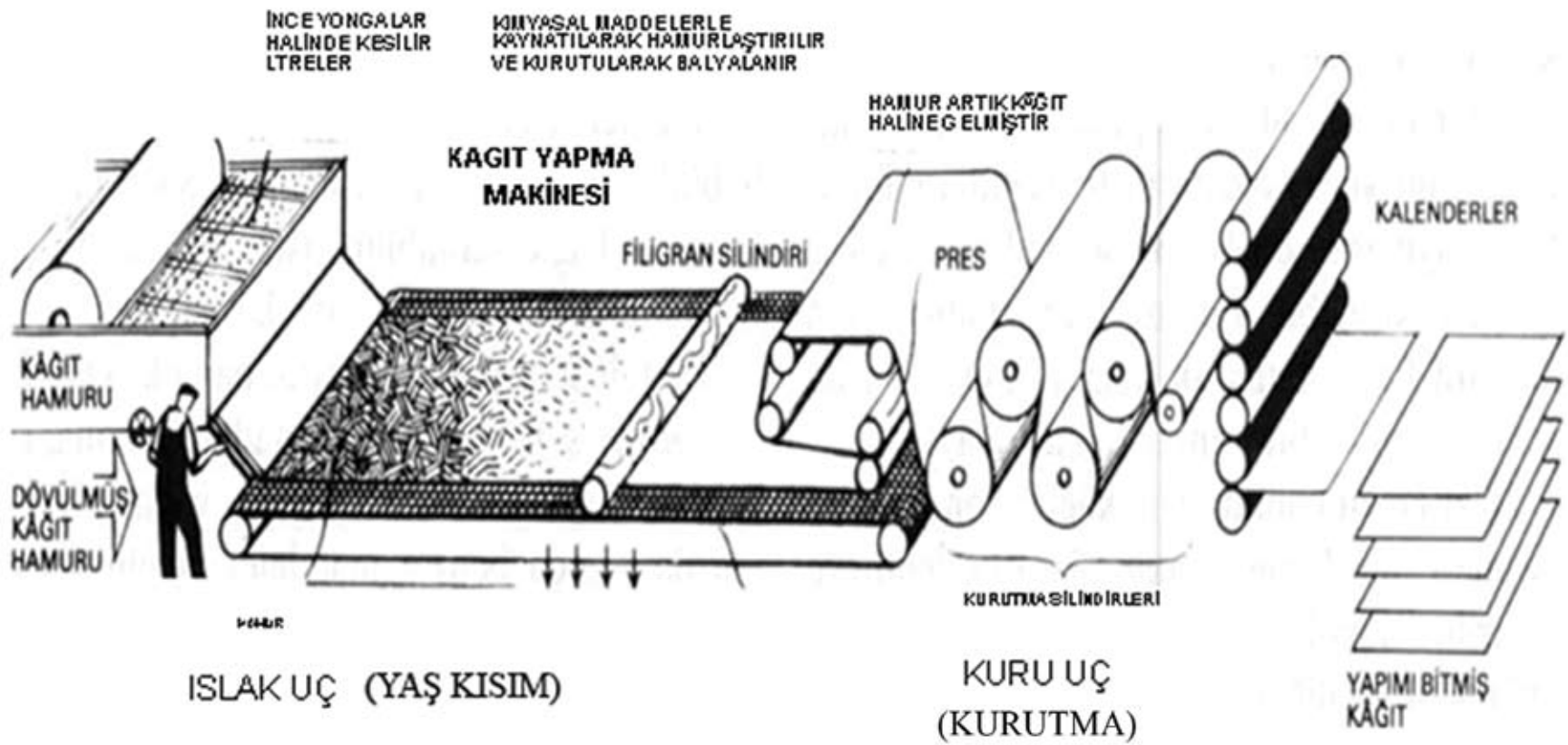
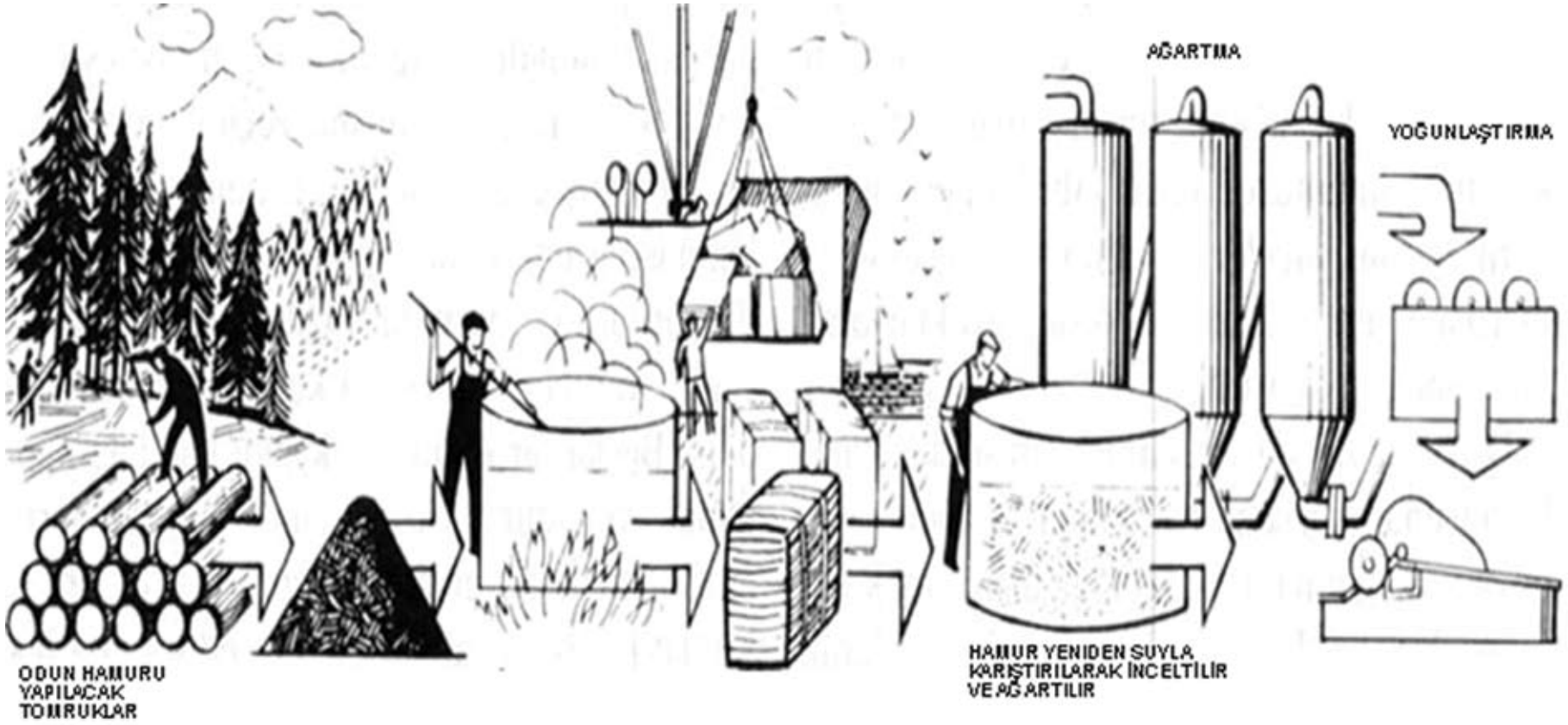
Ne demek aharlamak, mührelemek?

Aharlamak: Perdaht kolası sürmek. Cilalamak.

Mührelemek: Aharlama işleminin devamı. Sert bir cisimle, özel olarak hazırlanmış çakmak taşıyla ya başka tür bir taşla kâğıdı düzleyerek cilalama. Aharlı kâğıdın cilalanması.

Ancak Osmanlı'da bu zanaat, bir sanayi dalına dönüşme şansına erişmiyor. Çünkü, Avrupa'da sanayileşen kâğıtçılık, kullanıma elverişli kâğıtları hazır sunuyordu. Bu nedenle Türkiye'de kâğıt sanayiinin tarihi fazla derinlere gitmiyor. Osmanlı'da ham kâğıt işleme zanaatına geçmeden önce, kısaca kâğıtçılık tarihine göz atalım.

Türkiye'nin en eski kâğıt tesisi olarak, Kâğıthane köyündeki imalathanenin adı geçiyor. Ancak bu imalathanede kâğıt mı üretiliyordu, yoksa ham kâğıdın cilalanma işlemi mi yapılıyordu, orası bilinmiyor. Bilinen o ki, on altıncı yüzyıla kadar Türkiye'ye kâğıt Doğudan gelmiştir. Daha sonra Avrupa'da kâğıt sanayii gelişince, bu kez Batıdan alınır.

Türkiye’de doğrudan doğruya kâğıt üretimi, 1744 yılında Yalova’da kurulan tesiste başlar. Bu tesisin kuruluşuna, ilk matbaayı getiren İbrahim Müteferrika öncülük eder. Burada eleman yetiştirmek üzere Lehistan’dan üç usta getirilmiştir. Yalova kâğıt üretim tesislerinin ömrü on beş yıllı sınırlı kalmıştır. Bu kısalık başlıca üç nedene bağlanır: Avrupa malı kâğıtlarla rekabet edememek; su yollarının sık sık bozulması ve teknik eleman sıkıntısı.

1804’te Beykoz’da kurulan kâğıt fabrikasının ömrü de ancak 1832’ye kadar sürmüştür ki, yine Avrupa’dan gelen kâğıtla rekabet edememe durumu söz konusudur.

Osmanlı dönemindeki son kâğıt fabrikasının yine Beykoz’da kurulduğunu görüyoruz: Hamidiye Kâğıt Fabrikası. 1893 yılında bu fabrika için II. Abdülhamit elli yıl “imtiyaz” tanımıştır ve Serkârin Osman Bey adındaki kişi, İngilizlerle ortak kurmuştur. İstanbul ve Londra’da şubeleri bulunan firma, “Ottoman paper, manufacturing company limited” adıyla taşıyordu. Ne yazık ki bu girişimin sonu da hüsrans oldu! Fabrika üretime geçmeden ortaklar anlaşmazlığa düştü; ardından Birinci Dünya Savaşı patlak verdi; İngilizler fabrikayı söküp götürdüler.

Osmanlı’nın kâğıt üretimiyle ilgili serüveni burada noktalansa da; kâğıt işleme zanaatı üstünde durmayı hak eden bir konudur. Cilalanmamış kâğıt hem düzgün değildi, kalem üzerinde yürümezdi; hem de mürekkebi yayan, dağıtan bir yapıdaydı. Yukarıda değindiğimiz aharlama ve mühreleme işlemleri bu olumsuzluğu gideriyordu. Bu nedenle hattatlar, üzerine yazı yazacakları kâğıdı önceden işlerdi. İşlenmiş bir kâğıt üzerindeki yazı yanlış yazılmışsa, bunun düzeltilmesi de kolay oluyordu. Daha önemlisi de şu: Cilalanan kâğıt, hava ile temas etmediği için çürümüyor, ömrü artıyordu... Yüzyıllar boyunca kalıyordu bozulmadan... Osmanlı arşivinde beş yüzyıllık belgeler, dün yazılmış gibi duruyordu durduğu yerde, aharlama ve mühreleme işlemi sayesinde!

Ahar Türleri

Aharın değişik birçok türü vardı. Burada ancak birkaç örnek verebileceğiz:

Beyaz şap iyice dövüldükten sonra kaynamakta olan atılırdı. Bir süre kaynar, sonra biraz derince bir kaba alınır; kâğıt buna batırılır ve gölgede kurumaya bırakılırdı. Sonra beyaz nişasta, kokusu kalmayınca ve zeytinyağı kıvamına gelinceye dek suda kaynatılırdı. Yine derinliği az bir kaba aktarılır, o şaplanmış ve kurutulmuş kâğıtlar içine daldırılarak gölgede kurumaya bırakılırdı. Böylece kâğıt sertleşir, mühreleme işlemine geçilirdi. Bu işlem içinse, kâğıdın en az üç ay bekletilmiş olması gerekirdi. Sonuçta bembeyaz ve berrak görünüşlü bir kâğıt ortaya çıkardı ki, kaleminize layık!

Bir başka usulde...

Beş ölçü balık tutkalı, iki ölçü Arap zamkı, üç ölçü Edirne tutkalı birlikte ısıtılıp üç gün bekletilirdi. Sonra yüz ölçü suda iyice kaynatılır, soğumadan kâğıt içine batırılırdı. Gölgede kurutulur ve fazla bekletilmeden mührelenirdi. Bu kâğıt pek dayanıklı ve parlak olurdu. Hemen de kullanılabilirdi. Ancak birincisi kadar özel işlerde değil de, gündelik işlerde kullanılırdı.

Bir başka usul...

Palamut ağacının kökü temizlenir, bir bez parçasına sarılarak iyice kaynatılırdı. Sonra bez bu kaptan alınmaksızın birkaç gün kendi halinde bırakılırdı. Kâğıt buna batırılıp aharlanır ve ince biçimde mührelenirdi. Bu kâğıt da pek düzgün ve parlak olurdu. Üzerinde işleyen

kalemi fazla kaydırmazdı. Bu özelliğinden ötürü makbul tutulur ve hattatlar "kalemgir" diye adlandırılırdı.

Kimi ünlü hattatların tercih ettiği bir ahar şuydu: Hatmi çiçeği bir kavanoza konularak üzeri suyla doldurulurdu. Dört beş gün böyle bekletildikten sonra bir kaba alınarak kaynatılırdı. Sonra süzülüp yeniden kaynatılırdı. Kâğıtlar bununla aharlanıp gölgede kurutulduktan sonra mührelenirse, pek parlak, kullanışlı olurdu.

Bir dönem yumurta akı da ahar işleminde kullanılmışsa da, zamanla bundan vazgeçilmişti. Çünkü yumurta akı aharı bir süre sonra çatlamış, kâğıdı rutubete karşı korumaz olmuştu. Bazen de kâğıdın aharı fazla gelirdi. Bu durumda kâğıt önce soğuk sudan geçirilip kurutulur, sonra sıcak sudan geçirilip kurutulurdu. Ondan sonra mühreleme işlemine geçilirdi.

Ahar, amaca göre birkaç tabaka halinde sürülürdü. Örneğin "talik" denen yazı türü için kalın ahar gerekirdi. Burada ince bir nokta vardı: Ahar kalın olacak ama, kalınlıktan ötürü çatlamayacaktı! Elbet bu da ahar ustasının başarısıydı. Kâğıtların üzerinde de ahar ustasının adı soğuk damga biçiminde yer alırdı. Bazı talik yazıların kâğıtlarında şu adlar saptanmıştır: Remzi, Seyit Ahmet, Kadri, Memduh... Ahar genelde iki kat olarak sürülürdü. Çifte aharlı denirdi buna. Çift aharlı deyimi de zamanla bozularak "çifteali" biçimini almıştı. Kipta kullanılacak kâğıdın iki yüzü bir ya da iki kez; tablo olarak kullanılacak kâğıdın bir yüzü dört kez aharlanırdı.

İşlenmiş kâğıdın on dört türü vardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, her tür bir adla anılırdı. Bunların içinde en değerlisi, "sultani", "hariri Hindi" ve "hariri Semerkandi" adlı kâğıtlardı ki, ipekten daha makbul sayılırdı.

Gûnî-i Tebrizi ve muhayyer kâğıtlar, İran'dan gelirdi. Renkleri şekerrenk ile gri arasındaydı. Semerkandi, adından da anlaşılacağı gibi Semerkant'tan gelirdi; saba ve siyah bir kâğıttı ama dayanıklı bir türdü.

Kâğıda renk verilmek istenirse bu, bitkisel boyalarla ve ahar işleminden önce yapılırdı. Boya da şu bitkilerden elde edilirdi: Soğan kabuğu, gelincik çiçeği, ayva yaprağı, susam çiçeği, badem yaprağı vb. İstenen renge göre malzeme kaynatılır, kâğıt bu suya daldırılıp kurutulurdu.

Daha sonraları madeni tozlardan yararlanmayı keşfetti kâğıt ustaları. Altın, gümüş, kalay tozları tutkalla karıştırılıp aharlanmış kâğıda sürülüyordu. Bu karışıma biraz nişastayla hatmi tutkalı karıştırıldığında, maden tozları kâğıt üzerinden asla dökülmezdi. Böylesi bir kâğıdın üzerine hem yazı yazılır, hem de resim yapılabilirdi.

Kâğıdı güve ve benzeri zararlılara karşı korumak içinse, "ebu-cehil karpuzu" denen yabancı bitkinin zehirli suyundan bir parça karışıma katmak yeterliydi.

Mürekkebin Hasını Develer Döverdii!

Ünlü hattatlar yazı yazmak için genellikle siyah mürekkep kullanırdı. Bu mürekkep adeta yüzyıllara meydan okurdu! Ne solar, ne de ayrışma uğrayıp bozulurdu.

Siyah mürekkebin anamaddesi kömürdü. Tek sakıncası, neme karşı dayanıksız olmasıydı. Yazılışından beş yüzyıl sonra bile suyla temas ettiğinde bozuluyordu. Tek çözümü, nemden uzak tutmaktı.

Mürekkebin elde edilme yöntemi şöyleydi: Halis bezir yağı küpe doldurulur, rüzgâr almayan bir yerde, ağzına kadar toprağa gömülürdü. Kurşun kalem kalınlığında bir fitil sarkıtılır içine, ucu yakılır. Üzerine yine toprak bir çanak kapatılır. Biraz sonra çanak çevriliyerek üzerinde biriken is, kuş teleğiyle süpürülerek bir kâğıda aktarılır. Bu işlem, küpteki yağ bitinceye dek sürdürülür. Elde edilen is, iki kat sünger kâğıdına sarılarak çiğ ekmek hamurunun

ortasına yerleştirilir ve böylece fırına verilir. Hamurla birlikte pişen isin yağı ve sertliği giderilmiş olurdu. Sonra bu is, on katı kadar süzme bal kıvamındaki Arap zamkıyla birlikte, taştan oyulma bir havana konur...

İşlem bitmedi daha: Yanı sıra eşit miktarlarda nar kabuğu suyu, zaçıkıbrıs suyu, mazı suyu bir kaba konur; üzerine dörtte bir oranda demir pası eklenecek şekilde kaynatılır. Sonra bu su soğutulup havadaki karışıma eklenir. Ağır ağır dövülür... Bu dövme işlemi bir hafta boyunca yinelenirdi.

Yine bitmedi! Birer dirhem nar, gül suyu, safran, mersin katıp bir saat kadar dövdükten sonra süzülür, yeniden havana konur... En az on bin tokmak olmak üzere olabildiğince çok dövülür... Yirmi bin tokmak yerse, eh işte de necek kalitede; elli bin tokmak yerse âliyül âlâ bir mürekkep elde edilir... idil! Osmanlı döneminin sanat ehli, bu dövme işleminin kolayını şöyle bulmuştu: İçinde tokmağı bulunan ve salladıkça mürekkebi döven kapaklı bir havan icat edilmişti. Bu havanlar, uzun yolculuklara çıkan kervanlardaki develerin sırtına bağlanır, deve yürüdükçe mürekkep dövülmüş olurdu! Deve, diyelim Arabistan'a, Acemistan'a, Hindistan'a gidip geri dönerdi.

Böylece çok çok çok dövülmüş mürekkep hem akıcı olur, hem de kamışla kâğıt arasında kayar giderdi.

Mürekkep elde etmenin başka birçok yöntemi vardı. Renkli mürekkep yapmak için yine değişik bitki ve kırmızı denen bir böcek kullanılırdı. (Bu kırmızı böceği şekerlikte de kullanılırdı, ancak sonradan yasaklandı. Günümüzde kola yapımında kullanıldığı ileri sürülen böceğin de kırmızı olduğunu sanıyorum.)

Altın tozu karıştırılarak yapılan pahalı bir mürekkepten de söz etmeliyiz. Ancak bunun maliyeti yüksek olduğu için pek kullanılmazdı.

Bunca emek harcanarak, buluşlar yapılarak yaratılan sanat elbette ucuza mal olmuyordu. Dolayısıyla sanat ve edebiyat, doğaldır ki parası bol olanların erişebildiği bir şeydi. Bunun için, matbaanın gelişini beklemek gerekiyordu. Matbaa İstanbul'a geldiğinde, hattatlar, el yazmacıları, mürekkepçiler, kâğıtçılar, sahaflar çarşısının çevresindeki cümle üstatlar, kalemi kâğıdı tabuta koyup Beyazıt'ta protesto yürüyüşü yapacaklardı!

ÇAĞDAŞ SANATI ANLAMAK

Fırça kullanımı ve renk tercihleriyle yeni bir dönemin öncüsü olan Henri Matisse, "Madame Matisse" adlı tablosunda tarzını belirgin biçimde ortaya koymuştu.

Kübizm ve modern sanatın simge yapıtlarından “Avignonlu Kızlar” tablosu için Picasso’nun yüzlerce taslak çizdiği biliniyor.

Yazı: Şebnem Günaydın

20. yüzyıl “sanat sanat içindir” düsturuyula başlar. Yani sanat, dolayısıyla sanatçı artık yaratımında özgürdür ve özerktir. Sanatçı eserini kendi imgeleriyle ve kendi yarattığı formlarla oluşturmaya başlar ve özerklik ilkesinde mutlak bir şekilde tavizsizdir.

Tarihinin her döneminde farklı kentleri kendine başkent yapan sanat, bu yüzyılın başında kendisine Paris’i merkez olarak seçer. Avrupa’nın hatta Avrupa dışından birçok ülkenin sanatçısı yeni yeni metropolleşmeye başlayan Paris’te toplanır.

Paris, pasajları, bulvarları, müzeleri, kafeleri, yayınları, bohemyası, flaunerleri, dandy ve diğer tüm sıradışı insan tipleriyle sanatçılar için yeni çağın canlı manzara resmidir. Sanatın hayat ile birleşmeye başladığı tarihteki nadir anlardan biridir bu.

Resimde genel eğilim olarak, üç boyutlu temsilin reddi, sanatçının kendi iç dünyasının dışı vurumu, biçimin diğer birçok plastik unsurun önüne geçmesi ve formda anti-na-

türalist tavırlar, biçim bozma, naif ve primitifin dahili, saf renk kullanımı ve soyut sayılabilir. Tüm bu radikal biçimsel eğilimler Batı sanatının yüzlerce yıllık görsel temsilini yerle bir eder, yeni sanat hareketleri ve yaklaşımları akınlar halinde gelmeye başlar. Sanatçıların çoğu gruplaşır, kendi fikirlerini gerek yazılarıyla, çoğu zaman da manifestolarıyla ortaya koymaya başlarlar. O güne kadar dışlanmış, primitif olarak ilan edilmiş Batı dışı sanat da, Batı estetiğinde kullanılmaya başlayan bir eleman haline gelir. Buna en iyi örnek Picasso’nun Avignonlu Kadınlar adlı tablosudur. Picasso bu tablosunda figürlerine Afrika masklı yüzler yapar.

Bu devrimci akımlara, birlikte anıldıkları akım isimlerini veren sanatçıların kendileri değil, daha çok dönemin eleştirirleridir. Yüzyılın başında ilk olarak Picasso ve Georges Braque’ın temsilcisi olduğu kübist akım ortaya çıkar, kübistler biçim ve gerçeklik üzerine köktenci bir çözümleme ortaya koyarlar. O güne kadar, üç boyutlu nesnenin iki boyutlu bir düzlemde perspektif kuralından faydalanarak yanılısama yoluyla temsil edilmesi olarak tanımlanan resim, kübizm ile birlikte artık iki boyutlu bir düzlemde çizgi ve boya ile yapılan yassı bir yüzey haline gelir. Kübistler, perspektifin derinliğini dışlayarak, objeyi kendi üç boyutluluğuyla tuvale taşımışlardır, resmini yaptıkları objeyi optik olarak parçalar ve objenin farklı açılardan görünüşlerini üst üste bindirerek resmini yaparlar.

Resim artık bir pencere değildir, kendi gerçekliği olan kendini kendi gerçekliğiyle temsil eden optik bir yüzeydir. Kübistler resmin kendi gerçekliğinin olduğu tezlerinin daha da üstüne giderler ve resimlerinde estetik eleman olarak harfler, gazete kupürleri, kumaş parçaları, kartlar ve dokuyu zenginleştirmek için kum talaş kullanmaya başlarlar. Bu resimler kolaj ve asemblaj tekniğinin ilk örnekleridir. Sıradan, atık malzemelerin resime taşınması gibi çok katı yargıların hüküm sürdüğü bir dönemde sanatın malzemesi ve mecrası ile ilgili bu son derece radikal tavırlar, sonradan çağdaş sanata evrilecek olan bir sorgulamayı da

beraberinde getirir.

Sadece resmin değil, diğer her şeyin de kendi özerkleşmesini talep ettiği bir dönemdir bu. Gerek düşünsel anlamda, gerekse toplumsal anlamda eski kurumların tasfiyesiyle yeni bir kurumlaşma ve bireyselleşme başlamıştır. Sanat tarihi akademilere bir disiplin olarak kabul edilir, arşivler kurulmaya başlanır, birbiri ardına müzeler açılır, salon sergilerinden galerilere geçilmesiyle sanatçının dehası, düzenlenen kişisel sergilerle gösterilmeye başlanır ve sanat saraylardan, kiliselerden çıkarak yeni bir örgütlenmeyle toplumla buluşur. Sanatçı artık dehasıyla geleceği işaret eden, tasarlayan olarak alınır. Salt resimsel özün arayışında, her türlü süs, hikâye, simgesel olan dışlanır ve nihayetinde soyuta varılır. Soyut sanatçılar betimlenebilecek olanın resminin yapılmasını anlamsız bulurlar. Somut olanın soyutlaştırılmasıyla varılan soyut ile soyut olanın somutlaştırılmasıyla varılan soyut birbirinden tamamen farklıdır. Bu dönemdeki soyut sanatçılar daha çok doğada somut olarak var olmayana, soyut olanı resimlerinde somutlaştırmaya çalışmışlardır. Genel olarak bakıldığında iki tür soyut eğilim görülür; içgüdüsel, duygusal, irrasyonel ve doğaçlamacı olan ile rasyonel, geometrik ve bir takım ilkelere bağlı olan soyut.

İlk soyut sanat yapan sanatçı Rus asıllı Kandinski'dir. Müzik sanatından etkilenen Kandinsky'nin tabloları şekil ve renk öğelerine odaklıdır bu yüzden mistik ve tinseldir. Onun ardından ünlü, "Beyaz üzerine siyah kare" tablosunun ressamı Maleviç gelir. Sanatla doğanın birbirinden tamamen ayrı olduğu teziyle Maleviç, doğada olmayan kare şekli kullanır, saf duygunun sanatta kendini ifade etmesini araştırdığı tablolar yapar, resimlerinde herhangi bir nesne ya da nesneyi andıran hiç bir şey yoktur çoğu zaman siyah ya da beyaz renk kullandığı kare yüzeylerdir bunlar.

Mondrian, Brancusi ve Tatlin de farklı biçimsel arayışlarla yapıt veren öncü soyut sanatçılardan bazılarıdır. Dönem birazda manifesto dönemidir. Sanatçılardan bazıları gruplaşarak manifestolar yayınlamaya başlarlar. Bu manifestoların özünde, Fransız devrimi ile vaat edilen özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerinin talepleri

Dışavurumun öncüsü Ernst Ludwig Kirchner, günün burjuva yaşam anlayışıyla dalga geçer. "Sokakta Beş Kadın" adlı çalışması bu eleştirel bakışını yansıtır.

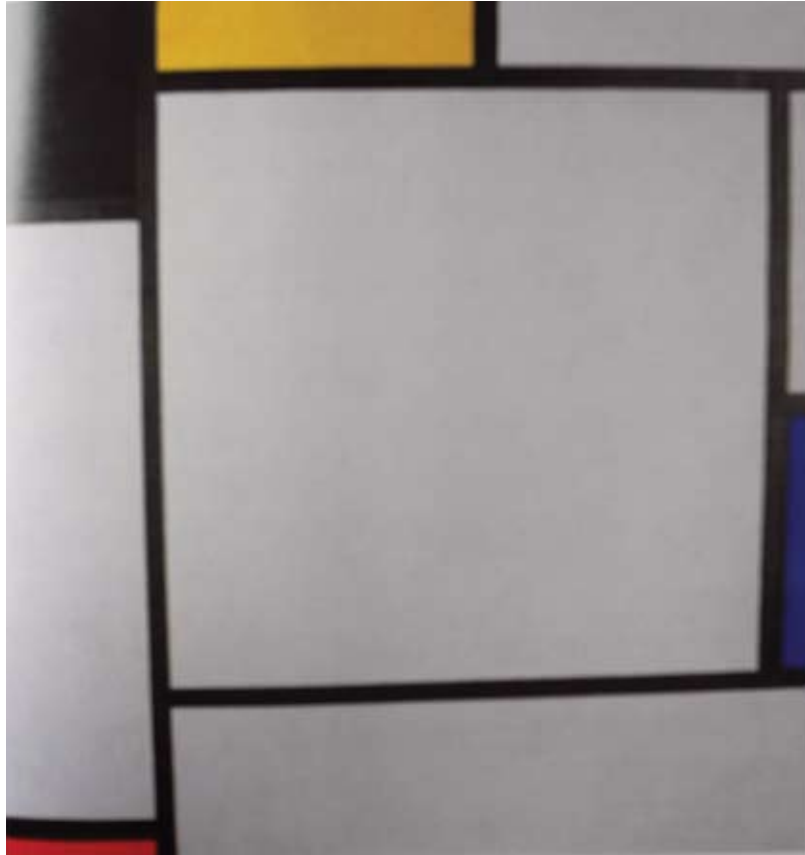

olmakla birlikte, aydınlanmaya, modernizme, burjuva beğenisine meydan okuyan bir tavır, zamanın eylem- devrim zamanı olduğuna dair bir inanç, bir olay-bir altüst oluşla birlikte tarihin o an kırılacağına dair bir umut vardır. Belli başlı manifestolu akımlardan bazıları şunlardır: Fütürist manifesto en ünlü manifestolardan biridir. Şair Marinetti'nin kaleme aldığı bu manifestoda geçmişle olan bağın tamamen kopması için yıkım, savaş ve şiddet yüceltilir. Çağ hız ve endüstri çağıdır ve fütüristlere göre sanatta hız, enerji, kentsel ve endüstriyel temalar, mekanik hareket görsel bir ifade bulmalıdır. Ancak fütüristlerin yapmaya çalıştığını daha çok sinema yapmıştır demek sanırım yanlış olmaz.

Bir diğer akım ise varoluşun başka yerde olduğu düsturuyla ünlü sürrealistlerdir. Aklın yerine hayalin, mantığın yerine saçmanın, planın yerine tesadüfün, bilincin yerine bilinçaltının gerçeğini savunurlar. İnsanın görünen gerçekliğini bir buzdağının yüzeyde kalan kısmına benzeten Freud'un bilimsel saptamaları sürrealistlere engin bir malzeme ve dayanak sağlamıştır. İlkele ve bilinçaltına karşı bir tutku besleyen sürrealistler bilinçaltına ulaşabilmek için uyuşturucu ve hipnozdan da yararlanmışlardır.

Uzun bir süre Alman sanat akımı olarak görülerek uluslararası camiada pek de itibar bulamayan "dışavurumculuk / ekspresyonizm" akımı da sanatı en çok etkileyen en önemli akımlardan biridir. Bu akımın sanatçıların hakkı ancak daha sonra, sanat tarihsel değerlendirmede verilmiştir. Kendilerini sanatın belli kalıplarından azad etmiş, saflığını yitirmiş bir iç dünya ile acımasız bir gerçeklik arasında sıkışıp kaldığını duyumsayan bu sanatçılar, sanata varoluşçu yeni bir düzenleme getirmişlerdir. Bu sanatçıların, kendilerini anlatma ihtiyacı, dünyanın buhranı ve kişisel yansımaları resimde yüzeye çıkar. Bu açıdan bakıldığında bu akımın öncüsü Van Gogh'tur demek mümkündür.

Çok geçmeden ilk dünya savaşı patlak verir. Sanatçıların birçoğu askere alınır, aralarında yaralanan ve ölen de olur. Aslında tüm insanların hazırlıksız yakalandığı, sanatçıların büyük bir insan kıymına şahit olmalarıyla, bir çöküntü ve hayal kırıklığı yaşadığı bu savaş sonunda, eski heyecan ve yoğunluk yitirilir. Bu savaşa ve Avrupa kültürüne tepki olarak ortaya Dada adı verilen hareket çıkar. Savaştan kaçanlara sığınak olan İsviçre'de çok sayıda sanatçı toplanır. Zürih'te "Cabare Voltaire" adında bir bar açan Hugo Ball, Hans Arp ve Tristan Tzara adlı sanatçılarla birlikte, bu barda Batı uygarlığına, geleneğe ve burjuvaya karşı çeşitli performanslar düzenlemeye başlar. Bu performanslar daha sonra gelecek olan

Zamansızlık ve sonsuzluk Piet Mondrian'ın esin kaynağı, sanatını dayandırdığı çıkış noktasıdır. Geometrik çalışmalarıyla kübizme yakındır ve kavramcılığın temellerini atmıştır denebilir.

“performans ve happening” adlı sanatların habercileridir. Bu sanatçılar bütün geleneklerle birlikte diğer akımlara hatta kendilerine bile karşıdır- lar, tamamen anlamsız olandan yanadırlar. Olan biten, savaş, başlıbaşına anlamsızdır öyleyse sanatın da bir anlam peşinde koşması saçmadır. Müzik dışı araçlarla yaptıkları müzikler, anlamsız, rastlantısal bir şekilde bir araya getirdikleri sesler ve sözcüklerle oluşturdukları dizelerle gösteriler düzenlerler, adlarına da herhangi bir anlamı olmayan Dada adını verdiler. Amaçları asla bir sanatsal görüntü oluşturmak, sanatsal bir yapıt üretmek olmayan Dada’nın bu tavrı bir yandan da sanatın meta-laşmasına karşı bir tavidir ve kendileri de bu bağlamda meta üretmek istememektedirler. Dada hareketi Zürih’ten New York, Moskova, Köln, Berlin gibi kentlere sıçrar. Dada hareketi ardında büyük bir görsellik bırakmasa da sanatın yerleşmiş ölçütlerini ve dokunulmazlığını sorgular ve bu kriterleri yerle bir ederek düşünselin öne çıktığı özgür bir ortamı hazırlar.

Tüm bu kaotik ortamın ardından, kendisinin de dediği gibi Dada’nın ortamı temizlemesinden sonra sanat tarihinin sahnesine bir Gordion düğümü atmak üzere Fransız sanatçı Marcel Duchamp çıkar. Önceleri resimler yapan, ancak, bir eleştirmenin görüşüne göre Picasso ve Matisse kadar yetenekli olmadığını anlayınca resim yapmayı bırakan Duchamp, sanatına ifade aracı olarak hazır nesne adını verdiği sıradan, gündelik hayatta kullanılan, nitelsiz nesnelere kullanmaya başlar. İlk olarak bir bisiklet tekerleğini sanat olarak gösteren Duchamp asıl sansasyonu herhangi bir yerden aldığı ve “çeşme” adını verdiği pisuar sergilemesiyle yaratır. Duchamp endüstri dünyasının sıradan nesnelere üzerlerine imza atıp kendine mal ederek ve bu nesnelere böylelikle sanat nesnesi haline geldiğini iddia eder. Özgün, üslup sahibi, sanatçısının elinden çıkan, klasik anlamdaki sanat yapıtını inkar ederek, kendi deyimiyle sanatı duyumsal olandan zihinsel olanın hizmetine verir. Ona göre klasik anlamdaki tüm yapıtlar duyumsal ve retinaldir, yani göze hitap eder, zihne değil. Duchamp için önemli olan düşüncedir ve sanat bu düşüncenin canlı hali olmalıdır, bu bağlamda nesnenin fiziksel ve estetik hiç bir niteliğinin önemi yoktur. Duchamp’ın amacı izleyici ile sanat olarak sergilenen nesne arasında düşünsel bir boyutun açılmasıdır. Hatta “bu sanat mı sorusunu” izleyicinin kendi kendisine sordurtmaktır.

Sonuç olarak sanat bu radikal, devrimci tavırlarla kendi sınırlarını genişletmiştir ancak bu noktadan sonra sanatın artık bütün zamanlar için geçerli olacak ortak, evrensel bir tanımı olamayacaktır.

Yaşamı Moskova’da başlayıp Paris’te son bulan Kandiski 20. yy’ın önemli kuramcılarında biriydi. Görüşlerini “Sanatta Zihinsellik Üzerine” adlı kitabında toplayan Kandiski’nin en bilinen tablosu “Hırçın Uysal Pembe” adlı yapıtıdır. Marcel Duchamp ise, bir pisuarı sanatının nesnesi yaparak sanatın anlamını kaybettiğini vurgularken, aynı zamanda her şeyin sanatın konusu olabileceğine de dikkat çekmiştir.